DENIS DE ROUGEMONT

Partea Diavolului

CUPRINS:

Introducere.
Cunoașterea adevăratei primejdii ne vindecă de falsele spaime... 5
Partea întâi Incognito și revelație.
I. Prima scamatorie... 13
II. Incognitoul... 13
III. Pentru cei care nu văd din Diavol decât coada... 15
IV. Realitatea mitului... 17
V. Îngerul căzut... 23
VI. Prințul acestei lumi... 24
VII. Ispititorul... 25
VIII. „Cunoscând Binele și Răul”... 28
IX. Mincinosul... 30
X. Acuzatorul... 34
XI. Legiune... 36
XII. Sofismul... 37
XIII. Diavolul și păcatul... 39
XIV. Psihanalistul redus la tăcere... 42
Partea a doua Hitler sau alibiul.
XV. Unde apare necesitatea unui alibi... 47
XVI. A doua scamatorie... 48
XVII. Oare Hitler este Anticristul?... 49
XVIII. Diavolul în cămașă brună... 50
XIX. Director de inconștiență... 52
XX. Midas proletarul... 55
XXI. Biciul lui Dumnezeu... 57
XXII. Falsificatorul... 58
XXIII. După Hitler... 59
Partea a treia Diavolul democrat.
XXIV. Eroarea fatală a democraților... 69

XXV. Primitivismul nostru... 70
XXVI. „Cu toții suntem vinovați”... 72
XXVII. Semnalmentele Diavolului deghizat în democrat... 74
XXVIII. Umorul și democrația... 79
XXIX. Demonul libertății... 80
XXX. Demonul poliției... 83
XXXI. Demonul siguranței... 86
XXXII. Demonul neînsemnătății... 87
XXXIII. Scurtă istorie a unei perechi corecte... 90
XXXIV. Demonul popularității... 91
XXXV. Paradoxul democrației... 94
XXXVI. Coloana a cincea a tuturor timpurilor... 95
XXXVII. O adresă bună... 96
Partea a patra.
Diavolul în dumnezeii noștri și în maladiile noastre.
XXXVIII. Diavolul în dumnezeii noștri... 99
XXXIX. Diavolul în Biserică... 101
XL. Diavolul teolog... 103
XLI. Diavolul și filantropul... 105
XLII. Diavolul, om de lume... 106
XLIII. Mr. Time, omul de afaceri grăbit... 107
XLIV. Diavolul autor... 108
XLV. Pactul cu Diavolul... 111
XLVI. Diavolul dă în cărți... 114
XLVII. Răul secolului: depersonalizarea... 116
XLVHI. Turnul Babei... 120
XLIX. Plictiseala, sentiment modern... 125
L. „Vital” și alte sofisme... 126
LI. Diavolul în inimă... 130
LII. Pasiunea... 137
LIII. Diavolul și sexualitatea... 143
LrV. Eternul feminin... 145
LV. Ciomăgeala (desene animate)... 148
LVI. Situații fără ieșire... 150
LVn. Focul de pistol... 151
LVIII. Cartea aceasta este fără ieșire? 153
Partea a cincea Albastrul Cerului.
LIX. Lupta contra Diavolului... 159
LX. Sfântul Mihail sau ordinul ceresc care se numește și cel spiritual...

LXI. Exorcismul sau ordinea personală... 164
LXII. Ordinea cosmică... 166
LXIII. Ordinea socială... 168
LXrV. Sensul cuvintelor... 172
LXV. Virtuți... 176
LXVI. Albastrul cerului... 181
Postfață după patruzeci de ani... 183

INTRODUCERE.

Cunoașterea adevăratei primejdii ne vindecă de falsele spaime.

Ajunși la desert, căzusem de acord: lucrul care le lipsește cel mai mult democrațiilor în general și Americii în special este credința în Diavol. Ne-am ridicat de la masă. Eram la club. Și, pe când așteptam ascensorul, i-am spus Filozofului1: „Foarte bine, dar, dacă aș începe să vorbesc despre Diavol, eu însumi aș trece imediat în ochii celorlalți drept un personaj diabolic – cine știe? Drept Diavolul însuși!" „Oare n-ar trebui să accepți riscul acesta?" răspunse el cu marea sa blândețe.

Se deschisese ușa ascensorului; am intrat.

„La urma urmei, ar fi o situație tragică inedită: să te faci Diavol tu însuți ca să dovedești că Diavolul există!" „Știu de fapt o poveste frumoasă, reluă Filosoful. Se petrece în țara dumitale natală. Unul dintre primii apostoli irlandezi care au creștinat Elveția le explica ascultătorilor săi, țărani simpli, că martirii sunt cei mai buni mijlocitori pe care i-am putea avea noi pe lângă Dumnezeu. Ciobanii aceștia din Alpii elvețieni sunt niște oameni simpli și realiști. L-au crezut pe cuvânt pe apostol. L-au crezut atât de tare, încât l-au și omorât! Și partea cea mai frumoasă este că astfel el a izbândit în misiunea lui: ei au devenit creștini!"

Note:

1 Este vorba de Jacques Maritain. Dialogul a avut loc în decembrie 1941, la New York.

Urmam acum grupul de oameni care se îndrepta spre saloanele clubului. Și eu mă gândeam: da, avem nevoie de asemenea parabole ca să ținem minte cât este de primejdios să spunem adevărul în general, și adevărul creștin în special. Primejdios pentru cel care-1 spune! Dacă vrem să fim creștini, foarte bine, dar trebuie să știm cu ce preț se plătește așa ceva. Sunt nouăsprezece secole de când s-a stabilit Prețul acesta...

Ajunsesem în fumoar. Toată lumea reîncepuse să discute despre știrile la ordinea zilei, ca și când Diavolul nici n-ar fi existat. Dar Filosoful mă mai trase o clipă la o parte: „De ce n-ai scrie o carte despre Diavol?" începusem să mă gândesc la asta de câteva clipe.

Am simțit, nu fără o oarecare neliniște, cum această carte mi se înfățișează gândului: căci, dacă stăm să ne gândim, când e vorba de autor și de subiectul cărții lui, se poate ști vreodată care dintre ei doi 1-a ales pe celălalt? Să vorbești despre Diavol, să scrii despre el, oare nu e un asemenea gând un mod imprudent de a-1 provoca public? Mă gândeam la fraza aceea a lui Kafka: „Unul din artificiile cele mai eficiente de seducție ale Diavolului constă în faptul că ne provoacă la luptă. E întocmai ca lupta cu o femeie, se termină până la urmă în pat."

Dar, oricare ar fi subiectul în cauză, niciodată nu scrii fără riscul unei pedepse. Este adevărat că, pentru unii scriitori, actul de a scrie este pur și simplu rezultatul unei mân-cărimi a spiritului pe care o liniștești scărpinând hârtia, fără să mai ții seama în vreun fel de consecințe. Dar cei care scriu pentru a ajunge să cunoască mai bine își asumă totdeauna un anumit risc. Nici un adevăr nu e bun pentru a fi spus, în sensul că orice adevăr comportă o parte de acuzație adusă vieții noastre, și tinde să tulbure acel echilibru de minciuni pioase pe care-1 recunoaștem tacit și fără de care „existența ar ajunge să fie imposibilă"... Apa, făcea un umorist remarca, este un lichid atât de impur, încât o singură picătură e suficientă pentru a tulbura absintul. Astfel, fiecare picătură de adevăr face tulbure viața. Dar, în același timp, cu el îți poți crea și beția. Și mie personal nu-mi place să scriu decât cărți primejdioase. * însă publicarea unor asemenea cărți ridică o altă problemă. Oare epoca noastră nu este și așa îndeajuns de con-sternantă și de consternată, oare spiritele nu sunt și așa destul de rătăcite? Trebuia să-1 mai amestecăm în toată dezordinea și vacarmul acesta și pe Diavol, în clipa când am avea nevoie, cum se spune, de un „mesaj pozitiv" și liniștitor?

Ei bine, eu cred că lucrul de care avem mai ales nevoie este să nu ne liniștim! Unul dintre motivele pentru care treburile merg tot mai rău în lume este faptul că ne e frică să privim în față adevăratele cauze ale răului. Credem în nenumărate mici rele, ne e teamă de nenumărate primejdii, dar am încetat să mai credem în Rău și să ne mai fie frică de adevărata Primejdie. A dezvălui realitatea Diavolului în lumea aceasta a noastră nu echivalează cu a spori teama de Diavol, ci înseamnă să dăm acestui Diavol adevărata lui înfățișare. Înseamnă să creăm și să întreținem frica în singurul fel pozitiv în care se poate face aceasta. Și poate aceasta este calea prin care să ne vindecăm de falsele angoase care ne paralizează sau de angoasa falselor primejdii. Nu suntem niciodată într-o mai mare primejdie decât în clipele când ne înșelăm asupra adevăratei direcții din care vine amenințarea și în care ne încordăm energiile spre a ne orienta apărarea în fața vidului, în vreme ce Dușmanul se apropie pe la spate.

Identificarea Dușmanului, măsurarea forței lui, aceasta este tema acestei mici cărți. Dar să nu ne așteptăm să găsim aici un portret al Diavolului: trebuie să socotim că toate portretele lui sunt tot atâtea victorii pe care el le-a obținut asupra complezenței și credulităților noastre. Diavolul este antimodelul prin excelență, esența sa fiind tocmai deghizarea, uzurparea aparențelor, forțarea nerușinată sau subtilă a nuanțelor – pe scurt arta de a face formele să mintă. Dacă este deci imposibilă o imagine reală sau dacă vrem să evităm una prea facil pitorească, va trebui să încercăm să descriem lucrarea Diavolului în vremea prezentului nostru, în fața noastră și printre noi, ca fiind Marele Trucaj.

Cei mai mulți dintre scriitorii care s-au ocupat de Diavol de-a lungul secolelor mi se par a fi de acord asupra unui punct: asemenea tuturor celor care nu cred în bine, în delicatețe, în măreția sufletească, Cel Viclean este o creatură care folosește trucurile. Este un agent dublu, triplu, însutit, multiplu la infinit. Să ne limităm la scamatoriile sale cele mai simple, care-i înșală cel mai ușor pe cât mai mulți oameni în epocile de decădere spirituală.

Un cuvânt încă. S-ar înțelege greșit intenția urmărită prin acest mic tratat, dacă el ar fi interpretat ca efort pentru a „demonstra" existența Diavolului. Nu e vorba aici decât de o încercare de a tălmăci anumite neajunsuri ale vremii noastre, raportându-le la acțiunea singurei ființe care se bucură de faptul că ele există.

New York, ianuarie 1942

PARTEA ÎNTÂI Incognito și revelație.

I.

PRIMA SCAMATORIE în Micile poeme în proză ale lui Baudelaire, poate fi citită fraza cea mai profundă pe care a scris-o un om modern despre Satana: „Cea mai frumoasă șiretenie a Diavolului constă în a ne convinge că el nu există."

II.

INCOGNITOUL.

Trebuie să recunoaștem că această scamatorie nu a reușit niciodată mai bine decât în epoca contemporană. Și, chiar dacă mai credem „încă" în Dumnezeu, credem totuși atât de puțin în Diavol, încât e sigur că voi fi acuzat de obscurantism sau pur și simplu de lipsă de seriozitate dacă am să persist în proiectul meu de a-i dedica o carte întreagă.

Primul truc al Diavolului este incognitoul în care se menține. Dumnezeu spune: „Eu sunt Cel ce sunt." Insă Diavolul, totdeauna gelos și doritor să-L imite pe Dumnezeu, fie și pe dos, căci el vede totul privind de jos în sus, ne spune așa cum îi spune Ulise ciclopului: „Eu mă numesc Nimeni, nimeni nu e aici. De ce ți-ar fi frică? Tremuri în fața inexistentului?"

Până prin secolul al XVII-lea circula în Anglia o gravură inspirată din capriciile drăcești ale lui Breughel și ale lui Bosch. Reprezenta un personaj cu capul încornorat și cu două picioare despicate, dar al cărui trup rămânea invizibil. Și titlul era: Nobody. Nimeni.

Ca și pisica de Cheshire din Alice în Țara minunilor, Diavolul și-a încheiat în zilele noastre dispariția, nemailăsând să plutească în urma lui prin aer decât un râs imperceptibil pentru cei prea grăbiți. Și totuși, Biblia denunță existența Diavolului la fiecare filă, începând cu prima, unde el își face apariția sub forma șarpelui, și până la penultima, unde-1 vedem pe Satana înlănțuit pe o durată de o mie de ani și apoi descătușat și dezlănțuit în toate cele patru colțuri ale lumii, pentru a le înșela și a le stârni să se încaiere fără vreun motiv anume și, în cele din urmă, fulgerat de focul cerului și azvârlit într-un hău de flăcări și de pucioasă, laolaltă cu falșii lui profeți, ca să fie acolo supus caznelor, zi și noapte, în vecii vecilor. Biblia – și acesta e un lucru prea puțin cunoscut – vorbește mult mai puțin despre rău în general decât despre Cel Rău personificat (cel puțin în textele originale). Dacă credem în adevărul Bibliei, este cu neputință să ne îndoim o singură clipă de realitatea Diavolului.

Dar cine mai crede încă în Biblie, cu toată seriozitatea, într-o lume în care se acordă crezare ziarelor? Un fapt autentic: omul modern are mai puțină nevoie să se ostenească pentru a crede minciunile de fiecare zi, decât adevărurile eterne transmise de Cărțile Sfinte.

Omul modern – cel din mine însumi în primul rând și folosindu-se de glasul pe care i-1 vor da cititorii mei – mă oprește, în pragul acestui studiu pe care vreau să-1 scriu, și-mi spune cu un surâs de indulgență și neîncredere: „Cum adică, crezi în Diavol? In care Diavol? In cel din Evul Mediu, cu coarnele lui roșii? Sau în adevăratul Diavol?" Aceste întrebări sunt inevitabile în epoca noastră. Ele exprimă cu foarte mare exactitate atitudinile gândirii noastre cele mai curente. Neglijând să le răspundem ar însemna să ne condamnăm la a întemeia o carte întreagă pe o neînțelegere, pe un quiproquo.

III.

PENTRU CEI CARE NU VĂD DIN DIAVOL DECÂT COADA.

Să abordăm această dificultate pornind de la aspectul ei simplu și banal, așa cum ni se înfățișează în aparențele ei naive.

Ni se spune „Dumnezeu", și vedem un bătrân măreț cu barbă albă, Părintele Veșnic al lui Michelangelo, tunând din cerurile violente ale Capelei Sixtine. Ni se spune „Diavolul", și vedem un demon încornorat rânjind și agitându-se prin umbre însuflețite de cele mai urâte și rele intenții. Asemenea reflexe de optică lăuntrică nu dovedesc nimic în ce-L privește pe Dumnezeu sau existența Lui. Insă, lucru curios, ele ni se par a dovedi ceva în ce-1 privește pe

Satana: mai ales faptul că el nu există, decât poate ca accesoriu al acelui teatru al misterelor medievale.

Să ne închipuim o clipă că ar fi vorba aici de un camuflaj premeditat din partea Diavolului. La prima vedere, ar putea să pară rudimentar, și totuși el aici e foarte abil: Satana se ascunde în spatele propriei sale imagini. El alege calea de a-și îmbrăca o aparență grotescă, ceea ce are ca efect sigur că el va fi făcut inofensiv în ochii celor cultivați. Căci dacă Diavolul ar fi pur și simplu demonul roșu înarmat cu un trident mare cât toate zilele sau faunul cu bărbiță de țap și cu coadă lungă din legendele populare, cine și-ar mai da osteneala să mai creadă în el, sau chiar să declare sus și tare că nu crede în așa ceva? Astfel, printr-un fel de scamatorie îndemânatică, imaginea medievală pe care o trezește automat în noi numele Diavolului s-a preschimbat în acea Tarnkappe, capa, mantia care face nevăzut și pe care Satana însuși o flutură în fața ochilor noștri pentru a ne determina să credem că el nu ne mai stă în față de secole întregi.

Mascarada aceasta anacronică și bufonă a contribuit, nu în mică măsură, la reușita acelei prime șiretenii pe care o denunța Baudelaire. Mulți se opresc la ea: „Cum să ne mai pierdem vremea cu baliverne din vremuri trecute?"

Dar mie mi se pare că tocmai ei sunt cei care se lasă astfel păcăliți. Fascinați de imaginea aceasta tradițională și prea vizibil puerilă, ei nu-și mai dau seama că Diavolul acționează în altă parte, fără coadă și fără barbă, poate chiar folosindu-se de mâinile lor. Ceea ce mi se pare a fi incredibil nu este Diavolul, nu sunt îngerii, ci înseși candoarea și credulitatea scepticilor și sofismul de neiertat căruia ei se arată a-i fi victime: „Diavolul este un omuleț cu coarne roșcate și cu coada lungă; or, nu pot să cred într-un asemenea omuleț cu coarne roșcate și cu coada lungă; deci, nu cred în Diavol." Și e exact ceea ce voia el.

Și cei care rămân astfel agățați de asemenea povești bune pentru babele de la țară sunt exact cei care refuză să creadă în Diavol din cauza imaginii pe care și-o fac despre el și care provine tocmai din poveștile bune pentru babe.

IV.

REALITATEA MITULUI.

Dar ce găsim dacă dăm la o parte acest văl grosolan? Un mit, sau o realitate? În spatele acestei imagini de un pitoresc ineficient și desuet – este cu adevărat cineva?

De data aceasta, întrebarea pare gravă pentru spiritele noastre raționalmaterialiste. Personal, o cred prost formulată, dar, de fapt, ea astfel ni se pune nouă (sau astfel ne-o pune Diavolul).

Diavolul nu este decât un mit, ne va spune istoricul. Dovada ar fi că eu pot să vă trasez istoria lui, de la naşterea sa în Antichitate şi până la moartea sa în spiritul contemporanilor noştri. Oamenii sunt cei care au creat această fantomă.

Mai întâi, Diavolul este o invenţie iudaică. Adică, Diavolul este iudeu, aşa cum automobilul este american sau cum Panzerdivisionul este german. De fapt, ideea iniţială a Diavolului le-a fost inspirată evreilor de către Orient şi misterele sale dualiste, atunci când Israel era captiv în Babilon. Dar rabinii au fost cei care au ştiut să profite de pe urma legendei lui Ormuzd şi Ahriman şi de pe urma acelor îngeri sau demoni înaripaţi al căror model îl găseau în Asiria. Rabinii sunt cei care au scris cartea lui Enoh, unde se văd îngerii răi coborâţi pe pământ – şi aceasta este prima cădere – pentru a se uni aici cu fiicele oamenilor şi a-i zămisli pe uriaşii răufăcători. Tot rabinii sunt cei care au popularizat tradiţiile cu privire la spiritele sau duhurile răufăcătoare, Sammael, Lucifer, Python, Asmodeu, Be-lial şi Satan. Treptat, demonii aceştia s-au topit într-o entitate colectivă: Satana, sau diabolos în greceşte, Acuzatorul, duşmanul stirpei omeneşti, care este asimilat de asemenea şi Şarpelui din Cartea Facerii. De atunci, Satana îşi ia avânt ca personalitate bine definită şi devine din ce în ce mai formidabil. Creştinismul îi atribuie un rol în povestirile despre viaţa lui Iisus. Şi în Apocalipsă lui îi este îngăduit să domnească asupra lumii întregi, înaintea grandioasei sale căderi într-un infern căruia îi rămâne încă rege. În anul 547, Sinodul de la Constantinopol îl declară a fi veşnic. În tot cursul Evului Mediu, el terorizează popoarele Europei creştinate. Călugării fac la fel de mult pentru gloria lui, cât făcuseră rabinii pentru naşterea lui. I se acordă cohorte nenumărate de demoni şi drăcuşori1.

I se inventează o biserică şi liturghii negre. I se opun tribunale, o Cameră arzătoare, care cufundă în panică şi în delir mii de victime condamnate pentru vrăjitorie, şi uneori gata ele însele să se acuze singure în termenii pe care li-i sugerează obsesia inchizitorilor sau a magistraţilor puritani.

Cum se sfârşeşte această nevroză colectivă? Nu prin vindecarea victimelor, ci prin suprimarea celor despre care se pretindea că sunt lecuiţi prin foc. În secolul Luminilor, Inchiziţia se potoleşte şi puritanismul se umanizează; îndată dispar şi vrăjitorii. Şi, curând în urma lor, Diavolul iese din scenă, cum ar face-o episcopul la sfârşitul unei procesiuni. Este o istorie cât se poate de simplă: oamenii l-au inventat pe Diavol, fantoma aceasta i-a chinuit timp de secole de ignoranţă şi, în cele din urmă, raţiunea triumfătoare a risipit iluzia noastră morbidă.

Acesta este punctul de vedere al istoricului. El este exact, atâta timp cât nu explică nimic şi cât se limitează la a recita faptele scoase din documente scrise. Dar el este fals şi lipsit de interes dacă pretinde că ar dovedi ceva în ce

privește realitatea Diavolului. Căci toate acestea se limitează la a spune că Diavolul este o ființă mitică, o realitate a spiritului. Și atunci, dacă mi se spune: „Diavolul nu este altceva decât un mit, deci el nu există" – formulă raționalistă – eu răspund: „Diavolul este un mit, deci el există și nu încetează să lucreze." Aici e centrul dezbaterii.

Un mit este o povestire, o istorie care descrie și ilustrează, sub o formă dramatizată, anumite structuri profunde ale realului.

Vorbesc despre structuri literalmente fundamentale, căci ele sunt anterioare distincției pe care o facem între materie și spirit. Ele informează universul nostru în toate planurile realității sale. Și numai în clipa în care am sesizat prin intuiție principiul și legea unei structuri, putem, în natură sau în viața sufletului, să recunoaștem formele, să le înțelegem limba și uneori chiar să le prevedem dezvoltarea. Miturile sunt formulele simbolice care ne amintesc sau ne dezvăluie sensul acestor structuri formatoare – Ideile lui Platon, Categoriile lui Kant, Mumele lui Goethe, Arhetipurile lui Jung.

În cadrul mitului, o realitate este, prin definiție, echivalentul unui sens – și reciproc.

În afara mitului, vreau să spun fără ajutorul mijloacelor de intuiție structurală pe care el ni le oferă, nu există decât fapte așa-numite obiective, dar nu mai există semnificații valabile pe toate planurile simultane ale existenței noastre. Rațiunea își închipuie, fără îndreptățire, că percepe obiecte izolate și că reușește apoi să le lege laolaltă, enunțând legi care se pretind generale. Aceste legi sunt în realitate locale, raportate la ansamblul realității noastre. De exemplu, legile matematice enunțate de rațiunea noastră încetează imediat să mai fie valabile dacă se trece pe planul afectiv, pe planul moral sau pe planul spiritual. La fel, legile economice sunt deseori în contradicție cu legile biologice, și așa mai departe. Or, departe de a se speria sau de a se scandaliza în fața unor carențe atât de flagrante, rațiunea noastră modernă se scuză, precizând că „e vorba de domenii diferite". Frază tipic provincială când e folosită în stadiul acesta. Dar când rațiunea merge mai departe, când vrea să nege existența sau urgența măsurii comune pe care ea nu o poate concepe, rațiunea ne duce la nebunie prin poarta incoerenței. Haosul în care ne aflăm acum e o dovadă în acest sens. Și marea explozie a iraționalismului în prima jumătate a secolului al XX-lea e o mărturie a stadiului predemențial în care raționalismul adusese lumea, distrugând religiile și miturile care dețineau sensul general al existenței.

A venit vremea să depășim falsa dilemă a opoziției dintre raționalism și iraționalism. O asemenea discuție a evoluat, lucrul e sigur, pe căi greșite. Discuția aceasta a făcut prea mult zgomot în secolul nostru. E vremea să reconciliem rațiunea și forțele care scapă controlului ei, în sinteza unei

înțelepciuni noi. Cred că epoca e destul de matură pentru o asemenea lucrare și că, în ambele tabere, se știe aceasta.

Însuși spiritul raționalist dă dreptate, fără să vrea, funcției vitale a mitului. Căci atunci când declară, de exemplu: „Diavolul este un mit, deci nu există", el vrea, mai precis, să spună: „Eu nu percep decât niște rele sau sisteme de rele, independente unele de altele. Dar sunt incapabil să mă asigur că o intenție anume, un plan sau o conștiință leagă laolaltă toate aceste rele izolate. Mitul doar, personificând sau antropomorfizând Răul, este în stare să-i descopere o semnificație generală. În ce mă privește, eu îmi recuz cu modestie competența în direcția aceasta."

Dar să fim atenți; aceasta înseamnă, de fapt, să spui că răul nu ar fi o realitate spirituală, ci o multitudine de greșeii, de erori, de accidente materiale, de hazarduri socotite a fi nefericite, de neadaptări și de absurdități; o colecție de mari și mici scandaluri, uneori explicabile pe plan local sau pe care ne mulțumim să le declarăm absurde și nebunești, dacă ele rezistă analizei noastre. Acesta este motivul pentru care rațiunea se găsește dezarmată în fața erupțiilor brutale ale unui rău organizat de forțe obscure, după logica misterioasă și având eficacitatea irezistibilă a inconștientului.

Să înregistrăm această carență raționalistă și să ne plasăm acum în viziunea esențial sintetică a mitului.

Aici totul este „antropomorf", și chiar așa și trebuie să fie totul, în cele din urmă, pentru motivul fundamental că aici suntem în lumea spiritului, a sensului și a esențelor creatoare, în lumea de unde provine orice formă, inclusiv forma omului. Voltaire spunea: „Dumnezeu 1-a creat pe om după chipul și asemănarea Sa, dar omul I-a plătit cu aceeași monedă." Butada aceasta înseamnă, pentru un raționalist, că omul a inventat un Dumnezeu inexistent. Dar dacă luăm în serios primul termen, „Dumnezeu 1-a creat pe om după chipul și asemănarea Sa", cel de-al doilea termen devine normal. Dacă omul nu l-ar „plăti îndărăt", nu l-ar restitui lui Dumnezeu această formă a cărei idee i-a venit de la Dumnezeu, această idee din care este format el însuși, atunci s-ar îndrepta prin definiție spre o eroare. (In fapt, el se înșală, creând falși zei. Dar atunci o face în măsura în care neglijează ajutoarele Revelației, care să-i corijeze erorile egoiste. Acestea din urmă nu sunt „prea" omenești – nimic nu este prea omenesc – ci nu îndeajuns de omenești.)

La drept vorbind, omul modern trebuie să facă un mare efort pentru a se antropomorfiza el însuși, adică pentru a se spiritualiza, dacă vrea să devină uman în înțelesul deplin al termenului. Căci în lumea spiritului totul este formă, intenție, mișcare și finalitate. Totul capătă figură și nume, totul este personificat.

Astfel, dacă vorbim despre Diavol, asta nu va însemna că am alege un mijloc facil de a ilustra niște idei. Realul nu este făcut din idei și din materie. Personal, îl concep ca guvernat de structuri de forțe sau de ansambluri dinamice anterioare oricărei forme materiale, oricărei idei pe care am putea-o elucida. Dinamismul particular pe care aș vrea să-1 descriu în cartea aceasta poartă numele tradițional de Diavol.

Diavolul acesta despre care e vorba aici nu a ieșit din-tr-o serie de texte mai mult sau mai puțin autentice sau vechi. Căci el este un agent permanent al realității umane, așa cum o trăim când trăim cu adevărat, în starea noastră de creaturi libere, adică în permanență plasate în fața unor alegeri, în contradicție și în perplexitate, în paradox, în tragedie. Toate acestea presupun și existența unui bine și a unui anumit alt lucru decât binele. Dacă n-ar fi așa, unde ar mai fi alegerea, tragedia, libertatea? Când acest nonbi-ne, când acest rău capătă un sens, îl denumim Diavol, și eu accept acest nume.

În paginile care urmează, aș vrea să expun concepția biblică despre Diavol, nu în aspectele sale teologice pro-priu-zise, ci în măsura în care ea ne ajută să înțelegem mai bine adevărata natură a omului și a vieților noastre în secolul pe care-1 trăim. Cred că figurile mitului ne ghidează într-un mod mai sigur decât evidența modernă și decât analizele rațiunii. Căci ele transmit o experiență milenară, în fața căreia deducțiile noastre individuale sau logice pe plan local apar ca hazardate și provizorii, fragmentare și superficiale.

V.

ÎNGERUL CĂZUT.

Am văzut pe Satana ca pe un fulger căzând din cer. (Luca 10,18)

Biblia ne învață că Lucifer este un înger căzut din cer.

Îngerii sunt creaturi spirituale trăind și lucrând la fruntariile Celui Veșnic și ale Creației, ale eternității și timpului. Sunt intenții dumnezeiești, mesageri, cum o spune denumirea lor greacă, anghelos; slujitori cu zbor fulgurant, a căror iuțeală este însăși cea a gândului, și aceasta este cauza pentru care ei sunt pentru noi nevăzuți; inteligențe fără înșelăciune, participând la omniscienta Creatorului, și aceasta este cauza pentru care noi îi înțelegem rău, „Orice înger este înfricoșător!", spune Rilke. Însă orice înger este bun, îl slujește pe Dumnezeu. În fruntea ierarhiei lor sunt arhanghelii.

Un singur arhanghel și-a trădat misiunea, mesajul și însăși ființa sa, și acesta este Lucifer, Purtătorul Luminii1. Satana s-a răzvrătit, a refuzat să slujească, a refuzat să-și transmită mesajul divin, a vrut să devină original, autor al propriului destin, purtător al propriilor lui lumini. Și îndată, prin înseși legile ființei, el a „căzut" din ceruri, care alcătuiesc împărăția unde intenția lui Dumnezeu domnește în mod absolut. (Dacă se taie comunicarea, curentul „cade".) El a devenit propriul lui mesager și, cum el nu este altceva

decât spirit pur, odată lipsit de sursa Duhului, el a devenit mesagerul Neantului și al tainelor acestuia.

Note:

1 Lucifer care apare pentru prima dată în Isaia [14,12 și urm.], îl desemna probabil în pasajul acela pe regele Babilonului, căruia îi anunța căderea. Mai târziu, Steaua Dimineții II va desemna mai degrabă pe Cristos, printr-o ciudată răsturnare a simbolului.

Dar, chiar decăzut, el și-a păstrat știința de spirit pur. Asemenea unui artist care și-a pierdut geniul și nu mai crede în pictură, dar care și-a păstrat „meseria" și pofta de a fi în avangardă, Satana mai cunoaște încă Spiritul și duhurile, dar nu mai cunoaște țelul și slava căreia ele îi sunt menite.

Pentru că a refuzat să-I slujească lui Dumnezeu, el a devenit cel care slujește Nimicului, nu mai slujește la Nimic. Și tot ceea ce nu mai slujește la Nimic, în înțeles spiritual, poartă semnul Diavolesc. Însă Nobody, Nimeni, el însuși rămâne Cineva. El știe mai multe decât noi în ce privește tainele lumii și resortul ascuns al sufletelor pe care le înșală...

VI.

PRINȚUL ACESTEI LUMI.

Actul de orgoliu orbitor și mistuitor care 1-a transformat pe îngerul Luminii în înger sau Prinț al Tenebrelor 1-a condamnat la un imperialism fără limite, deci, prin definiție, deznădăjduit. Pierderea Unicului Necesar face să se nască o sete de nestins prin esența ei. Lumea întreagă nu este în stare să umple vidul pe care-1 cască în inima unei creaturi conștiința faptului că și-a părăsit locul cuvenit în lume. Căzut dintru cele veșnice, Satana vrea infinitul. Căzut dintru ființă, dintru A Fi, el vrea să aibă, tinde spre A Avea. Insă problema nu va putea fi rezolvată niciodată. Căci pentru a avea și a poseda, ar trebui ca el să fie, și el nu mai este. Tot ceea ce anexează el, el însuși distruge. (Neantul neantizează, spune Heidegger.) Și, firește, el poate avea totul, căci el este numit Prinț al lumii acesteia în Evanghelie – dar nu va avea niciodată decât lumea aceasta. El nu va recuceri niciodată Cerul, care este, la drept vorbind, sufletul lumii acesteia și misterul transcendentului în imanență. El nu va avea din universul nostru decât carcasa materială. Și probabil, din sfărâmăturile acestei Case care și-a pierdut rostul, el va strânge lemnele cu care să-și încălzească infernul.

El știe bine acestea. Și, din cauza aceasta, dorința sa și gelozia încrâncenată se abat asupra sufletelor noastre individuale. El ne dă târcoale asemenea unui leu care rage căutându-și prada, spune Biblia. Rătăcește în jurul nostru ca un gangster obsedat de răpirea copilului pe care să-1 ofere spre răscumpărare. Și este adevărat că victoriile sale vor fi totdeauna sterpe. Căci nu devii tată răpind un copil. Poți fura copilul, dar nu paternitatea. Poți fura

puterea, dar nu și autoritatea. Satana poate fura lumea aceasta, dar nu și divinitatea ei. Și totuși, noi, cei din stirpea omenească putem pierde toate lucrurile acestea, care constituie moștenirea noastră de „copii ai lui Dumnezeu". Este singura șansă a Diavolului. Și el nu o va scăpa...

VII.

ISPITITORUL

„Șarpele era însă cel mai șiret dintre toate fiarele de pe pământ pe care le făcuse Domnul Dumnezeu. Și a zis șarpele către femeie: „Dumnezeu a zis El oare să nu mâncați roade din orice pom din Rai?„ Iar femeia a zis către șarpe: „Roade din pomii Raiului putem să mâncăm; numai din rodul pomului celui din mijlocul Raiului ne-a zis Dumnezeu: 'Să nu mâncați din el, nici să vă atingeți de el, ca să nu muriți!'„ Atunci, șarpele a zis către femeie: „Nu, nu veți muri! Dar Dumnezeu știe că în ziua în care veți mânca din el vi se vor deschide ochii și veți fi ca Dumnezeu, cunoscând binele și răul." (Gen. 3,1-5).

Vedeți: înainte de ispitirea propriu-zisă, este îndoiaM Primul procedeu al demonului constă în a arunca o îndoială asupra realității glasului dumnezeiesc și deci asupra realității înseși și a structurilor sale. „Dumnezeu a zis El oare cu adevărat...?" îndată ce această incertitudine s-a insinuat într-un spirit, se întredeschide posibilitatea unei ispitiri. Căci nu există tentație acolo unde nu există nici o posibilitate de a imagina ceva care să fie altceva decât starea de fapt. Se spune bine că prilejul e cel care-1 face pe hoț. Nu ești ispitit să mergi în Lună pentru că știi că așa ceva e imposibil. Dar ai fi probabil ispitit să mergi într-acolo dacă ți s-ar sugera vreun mijloc oarecare de a face așa ceva. Eva nici nu se gândea să mănânce mărul acela înainte ca șarpele să nu fi pus la îndoială realitatea poruncii lui Dumnezeu. La originea oricărei ispite, există prilejul întrevăzut de a merge spre divinitate pe un drum mai scurt decât cel al realului; pe un drum pe care ți l-ai inventa tu singur, în ciuda interdicțiilor pe care le ridică legile Creației, ordinea divină și însăși natura omului.1

Note:

1 In Cartea lui Enoh, anterioară Facerii, se spune că îngerii răi care au coborât pentru a se uni cu oamenii i-au învățat pe aceștia artificiile magiei și ale meșteșugurilor, însușirile rădăcinilor, dar și arta de a se sulemeni și arta mânuirii armelor. Aceasta înseamnă că oamenii erau învățați să se facă mai frumoși și mai puternici decât erau prin firea lor. Atunci, continuă povestirea, „necredința a crescut și făpturile au încălcat și și-au sluțit toate felurile lor de a fi" (Enoh 8, 2). Li se deschiseseră ochii asupra puterilor pe care le oferea facultatea de a crea, adică de a alege liber și de a-și orienta alegerea către ascultarea plină de încredere – urmând calea arătată de Dumnezeu – sau spre un fel de sfidare anxioasă – urmând calea divinizării sugerată de vipera orgoliului.

Și iată al doilea moment al ispitirii: „De aceea, femeia, socotind că rodul pomului este bun de mâncat și plăcut ochilor la vedere și vrednic de dorit, pentru că dă știință, a luat din el și a mâncat” (Gen. 3,6).

Vedeți: nu răul în sine este cel care ispitește, ci totdeauna un bine pe care ni-1 închipuirn, și chiar un mai bine decât cel pe care îl oferă Dumnezeu, un bine despre care ne închipuim că e „mai bine făcut pentru noi”.

Eva nu a fost ispitită de un lucru rău, ci de un măr foarte frumos și bun, plăcut ochilor și vrednic de dorit pentru minte. Ea nu a fost ispitită de dorința de a face rău, ci de ideea de a se face asemenea lui Dumnezeu, ceea ce pare, în fond, o idee excelentă. Din nefericire, dintr-un motiv oarecare, literalmente fundamental, lui Dumnezeu nu I-a plăcut ideea aceasta și o excludea din realitatea Sa. S-a întâmplat că a mânca acest măr și a se face asemenea lui Dumnezeu în felul acesta pofticios era răul, însemna să contravină planului de ansamblu și poruncilor Grădinii Raiului; cu alte cuvinte, însemna că se trișa cu legile Creației și că se foloseau aceste legi în scopuri contrare firii.

Urmarea povestirii arată cât se poate de bine că însuși acest calcul a dus la rezultate contrare. Pentru a fi vrut să ajungă pe o cale mai scurtă spre asemănarea cu Dumnezeu, Adam și Eva au ajuns, de fapt, în afara Grădinii Raiului, în pustietatea pământului blestemat. Pentru a fi vrut să depășească starea de imagine divină și a se face cu adevărat dumnezei, ei s-au văzut decăzuți din starea lor de umanitate desăvârșită. „Cine vrea să facă pe îngerul, ajunge, de fapt, să semene cu fiara”, va spune despre ei Pascal.

Astfel, ispitirea este totdeauna o utopie – dacă utopia este, în realitate, imaginație – apoi dorință a unui bine pe care realul îl condamnă și pe care planul divin nu îl prevede. Satana, atunci când vrea să-L ispitească pe Cristos, Ii propune trei utopii, trei mijloace de a cuceri lumea pe o cale mai scurtă decât drumul Golgotei. La origine deci, „cel rău” nu e cel care acționează din răutate (cel puțin în ochii lui). Ci este cel care se convinge că binele pe care 1-a conceput el valorează mai mult decât adevăratul bine. „Cel rău face o lucrare care îl înșală pe el însuși.” Or, tocmai pentru că el se înșală în primul rând, lucrarea sa îl va înșela. Realitatea disprețuită se va răzbuna automat. Păcatul este o vină, dar vină înseamnă deopotrivă eroare și cădere.

VIII

„CUNOSCÂND BINELE ȘI RĂUL”

Potrivit Cărții Facerii, este privilegiul lui Dumnezeu să cunoască Binele și Răul. Psihologii și moraliștii moderni, arătând că binele nostru și răul nostru sunt relative, au dovedit că ei nu erau zei, că ei nici nu pretindeau să se pună în locul lui Dumnezeu, și că erau deci capabili de bun-simț. Binele și răul, așa cum le înțelege omul, sunt cutume depinzând de timp, de civilizații și deseori chiar de condițiile fizice ale unei țări. Binele și Răul nu sunt cu adevărat

deosebite decât în ochii lui Dumnezeu – nici măcar în ochii Diavolului, totdeauna acesta fiind înșelat de un act de iubire pe care el îl va lua drept o prostie. Adevărul este că numai Dumnezeu cunoaște planul de ansamblu și intenția finală a întregii Sale Creații. Și numai raportându-se la acest plan și la această intenție – în parte revelate – pot fi judecate fără greșeală actele creaturilor. „Să nu judecați", spune Evanghelia.

Această perspectivă biblică, raportând totul la Dumnezeu și la voința Sa suverană, ne permite să avem asupra răului o vedere mai puțin localizată și mai pătrunzătoare decât cea a moralității noastre omenești. O iluzie comună și aproape inevitabilă ne împinge să credem că anumite acte omenești sunt răufăcătoare în sine și constituie Răul. Acesta capătă atunci o valoare obiectivă: el devine o realitate autonomă și concretă, care trebuie distrusă sau combătută ca un dușman exterior ființei noastre.

Pentru a risipi această iluzie magică, să ne raportăm la ceea ce ne-a arătat Biblia despre Satana. Lucifer a căzut din Ceruri pentru că a vrut să-L imite pe Dumnezeu. El a devenit mesagerul care nu mai are un mesaj real, agentul Neantului printre noi. Din clipa aceea, el nu mai poate crea decât Nimicul, care nu are existență. A crea răul este cu neputință, dar asta nu înseamnă că răul nu există. Pentru a acționa, Diavolul e silit să folosească ceea ce există, și ceea ce e bun prin definiție, fiind creat de Dumnezeu. Satana, prin el însuși, nu poate să facă nimic, dar îi rămâne o posibilitate: anume să ne incite să facem abuz de libertatea noastră și de bucuriile pământului.

Nici Diavolul și nici omul păcătos nu pot cu adevărat să facă răul, așa cum ne face să credem o formulă înșelătoare, însă omul poate să facă rău, adică greșit, ceea ce face el cu darurile Creatorului. El nu poate să creeze o roadă care să fie „răul", ci poate să mănânce o roadă bună într-un fel răufăcător, împotriva Ordinii date. Răul în sine nu există cu titlul cu care Binele există în sine. Răul nu e decât o rea folosire a binelui, înțelegând prin aceasta a ceea ce există. Aceasta este situația fundamentală și primitivă. Totuși, Diavolul fiind gelos pe Dumnezeu, el înțelege să ne facă să credem că și el poate să creeze. Și, din cauza aceasta, el întreține în noi iluzia unui rău obiectiv căruia el i-ar fi în chip evident autorul. Răul acesta în sine nu este nici descris, nici menționat în Cartea Facerii. El nu este decât un miraj al demonului, o proiecție a erorilor noastre în afara noastră, obnubilând în ochii orgoliului nostru Creația desăvârșită și figura Diavolului.

De abia mai târziu, după mai multe generații de păcătoși în cursul istoriei, sau de păcate într-o viață, răul va sfârși prin a-și dezvălui un fel de consistență proprie – și ea tot aparentă, însă activă, o contranatură, dar devenită o a doua natură. Și, în clipa aceea, Baudelaire poate scrie: „Bărbatul și femeia știu din naștere că în rău se găsește voluptatea… Voluptatea unică și

supremă se află în certitudinea de a face răul." Cred mai degrabă, cum spune William Blake, că de fapt „căderea n-a făcut să se nască nici o plăcere" și că voluptatea despre care vorbește Baudelaire ar trebui numită mai curând: durere iubită, dorință inconștientă de moarte. Căci aici s-au declanșat mecanismele complicate ale perversiunii, ale autopedep-sirii unei conștiințe sfâșiate și ale dorinței – până la urmă – de propria distrugere. A se distruge singur pentru a se dezvinovăți! Pentru a scăpa astfel într-un anume fel, propriu păcătosului, de consecințele răului pe care 1-a săvârșit; pentru a se ispăși singur fără a separa răul. Acesta este misterul sinuciderii și al logicii lui Iuda, ultima ispitire, suprema utopie.

IX.

MINCINOSUL.

Să examinăm acum ceva mai îndeaproape și în detaliile vieții noastre prezente cum ajunge Diavolul să se insinueze în structurile ființei, deci ale binelui. Am spus că el trebuie să treacă prin om pentru a acționa asupra realității. Insă în acest omenesc, pe unde poate el pătrunde? Omul, numai el singur, în întreaga Creație, poate spune ceea ce nu este și poate minți printr-un act al voinței sale deliberate. Mineralul stă acolo unde a fost el alcătuit, planta crește acolo unde s-a fixat sămânța, animalele mute sunt prizonierele ordinii inepuizabil de darnice a instinctului. Insă omul a primit puterea de a vorbi, de a crea și de a denatura. Prin harul limbii, el poate spune adevărul; prin vina limbajului, el poate să contrazică adevăratul. El poate crea potrivit perspectivelor Creației, el poate crea, de asemenea, în răspăr. El poate fi un agent responsabil al naturii operante, dar el poate să facă și grevă, se poate răzvrăti și poate fabrica antinatura sau denaturarea. Această duplicitate a puterilor noastre constituie libertatea noastră. Ea îi este deopotrivă semnul și condiția necesară. Ea reprezintă gloria noastră echivocă. Tocmai prin libertate, din cauza ei și prin ea, avem noi puterea de a păcătui. Căci a păcătui înseamnă a trișa cu ordinea, a opune legii divine derogările noastre egoiste, greșelile de calcul și vederile noastre mioape și interesate. A păcătui înseamnă a falsifica ceva în ordonanța cosmosului. Și înseamnă totdeauna, într-un fel sau altul, a spune o minciună sau a o făptui. Prin limbaj, omul dovedește că este liber. Prin limbaj, el poate minți. Doar prin libertatea sa el poate păcătui. Și păcatul nu este altceva decât o minciună. Însă minciuna proferată ne leagă. Libertatea jucată potrivit Legii sporește; jucată împotriva Legii, ea se pierde. Cu cât ea crește mai mult, cu atât mai mare pare miza și cu atât mai mare ispita de a câștiga imediat ceea ce se vede, chiar dacă astfel ni se închide invizibilul și infinitul posibilului divin. Apucând prada, pierdem umbra, însă umbra însemna creativitatea, belșugul entuziasmant, adică „îndumnezeitor" al dorinței… Să înțelegem acum că Diavolul nu ar putea nimic fără libertatea

noastră. Căci numai prin noi acționează el în lume, și provocând abuzul libertăților noastre poate el acționa în noi și ne poate lega. Dacă Eva n-ar fi fost liberă să mănânce acel măr oprit, Eva n-ar fi putut păcătui, și nici Adam n-ar fi urmat-o. Astfel, gloria bărbatului fiind libertatea sa, este limpede că aici era punctul în care Cel Viclean trebuia să ne atingă orgoliul și să se insinueze în cele mai tainice fortificații de apărare ale noastre. Ne fusese dat cuvântul pentru a răspunde adevărului, și pentru a-1 extinde și a-1 confirma prin virtutea mărturiei, astfel că e limpede că marea ambiție satanică trebuia să fie să înhațe cuvântul încă din gura noastră, spre a falsifica astfel mărturia încă din izvorul ei. Și, din cauza aceasta, Biblia spune cu toată energia că, atunci când mințim, Diavolul însuși este cel „care scoate limba în limba noastră". Dar sunt două feluri de a minți, tot astfel cum sunt două feluri de a înșela un client. Dacă la cântar se arată 980 de grame, poți spune: e un kilogram. Minciuna ta rămâne relativă la o măsură variabilă a adevărului. Dacă clientul controlează, poate vedea că este furat, și tu știi cu cât anume l-ai furat: e un adevăr care rămâne judecător între voi. Dar dacă demonul te împinge să falsifici însuși cântarul, criteriul adevărului este denaturat, și nu mai există control posibil. Și puțin câte puțin tu vei uita să înșeli. Putem pune rămășag chiar că îți vei da toată silința să cântărești cât mai cu grijă și mai riguros, că vei mai și adăuga puțin de la tine, „să rotunjești cântarul", pentru surâsul cumpărătorului și mulțumirea propriei tale virtuți. Și aceasta este minciuna pură, lucrarea propriu-zisă a Diavolului. Începând din clipa când ai falsificat însăși măsura adevărului, toate „virtuțile" tale sunt puse în slujba răului și vor fi complice ale lucrării celui viclean.

„Diavolul este mincinos și tatăl minciunii"1, spune Evanghelia, așa cum e citată de obicei. Aici e vorba de prima minciună, cea care se limitează la a trece sub tăcere adevărul (neîncetând în vremea aceasta să-1 cunoști) sau a-1 nega (știind că din atâta lucru adevărul nu încetează să existe). Dar textul original al acestui verset este nesfârșit mai ciudat. „Diavolul este mincinos, ni se spune, și el este părintele propriei sale minciuni."

Pe aici intrăm în însăși taina răului. Tatăl minciunii este cel care o zămislește, o concepe prin propria sa lucrare, abuzând de un adevăr pe care-1 respinge îndată ce 1-a mânjit și care va muri dând naștere acestui monstru. Minciuna e o creație monstruoasă, căci, prin esența ei, nu există! Este un fel de decreație. Este o înșelătorie cu formă găunoasă, o născocire bastardă și o lucrare a unei arte neautentice. Diavolul este părintele falsei arte, al tuturor operelor care nu sunt „nici bune, nici rele", pentru că actul din care s-au născut ele suprimă înseși măsurile frumosului. Nu sunt cu putință greșeli ale gustului acolo unde nu mai există gust, cum nu mai e cu putință vreo crimă acolo unde nu mai există Lege. Poate că aici descoperim rațiunea din urmă a

minciunii: ea rămâne mereu dorința inocenței utopice. Minciuna obișnuită nu era decât omisiunea binelui sau negarea unui adevăr care subzista în altă parte și ne judeca în continuare. Insă minciuna Diavolească îl neagă pe judecător. Ea nu pleacă decât de la ea însăși și proliferează în autarhie, ca o celulă bolnavă, introducând în univers acest sofism al spaimei pure: minciuna fără nici un adevăr, a adevărului nul.

Note:

1 în Evanghelia după Ioan, se spune (8, 44): „Voi sunteți din tatăl vostru Diavolul și vreți să faceți poftele tatălui vostru. El de la început a fost ucigător de oameni și nu a stat întru adevăr, pentru că nu este adevăr întru el. Când grăiește minciuna, dintru ale sale grăiește, căci este mincinos și tatăl minciunii" (N. Tr.).

X.

ACUZATORUL.

Prin îndoiala pe care o strecoară în inima noastră în ceea ce privește ordinea divină, Satana ne face să dorim un bine mai bun, pe care ni-1 și înfățișează. Este și acesta un bine, gândim noi. Însă această mișcare a sufletului creator, din clipa în care este întoarsă de la țelurile prevăzute de Dumnezeu, ne aruncă în brațele răului, care este deraierea binelui și realului către neant. Odată făcut răul acesta, Satana se dezvăluie ca un dușman de moarte al omului, pe care-1 înșelase până atunci prefăcându-se că simpatizează cu idealismul răzvrătirii sale. Și iată că el ne atrage într-o nouă coborâre a spiralei care se îndreaptă spre infern; el ne acuză, cu o perfecțiune angelică, fără a mai lăsa loc gândului unei posibile reparații.

Există pe lume un singur lucru mai rău decât a te îndoi de bine și de real, și acesta este să te îndoiești de iertare, odată ce ai trădat binele și realul. Căci îndoiala în iertare ne aruncă și mai adânc în rău, laolaltă cu întunecata plăcere masochistă care-ți insinuează: „după mine potopul" și „cu atât mai rău pentru mine". Trebuie să credem în iertare pentru a îndrăzni să mărturisim răul pe care l-am săvârșit; pentru a îndrăzni să ne numim vină propria vină; și pentru ca astfel să poată renaște încrederea care, numai ea, ne va da curajul să clădim din nou. Cel care se îndoiește de iertare nu-și poate mărturisi crima, și cel care nu și-o mărturisește nu-i va cunoaște niciodată întreaga dimensiune.

Diavolul este Acuzatorul care vrea să ne facă să ne îndoim de iertarea noastră pentru a ne sili să fugim în remediile unui rău mai mare. Apocalipsa îl numește ca fiind „Acuzatorul fraților noștri, cel care-i învinovățește în fața lui Dumnezeu, ziua și noaptea". El este cel care-i cerea capul lui Iov în fața tribunalului ceresc. Nemmțumindu-se să ne prindă în capcanele sale, îndată ce ne-a prins, el este primul care ne denunță în fața lui Dumnezeu, în chipul cel

mai nemilos. Nu din dragoste de dreptate, ci din dragoste pentru pedepsirea noastră, din ură rece. Din plăcerea sterilă de a avea dreptate.

Aceasta pentru că el se conduce după legalitate, după binele pe care-l cunoștea el la origini, un bine gata făcut, oprit locului pentru veșnicie. De la căderea sa, el a pierdut sensul Creației continue, dinamismului imanent al realului. Mai presus de orice, el ignoră înțelesul dramei Răscumpărării. Nu știe și nu vrea să știe că Dumnezeu menține lumea în ființă în pofida greșelilor noastre, prin virtutea mereu creatoare a unei morți care este centrul Istoriei și al fiecăreia din istoriile noastre individuale…

Astfel că, oriunde este condamnat fără milă aproapele nostru sau suntem condamnați noi înșine, să fim siguri că Diavolul este cel care vorbește, Acuzatorul care consideră iertarea drept o simplă greșeală de logică, și grația și harul drept o eroare de calcul statistic.

Duplicitatea infernală constă în a ne face să credem că nu există judecător, nici ordine divină a realului, și îndată ce credem aceasta să ne acuzăm de contravenție în fața Judecătorului. Astfel morala laică, morala datoriei kantiene și a rutinelor burgheze care exclud Dumnezeul personal ne acuză și ne lipsește în același timp de orice recurs la Cel Care iartă. Ea nu lasă celor mai buni din rândul victimelor sale nimic altceva decât eroismul sadic al revoltei fată de ei înșiși.

XI.

LEGIUNE.

În sfârșit, Biblia îl numește pe Diavol: Legiune. Aici am putea comenta la nesfârșit, potrivit cu natura subiectului. Să ne mărginim la a indica trei direcții de gândire: le vom urma pe tot parcursul cărții.

Dacă Diavolul este Legiune, aceasta înseamnă în primul rând că, fiind tot timpul unul singur, el poate îmbrăca tot atâtea aspecte diferite câți indivizi există pe lume.

Dar aceasta poate însemna, de asemenea, că Diavolul este masa anonimă.

Și, în sfârșit, că fiind toată lumea, sau oricine, el ne va apărea ca nefiind Nimeni în special. Și aceasta ne readuce la prima dintre vicleniile lui, care constă în a ne face să ne îndoim de însăși existența lui.

Numele de Legiune evocă, pe de altă parte, mitul ele-nic al lui Proteu. Am enumerat rolurile principale pe care Diavolul le are în Biblie: ele sunt, toate, într-un fel sau în-tr-altul, deghizări ale nefericirii sale originare. Satana se teme să se arate așa cum este, lucrul e evident, pentru că el se teme chiar și de faptul că ar exista în ochii noștri. El nu le va înfățișa deci oamenilor decât măști, pe rând liniștitoare sau măgulitoare. „O travestire ești, văd asta, o

viclenie hâdă prin care Dușmanul nostru, bogat în înșelăciuni, își lărgește lucrarea" (Shakespeare, A douăsprezecea noapte, II, 2).

Putem înțelege această viclenie. De ce suntem ispitiți uneori să trăim prin delegație și sub o mască? Pentru că aceasta permite vanității noastre să se mulțumească, în pofida noastră înșine, în ciuda exigențelor noastre reale și mult dincolo de posibilitățile noastre. Ciudat e că suntem astfel făcuți, încât ne bucurăm în taină, în sinea noastră, de un succes obținut „sub mască", în vreme ce îi atribuim măștii relele noastre. Suntem gata să ne însușim meritele unui bine căruia nu i-am fost decât actorii, în vreme ce ne grăbim să proiectăm asupra Lucrurilor, Destinului sau Celorlalți un rău ale cărui origini sunt în realitate în noi. Astfel, fiecare dintre noi, în calitatea sa de patriot, se simte flatat de o victorie națională, în vreme ce atribuie înfrângerea doar șefilor.

Aici, Diavolul se joacă, de fapt, cu spaima noastră de a ne recunoaște răspunzători de viețile noastre. Odinioară, el recurgea la travestirea veșmintelor. Astăzi, costumul nu mai înseamnă nimic. Fenomenul acesta al deghizării, al travestirii s-a interiorizat, devenind evaziune morală. Jucăm, fără frica de pedeapsă, un rol în primul rând față de noi înșine, ca într-un vis. Lumea actuală e plină de indivizi care poartă pe dinăuntru haine de închiriat. Ei se ascund în propriii lor ochi. Cum l-ar mai cunoaște ei pe Satana, dacă nu vor să-și vadă nici adevărata lor ființă, cea care ia hotărârile, singura în fața căreia s-ar putea dezvălui Ispititorul?

XII.

SOFISMUL îngerul căzut ne spune: eu sunt cerul tău, nu mai există altă speranță. Prințul acestei lumi ne spune: nu există o altă lume. Ispititorul ne spune: nu există judecător. Acuzatorul ne spune: nu există iertare. Mincinosul rezumă totul, oferindu-ne o lume fără obligații și sancțiuni, închisă asupra ei înseși, dar creată din nou, fără încetare, după chipul propriilor noastre complezențe: nu există realitate.

În sfârșit, Legiunea rostește ultimul blestem: nu există Nimeni.

Lumea modernă (și fiecare dintre noi în ea), în măsura în care cultivă un vis al zeificării omului prin știința sa; în care neagă orice transcendență; în care se închide în autarhiile puterii și pasiunii; în care își îneacă în sfârșit vocația persoanei în anonimatul iresponsabil – lumea modernă (și fiecare dintre noi în ea) se predă legii Satanei. In același timp însă, ea devine incapabilă să-1 cunoască pe cel căruia îi slujește!

Satana vrea să ne facă să credem că nu există o altă lume. Dacă îl credem, se vădește imediat că nu mai putem crede nici în Dumnezeu, nici în Satanal Dacă nu există cer, așa cum ne spune Satana, nu mai există nici infern, nici Stăpân al infernului. Dacă nu există judecător, nu mai există nici vină, nici Autor al răului. Dacă nu mai există adevăr, nu mai există nici

minciună, nici Mincinos. Dacă nu mai există nimeni, în sfârșit, nu mai există nici el\par Astfel, cu cât el ne bântuie mai distrugător viața, cu atât mai puțin îl putem recunoaște. Cu cât este el mai eficient, cu atât pare mai puțin primejdios. Propria lui acțiune îl ascunde ochilor celui pe care această acțiune îl domină. El se risipește în succesul său, și triumful său înseamnă incognitoul în care intră el. Dovada că Diavolul există, acționează și reușește constă tocmai în faptul că noi nu mai credem în el.

Dar invers, nu există îndoială că acest Ascuns își pierde puterea pe măsură ce el este „revelat", cum spun fotografii, și că astfel el este lipsit de beneficiul atacului prin surprindere, tactica sa favorită. Am supus deci acest incognito al Satanei reactivului Revelației, care îl face vizibil ochiului spiritual.

Și cum are să procedeze el de acum înainte pentru a înșela acest ochi încercat, pentru a adormi acest simț al răului pe care-l trezește în noi cunoașterea Binelui, așa cum soarele face să renască umbrele?

XIII.

DIAVOLUL ȘI PĂCATUL.

Să ne închipuim că Diavolul s-ar duce să se ascundă în însuși păcatul, în păcatul în general, așa cum îl înțeleg predicatorii și moraliștii de astăzi. Ar fi un calcul excelent, pentru două motive, pe care, de fapt, iată-le: în primul rând, am fi împinși să credem că Diavol nu este „nimic altceva" decât o figurare naivă a păcatului; în al doilea rând, nu ne-ar mai veni gândul să mergem să-l căutăm pe Diavol în virtuțile noastre.

În adevăr, Diavolul nu este primejdios acolo unde se arată și ne sperie, ci numai acolo unde noi nu știm să-l vedem. El ne-ar înfricoșa de moarte dacă ni s-ar arăta, și am fugi fără să-l mai ascultăm, în vreme ce păcatul ne face mai puțin teamă cât ne stârnește pofta. Dacă am ști să-l vedem pe Diavol în păcat, am fi cu mult mai prudenți. Viclenia lui este deci să se facă invizibil chiar în mijlocul adevăratelor noastre ispite. Aici își va arăta el laba albă, ca lupul cel mare și rău din basmul cu Scufița Roșie, în vreme ce-și va lăsa văzute coarnele și strâmbătura în niște închipuiri ridicole, foarte departe de locul acțiunii sale reale. N-ați cunoscut cu toții doamne dintre acelea încântătoare care și încep să țipe cum vine vorba de Diavol: „îngrozitor, mă speriați de tot, simt că n-am să mai dorm la noapte!", dar care, altminteri, mint fără cel mai mic scrupul, sunt egoiste cu toată patima și nu au în general nici o tulburare a conștiinței?

Ele nu-l concep pe Diavol ca pe instigator al păcatelor lor, ci ca pe un fel de apariție de coșmar, care aduce ghinion și care le vrea răul. Ele sunt sigure că Diavolul e lipsit de orice putere asupra noastră în altă parte decât în păcatul nostru, și numai prin păcatul acesta.

Diavolul ca apariție, fără legături cu noi înșine și cu totul exterior vinovățiilor noastre, acela nu este cu adevărat „nimic altceva" decât o proiecție,

în afară de noi înșine, a păcatului, căruia noi îi suntem autorii și pe care refuzăm să ni-1 asumăm. Acest subterfugiu al inconștientului nu are alt scop decât să ne exonereze de o parte rușinoasă din noi înșine. Dacă rezultatul ne apare ciudat și fantastic, aceasta se întâmplă pentru că însăși ideea că noi am putea fi vinovați ni se pare stranie și fantastică.

Însă alții, dintre adepții virtuților active și ai înțelegerilor spirituale, îmi vor spune: „De ce să vorbești despre un Diavol personal? Vedem foarte bine păcatul, dar nu-1 vedem pe Diavol. Nu putem să facem economie de el? Dacă am risipi păcatul, am constata că nu e nimeni în spatele paravanului."

Aici, Diavolul, în loc să se deosebească în chip înșelător de păcatul nostru, a ales calea de a se confunda cu acesta până la punctul în care ajunge să se creadă această abstracție ca fiind mai adevărată decât figura mitică. Viclenia este subtilă și ne cere puțină isteține spirituală pentru a fi dejucată.

Firește, păcatul, odată devenit a doua noastră natură, poate părea că acționează de la sine și fără Autor, în virtutea unui fel de inerție sau a forței obișnuinței. Ne stăpânește o obișnuință a răului, pe care am putea-o numi păcatul habitual sau aproape păcatul normal. E adică propensiunea noastră cu totul mecanică de a încălca cele Zece Porunci, adică de a săvârși păcate, care n-au nimic foarte misterios în ele și sunt catalogate cu exactitate: lașități și minciuni, acte de orgoliu sau de egoism, furturi, trădări și răutăți de tot felul. E posibil ca Diavolul în persoană să nu se deranjeze pentru atât de puțin lucru. Ca un director de ziar, care nu se ocupă personal de știrile cu câinii călcați de mașini, rezervându-se pentru marile catastrofe ale politicii mondiale. Dar iată unde se va putea vedea ivin-du-se vârful urechii lui ascuțite: exact în clipa în care păcatul nu mai este recunoscut ca atare și vrea să se justifice.

În mecanismele moștenite ale micilor noastre păcate de fiecare zi, simțim câteodată intervenind parcă un moment de accelerare plină de panică: el este! Dintr-odată, lucrurile se agravează Și se încurcă, nici nu mai știm de ce; devin inextricabile, nu mai ajungem să deosebim falsul de adevăr, iubirea de cruzime: este el, care preia în mâinile sale jocul! Este el, cel care ne inventează sofismele morale, ne șterge categoriile, ne transformă acest păcat obișnuit într-o „virtute" delirantă, într-o amețeală de falsă inocență, într-o exaltare de putere distrugătoare. Este el, cel care creează situațiile extreme, fără ieșire. Cazurile de genul acesta sunt singurele în care voi încerca să descriu acțiunea Diavolului în păcatele noastre catalogate. Pe celelalte le las în seama moraliștilor, predicatorilor, legislatorilor sau dictatorilor însărcinați să ne aducă aminte de regulile noastre (vezi, mai jos, capitolele despre Hitler, apoi despre dragoste și pasiune).

Intenționez acum să mă ocup aici de un sport cu mult mai fascinant: vânarea Diavolului în idealurile noastre și în lipsa de semnificație a actelor

noastre. Și aceasta nu din dragoste de paradox, ci, dimpotrivă, dintr-un motiv fundamental, și pe care încercau să-l deslușească toate cele spuse înainte. In ultimă analiză, Diavolul nu poate acționa decât în bine, prin mijlocirea virtuților noastre. Căci noi știm că el nu poate crea nimic, nici măcar propriul său câmp de acțiune. El nu poate deci face altceva decât să strâmbe și să deformeze ceea ce există și a fost făcut bine de către Dumnezeu.

Viciile noastre, ele însele, nu sunt adevărate creații ale Diavolului, ci doar virtuți rău orientate. Sensul originar al elanului lor, strâmbat sau invertit prin orgoliul nostru și prin inerția sufletelor noastre, devine aproape invizibil conștiinței omenești. În viciu este o virtute scoasă de pe orbita sa sau redusă la o totală lipsă de semnificație. Ea era binele, dar Diavolul s-a amestecat în ea exact în clipa când aveam alegerea între folosirea ei legală și abuzul acestui bine.

Dacă deci evit să merg să-l caut pe Diavol acolo unde oricine se așteaptă să-l găsească, în locurile prost famate ale periferiilor sau în hăurile vieții noastre private, să nu se socotească aceasta din partea mea ca reprezentând dorința de a surprinde. Pur și simplu, Diavolul locuiește în altă parte. Împins de logica imperativă a camuflajului, ascultând principiul fatal al existenței sale de împrumut și parazitare, el și-a ales ca domiciliu permanent „mormintele cele văruite" pe care le blestema Cristos. Eu îi dau întâlnire în virtuțile noastre.

XIV.

PSIHANALISTUL REDUS LA TĂCERE.

Un ultim cuvânt cu privire la realitatea mitică a Satanei: aș vrea să corijez prin virtutea unei îndoieli concluziile și mai raționale încă pe care le-ar putea scoate, în pofida voinței mele, un cititor din aceste pagini.

De îndată ce veți crede că-l zăriți pe Diavol pentru că a făcut cam prea multe, de îndată ce veți încerca să-l demascați în păcat, el vă amețește, făcându-vă să vă spuneți, prin gura savanților, că păcatul însuși nu există: tulburare a glandelor endocrine sau fantezii ale subconștientului, maladie mintală sau condiționare socială insuficientă. Noi nu suntem răspunzători de nimic. Noi nu suntem răi, ci bolnavi...

Psihanaliza, considerată în ansamblul său și în tendința sa generală – fără îndoială inconștientă – poate fi definită ca o tentativă de a reduce păcatul și Răul la niște mecanisme subiective, asupra cărora și-ar putea înstăpâni puterea.

Fiecare epocă își are utopia sa. Evul Mediu căuta piatra filosofală în coarnele alchimiștilor.

Noi încercăm să-l dizolvăm pe Diavol în apele tulburi ale subconștientului. Nu e nici acum decât tot o variantă științifică a sofismului acelui vechi incognito. Nu există Diavol în ochii freudiștilor, ci doar o credință în

Diavol, rezultând din „proiecția" unui sentiment de culpabilitate. Vindecați acest sentiment, și nu veți mai avea credință în Diavol, deci nici în existența lui. Demonul nu ar fi decât o imagine a nevrozei, ceva care se tratează, se vindecă și se risipește la capătul tratamentului.

N-am vrea nimic mai mult decât să credem asta. Insă psihanaliștii și adepții Christian Science-ului înșiși știu bine că există accidente ireductibile la psihologie, că există fapte, să spunem țigle căzând de pe acoperișuri, și care cad deopotrivă pe oamenii normali ca și pe oamenii torturați de complexele lor. Or, căderea îngerului Lucifer este tocmai Accidentul absolut care survine în istoria lumii.

Îmi place, de altfel, să-i opun psihanalizei o parabolă care mi-a fost prezentată ca poveste adevărată și pe care o găsesc prea frumoasă ca să nu fie adevărată.

Când C. G. Lung a fost întrebat dacă el crede în fenomenele oculte, marele psihanalist s-a mulțumit să răspundă cu următoarea anecdotă.

Într-o zi, a venit la el la Ziirich o doamnă și i-a expus chinurile de care suferea: nu putea să se plimbe pe stradă fără să se vadă de îndată atacată de păsări. De luni de zile, era silită să nu mai iasă decât în trăsura închisă. Considerând ea însăși că era vorba de o haludnatie, îi cerea lui Jung să o trateze.

Oricine știe ce înseamnă o pasăre1.

Cazul părea limpede, și vindecarea ușoară. Ședințele au început imediat. După două sau trei luni, starea generală a acestei doamne se ameliorase sensibil. Dormea mai bine, îi revenea pofta de mâncare, migrenele durau mai puțin. Dar nu se petrecea nici o schimbare în ce privește fobia păsărilor… Tratamentul a fost continuat. Toate complexele obișnuite apăreau unul după altul, se mărturiseau, se deschideau și, în cele din urmă, se rezolvau după toate regulile artei. Insă nu se manifesta în continuare nimic care să pară să se fi raportat mai de aproape sau mai de departe la păsările agresoare.

A trecut un an fără progrese. Medicul începea să dez-nădăjduiască, se gândea chiar să abandoneze tratamentul. (Și știți totuși că nimic nu se compară cu răbdarea unui psihanalist!) In sfârșit, într-o zi de vară, bolnava a mai venit pentru o ultimă încercare. Era o căldură toridă. Jung are o vilă pe malurile lacului Ziirich. El a propus ca ședința să aibă loc într-un mic pavilion pe marginea apei. Ies amândoi, doamna întâi; și, îndată ce ajung în grădină, conchide Jung, „. Ei bine… Păsările au început să o atace!"

Note:

1 Simbol al sexului masculin, potrivit lui Freud. Simbol al spiritului într-un mare număr de mitologii. Instinctul sau spiritul, o dată neglijate, refulate,

vin să se răzbune pe calea ocolită a unei agresiuni simbolice: de exemplu, în coșmarurile noastre.

PARTEA A DOUA Hitler sau alibiul.

XV.

UNDE APARE NECESITATEA UNUI ALIBI.

E ciudat de constatat că de la sfârșitul Evului Mediu, de când Luther i-a aruncat călimara în față la Wartburg, n-am mai știut să compunem o viziune modernă a Diavolului. Doar Kierkegaard îl mai recunoscuse, poate, tocmai sub forma cernelii de tipografie, atunci când nota că nu mai poate fi predicat cu folos creștinismul într-o lume dominată de presa de fiecare zi.

Totuși, acest incognito al Prințului acestei lumi a devenit greu de menținut în cursul primei treimi a secolului nostru, atunci când catastrofe prea stridente zdruncinau temeliile optimismului nostru și ale credinței noastre naive în eliminarea progresivă a răului prin Știință și Prosperitate.

Asupra capetelor noastre, pe cerul orașelor noastre, păsări mari se învârteau cu zumzet sinistru, și păsările acestea ne atacaul.

Oamenii discutau cu ajutorul bombelor, care nu dovedeau nimic în ce privește înseși faptele în cauză. Oamenii picoteau în biserici aproape la fel de goale de credincioși ca și de credință. Economiseau banii timp de o viață pentru ca să și-i piardă într-un ceas la o bursă înnebunită de agenți pretins misterioși. Ascultau la radio, seară de seară, zgomote fără suită, cacofoniile amețitoare și îndobitocitoa-re ale muzicilor din toate secolele, de-a valma, întrerupte de discursuri emfatice și gâfâite, ca reclame ale unor pilule sedative. Se striveau unii pe alții în orașe extenuante, haotice și urât mirositoare. Pretutindeni, creatorii erau plătiți mai prost decât cei care se foloseau de creațiile lor: orice scară a valorilor fusese răsturnată sistematic. Toată lumea era împotriva războiului și toată lumea accepta să facă războiul sub lozinca „libertății", în timp ce poliția și statul își extindeau pe zi ce trece puterile. Erau puse la cale, cu meticulozitate, în seninătatea laboratoarelor, masacre masive. Toți șefii de stat repetau aceleași fraze plate, senile, pe care toată lumea le știa a fi mincinoase. Politica devenise sclerozată, economia incontrolabilă și delirantă, morala în plină derută, și poporul trăia din cinema așa cum odinioară trăise din religie.

„Dacă lucrurile continuă așa, își spuse Diavolul, oamenii au să-și dea seama că eu exist totuși mai departe. Or, trebuie ca lucrurile să continue așa, dar eu nu țin să fiu recunoscut. Să lăsăm deci la o parte acest incognito care nu mai poate fi menținut și să-l înlocuim cu vreun alibi prudent... Să alegem pista falsă cea mai atrăgătoare, imaginea cea mai înșelătoare a răului pe care ei îl îndrăgesc de fapt în inima lor, și pe care trebuie să-i facem să creadă că îl detestă."

XVI.

A DOUA SCAMATORIE.

Și astfel, cu începere din 1933, Diavolul ne-a făcut să credem că el era pur și simplu d. Adolf Hitler, și nimeni altcineva. Aceasta a fost a doua lui scamatorie.

XVII.

OARE HITLER ESTE ANTICRISTUL?

Eu consider acțiunea lui Hitler ca fiind mai diavolească în realitate decât și-o închipuie cei care au crezut că văd în el pe Diavolul în persoană. Dacă Fuhrerul era Diavolul sau Anticristul, lucrurile ar fi poate prea simple. Ar fi fost de ajuns ca el să fie suprimat pentru a suprima tot răul care este pe lume. Și, să-mi fie iertat, dacă Diavolul ar fi fost Fuhrerul, atunci n-ar fi fost vorba decât de un biet Diavol destul de penibil.

Când ne închipuim că Hitler este Diavolul, este limpede că-i facem o onoare prea mare fostului caporal austriac; dar, mai ales, ne facem iluzii în ce privește statura reală a Satanei. Să nu uităm că Satana este Legiune! Suprimarea unui dictator nu ar ajunge câtuși de puțin pentru a debarasa epoca noastră de relele profunde care o chinuie.

Îmi amintesc că l-am ascultat în Elveția la începutul războiului pe marele teolog Karl Barth, răspunzând la faimoasa întrebare: oare Hitler este Anticristul? Iată ce spunea Barth în esență, în măsura în care nu mă înșală memoria: „Omul acesta, căruia este inutil să-i spunem pe nume, și al cărui nume de altfel cenzura m-a făcut să-l uit, nu este în mod sigur Anticristul. Căci el nu are putere asupra mântuirii noastre veșnice. Adevăratul Anticrist nu se va dezvălui decât la sfârșitul timpurilor, ca fiind acuzatorul nostru fără milă. Și atunci, noi nu vom avea alt intercesor pe lângă Dumnezeu decât pe Cristos însuși. Insă omul la care vă gândiți dumneavoastră nu e decât un mic domn, un prim înaintemergător al lui Anticrist. Și lupta pe care el o duce împotriva Bisericilor și a lumii creștine nu este decât un prim avertisment, cerându-ne să ne înarmăm pentru Lupta finală, pentru Judecata de Apoi."

Răspuns căruia nu știu dacă să-i admir mai mult severitatea sau devastatoarea moderație. Dar acest „mic domn" și acest avertisment, noi am fost totuși siliți să le luăm foarte în serios! Chiar dacă nu a fost vorba de Diavolul în persoană, a putut fi vorba totuși de ceva destul de diavolesc. Și nu prea văd aspecte ale acțiunii Fiihrerului care să nu poarte cu toată evidența semnul satanic.

XVIII.

DIAVOLUL ÎN CĂMAȘĂ BRUNĂ.

Sigur, Hitler nu a fost un mare înger căzut. Însă unii, care au simțit în prezența lui un fel de fior de oroare sacră, cred că el era sediul unei „stăpâniri",

unui „tron” sau al unei „puteri”, așa cum Sfântul Pavel numește spiritele sau duhurile de al doilea rang, care pot și ele să decadă în vreun trup omenesc oarecare și să-1 ocupe asemenea unei garnizoane.

Eu l-am auzit rostindu-și unul dintre marile discursuri și l-am văzut la ieșirea de la oficierea cultului său, în picioare în automobilul său care înainta foarte încet pe o stradă îngustă prost luminată. Un singur lanț de SS-iști îl despărțea de mulțime. Eu eram în primul șir de oameni, la doi metri de el. Un trăgător bun l-ar fi doborât ușor. Însă acest trăgător bun nu s-a găsit niciodată, în sute de prilejuri asemănătoare. Ăsta e principalul lucru din ce știu eu despre Hitler. Putem reflecta pe marginea acestor date. Reflecta sau chiar delira.

Nu se trage asupra unui om care nu este nimic și care este totul. Nu se trage într-un mic-burghez care este visul a șaizeci de milioane de oameni. Se trage asupra unui tiran sau a unui rege, însă fondatorii religiilor sunt păstrați pentru alte catastrofe. Sigur, există nebuni, accidente de circulație și erori ale Istoriei. Însă Fuhrerul declara într-o zi: „Eu nu mă tem de vreun Ravaillac, pentru că mă apără misiunea mea.” Un om care spune asta trebuie crezut. Fie că el e un instrument al Providenței, așa cum afirmă el, fie că e un bici al lui Dumnezeu (e o nuanță aici!), destinul său nu mai depinde de oameni, nici chiar de omul Adolf Hitler. Cu atât mai mult, judecata noastră în ce-1 privește trebuie să fie independentă de meritele pe care le are sau nu le are, de fascinațiile sau urile pe care le stârnește. Și aceasta este ceea ce definește geniul în înțelesul demoniac al acestui termen. De unde îi vine puterea supraomenească pe care o degajă în timpul unui discurs? Se simte că o energie de o asemenea natură nu s-ar putea manifesta decât în măsura în care individul nu mai contează, nu mai e decât suportul unei puteri care scapă psihologii-lor noastre. Ce spun eu aici ar fi un romantism de cea mai deplorabilă speță dacă lucrarea săvârșită de un asemenea om – și înțeleg prin asta de acea putere prin intermediul lui – nu ar fi o realitate care provoacă stupoarea secolului întreg. Ne întrebăm dacă el este inteligent. Nu se vede oare că un om inteligent – fie că ar fi foarte puțin inteligent sau nebunește de inteligent, și dacă aceasta contează cât de puțin la el – nu e câtuși de puțin potrivit pentru un asemenea destin? Un geniu nu este nici nebun, nici bestie, nici plin de bun-simț, nici inteligent. El nu-și aparține sieși, nu are însușiri proprii, vicii sau virtuți, nici măcar cont la bancă, și de-abia dacă are stare civilă. El este locul de trecere al forțelor Istoriei, catalizatorul acestor forțe care s-au și ridicat în fața noastră, și după asta putem să-1 suprimăm fără a mai distruge ceva din ce s-a făcut prin el.

Că a existat în timpurile acestea oarbe față de orice realitate necalculabilă faptul pe care trebuie totuși să-1 numim Hitler constituie o înfricoșătoare ironie mașinată de Providență: „A, adică nu mai credeți în

mister? Ei bine, eu pun faptul acesta în istoria voastră, explicați-1 dacă mai credeți că asta ajunge ca să vă apere de așa ceva."

Un om oarecare transfigurat de tenebroasa lui „misiune" – Schickelgruber, locuit de un tron... S-a râs. Râsetele au încetat. Și el nu era totuși decât un mic trimis...

XIX.

DIRECTOR DE INCONȘTIENȚĂ.

Hitlerismul ni s-a înfățișat ca o catastrofă cosmică, o nefericire mai extinsă și mai profundă, așa cum Istoria n-a mai cunoscut de la Potop încoace. Rezultatul fatal al acestei aventuri nu-i afectează însemnătatea simbolică și actualitatea profundă. Căci mișcarea pe care Hitler a știut s-o înflăcăreze în secolul al XX-lea exista virtual în sufletul omenesc încă de la formarea primei societăți; și va exista fără nici o îndoială până la sfârșitul istoriei stirpei noastre. Hitler n-a făcut decât să-i împrumute înfățișare și nume, cu prilejul uneia dintre erupțiile ei cele mai violente. Nouă, contemporanii unui paroxism pe care l-am suferit în însăși ființa noastră, ne revine sarcina să lăsăm o descriere valabilă a acestui fenomen pentru generațiile viitoare.

Eu spun că, înainte de războiul din 1939, majoritatea oamenilor știau că Hitler era numele unui dezastru iminent și de proporții mondiale. Totuși, el nu a fost oprit. Acesta e punctul care trebuie elucidat.

Să ne reașezăm în situația Europei în ajunul marii ei catastrofe. Problema care se punea atunci în fața neliniștii câtorva rari observatori era următoarea: „Cum se poate ca niște indivizi să devină de bunăvoie naziști? Ca populații întregi să se lase seduse? Ca în toate țările, și nu numai în Germania, bărbați și femei să sufere molipsirea de acest rău, să-și schimbe brusc fața, să înțepenească, să se închidă față de orice raționament, față de orice discuție serioasă, în fața oricărui recurs la adevărurile fundamentale pe care s-a ridicat civilizația Occidentului de mii de ani încoace?"

Ne răspundem în felul următor: Hitler e suficient de demoniac pentru a fi știut să ne trezească demonii noștri, printr-un fel de contagiune sau mai degrabă de inducție spirituală. Opera sa de ispititor a constat în a-i priva pe indivizi de sentimentul responsabilității lor morale, deci de sentimentul culpabilității lor. Contopindu-i într-o masă pasionată, el exaltă în sufletul celor mai dezmoșteniți o senzație de forță invincibilă. El le repetă vechile sloganuri ale Diavolului: „Nu veți muri! Veți fi asemenea lui Dumnezeu!" Combătând Tratatul de la Versailles,„...Această Gorgonă terorizând poporul german care trăia dezarmat și umilit sub privirile acestor milioane de ochi" (Mein Kampf), el îl suprimă pe Judecător, suprimă vinovăția, restituie starea de inocență primitivă. În sfârșit, condamnând tot ceea ce este universal sau, cel puțin, supranațional, creștinismul, iudaismul, dreptul, cultura, rațiunea, el își închide

poporul într-o autarhie psihologică asemănătoare celei pe care o creează pasiunea în muzica lui Wagner; reduce masele la o stare de hipnoză, de inconștiență somnambulică, în care cel mai puțin curajos va fi în stare să execute acte uimitoare de energie și de disciplină mecanică, până la moarte, termen ideal al oricărei pasiuni.

Odinioară, oamenii cereau directori de conștiință. Insă mizeria timpurilor noastre și sentimentul de neputință pe care-1 trăiesc oamenii în lumea noastră lipsită de măsură fac ca ei să ceară și să-și dea astăzi directori de inconștiență colectivă. Lucrul extraordinar, înfricoșător este să vezi până la ce punct Fiihrerul, „călăuza", directorul inconștienței germane este în același timp conștient el însuși de ceea ce face el, stăpân pe tehnica sa, lucid și rece, asemenea șarpelui! În Mein Kampf, el oferea, încă din 1924, descrieri de o precizie surprinzătoare ale trezirii puterilor subterane pe care își propunea să o realizeze. „Toate marile mișcări ale Istoriei sunt erupții vulcanice ale pasiunilor și senzațiilor spirituale provocate fie de cruda zeiță a Mizeriei, fie prin torța cuvântului aruncată în mase. Numai o furtună de pasiune arzătoare poate schimba destinele unui popor." Mai ales, nu trebuie oferite rațiuni maselor, căci în toate timpurile „. Forțele care au produs cele mai mari schimbări pe lume au fost găsite nu în cunoașterea științifică, ci în fanatismul dominând masele, și în veritabila isterie care le împinge înainte." în altă parte, el vorbește de apelul la forțele misterioase care, numai ele, ar putea înfrânge „obstacolele sentimentale sau raționale" și provoca isteria necesară.

Însă ultimul obstacol este lumea de dincolo, căci ea limitează imperiul Prințului acestei lumi. Sufletele vor scăpa dominației lui dacă mai subzistă un recurs la Cele Veșnice, adică la autoritatea care domină puterile terestre. E vorba deci de a suprima ideea realității de dincolo, a transcendenței; de a-L integra pe Dumnezeu însuși în Națiune. Să înțelegem bine ce înseamnă în această perspectivă satanică termenul de stat totalitar.

Un regim este totalitar atunci când pretinde să centralizeze în mod radical toate puterile temporale și orice autoritate spirituală. El se transformă atunci în religie politică sau într-o politică de alură religioasă. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât religia pe care o adoptă nu cunoaște transcendență, și țelurile sale pământești nu numai că nu diferă de țelurile normale ale politicii, ci se și confundă cu acestea.

Și atunci nu mai există recurs, nici vreo iertare care ar mai putea fi sperată; comunitatea spirituală nu mai poate apela la vreo instanță superioară statului, pentru că el este cel care a creat-o numai pentru țelurile sale, iar dincolo, în planul transcendenței, nu mai există nimic.

Religia politică sau politica religioasă totalitară au creat însuși tipul unei comunități regresive, fondate pe trecut: sângele, rasa, tradiția morții. Acesta

este motivul pentru care ea este în cel mai înalt grad intolerantă și mai mult decât intolerantă; nici măcar nu te poți converti la ea! Dacă nu ai aceleași origini, nu vei putea intra niciodată în ea – dacă nu ești de sânge arian, de exemplu – căci această religie nu admite ca „lucrurile vechi să fie trecute", după cuvintele Apostolului. Ea nu admite convertirea spirituală, de la care pornind nu mai există nici iudei, nici greci. Ea nu întreabă: ce crezi? Ce speri? Ci întreabă: care sunt morții tăi? Religie a sângelui, religie a pământului și a morților, religie sângeroasă și mortală, religie a lucrurilor vechi, moarte și îngropate de milenii, niciodată trecute, și care cere mai departe sânge, morți, cortegii funebre, ceremonii de imprecații, sacrificii de împăcare a divinității, tam-tamul tobelor lugubre, halucinante sabaturi ale negrilor albi! Cine ar mai îndrăzni să susțină că acest delir reprezintă „Ordinea"? Cine nu vede că o asemenea religie urăște de moarte religia creștină, întoarsă spre iertare, spre viitorul etern, spre răscumpărarea păcatului originar?

XX.

MIDAS PROLETARUL.

Prințul acestei lumi poate avea totul pe lumea aceasta; mai puțin sufletul său, care, de fapt, reprezintă înțelesul și valoarea. Tot astfel, Hitler, învingând Europa întreagă, nu s-a putut bucura niciodată de victoria lui. Câștigând totul, el nu a câștigat nimic. Căci religiile pământului sunt religii ale morții. Este un vechi adevăr teologic, pe care nenorocirile timpului îl ilustrează și îl reînsuflețesc: „Nu vă temeți de cei ce ucid trupurile și nu pot face nimic mai mult." Mulți au descoperit înțelesul acestor cuvinte atunci când Fiihre-rul a intrat în Paris. În ce mă privește, eu am scris în ziua aceea o pagină care își găsește aici înțelesul de parabolă.

„în ceasul acesta, când Parisul vlăguit își acoperă fața cu un nor și tace, fie ca durerea sa să fie îndurerarea lumii! Acum simțim bine cu toții că suntem răniți.

Cineva spunea: „Dacă Parisul ar fi distrus, eu mi-aș pierde dorința de a mai fi european." Orașul-Lumină nu a fost distrus; a fost cufundat în întuneric. Pustietate a pietrelor înalte și fără suflet, cimitir…

Invadatorul prevestise: „La 15 iunie, voi intra în Paris." Intră într-adevăr, dar nu mai există Parisul. Și aceasta este înfrângerea sa iremediabilă în fața spiritului, în fața sentimentului, în fața a ceea ce face valoarea vieții.

Mă gândesc la acest șef războinic care străbate astăzi străzile cele mai emoționante ale lumii: el nu le va cunoaște niciodată. El nu va vedea decât niște fațete oarbe. El s-a lipsit pentru vecie de ceva ce nu poate fi înlocuit, de un lucru care poate fi ucis, dar care nu poate fi cucerit cu forța și care valorează mai mult, nemăsurat mai mult decât tot ceea ce pot smulge din

lumea întreagă servitorii diviziilor blindate. Ceva care nu poate fi definit și căruia noi îi spunem Paris.

Aici este neputința tragică a acestui cuceritor victorios: tot ceea ce el vrea să apuce se preschimbă la apropierea lui – Midas al epocii proletare – în fier contorsionat, în pietrarii leproase.

Orice vagabond într-o seară de iunie și-ar putea însuși pentru totdeauna fericirea unui apus de soare peste Saint-Germain-des-Pres, forfoteala amețitoare a mulțimii de la Arcul de Triumf la Caii lui Marly, secolele măreției, mizeriei, înțelepciunii, căHITLER SAU ALIBIUL 57 rora chipul acestei capitale mai dulci și mai minunate ca oricare alta le poartă urmele exprimând liniștea și pacea. Oricare vagabond, dar nu un cuceritor.

Confruntarea stupefiantă între acest om și orașul acesta era poate necesară pentru a face lumea întreagă să înțeleagă adevărul că există victorii imposibile. Nu pot fi cucerite cu carele de luptă darurile sufletului și rațiunile de a trăi de care cei ce vor să le cucerească sunt lipsiți. N-au decât să facă de zece ori înconjurul lumii! Nu vor întâlni nicăieri decât vacarmul neantului mecanic. Până în ziua cu mult mai înspăimântătoare decât ziua celei mai crunte răzbunări când, oprindu-se în sfârșit, vor înțelege că nici un triumf nu mai poate valora pentru ei nici cât cea mai mică dintre realitățile omenești pe care ei au ucis-o, „. Căci ei nu știu ce fac”.”

XXI.

BICIUL LUI DUMNEZEU.

Dacă ei nu știu ce fac, să ne fie milă de ei, fără îndoială? (Și milă de Diavol și de spaima lui…) Insă iertarea nu ne aparține nouă. Și național-socialismul ne învață să o disprețuim.

Și nu este aspectul cel mai puțin diabolic al lucrării Fuhrerului acest caracter de pedepsire fără milă a slăbiciunilor lumii moderne pe care 1-a îmbrăcat violența hitleristă.

Tactica și strategia lui Hitler au fost, de fapt, foarte simple. El și-a făcut apariția în lume ca un maniac care și-ar face intrarea într-o casă și ar încerca să zdruncine toate mobilele. Dacă mobila rezistă, nu mai insistă. Dacă mobila trosnește, împinge până la capăt, până când o distruge. Astfel, pretutindeni unde era ceva găunos în lumea noastră, în economia sau în morala ei, Hitler a împins până unde s-a putut împinge, până când totul s-a năruit. Pretutindeni unde s-a dezvăluit vreo slăbiciune, el a nimidt-o fără scrupule și fără iertare. El a fost un nimicitor automat, Attila al civilizației noastre – Bidul lui Dumnezeu al acestei civilizații. Însă tocmai această absență a milei ne amintește unul dintre numele Diavolului pe care îl citam adineauri: Acuzatorul. Nu mai știam să deosebim răul în atmosfera de pace și prosperitate. Am meritat ca Hitler să ne

facă să le vedem, și aceasta prin singurul mijloc proporțional cu insensibilitatea noastră morală și spirituală: prin bombe.

XXII.

FALSIFICATORUL.

Mulți gândeau către anul 1940: „Fuhrerul trebuie să fie un om foarte rău ca să facă astfel război cu toată lumea." Dar nu răutatea mai mare sau mai mică era în cauză aici. Nu ea a fost deosebit de diabolică, ci tocmai justificările pe care el i le-a dat și acel gen de blândețe de posedat cu care a înveșmântat-o în ochii poporului său.

Din aventura cunoscută sub denumirea de hitlerism, să desprindem acum concluziile valabile și pentru multe alte epoci ale istoriei.

Nu invadarea unei țări mici este diabolică, lucrul acesta s-a făcut în toate timpurile; constituia, ca să spunem așa, egoismul normal, setea de bogății, imperialismul vulgar; diabolic este să numești asta „consolidarea păcii" sau „fondarea unei ordini noi". Nu anexarea Cehoslovaciei este diabolică, ci faptul că aceasta s-a făcut a doua zi după un discurs în care era invocat „dreptul popoarelor de a dispune de ele însele". Nu transformarea teritoriului unui vecin în câmp de măcel și de bombardament este diabolică, ci denumirea acestui câmp al morții ca fiind „spațiu vital". Nu violarea tratatelor, ci voința de a se face nevinovat proclamând la începutul unui nou cod: „Dreptul este ceea ce slujește poporului german." Nu atacarea Bisericilor, ci faptul că se face aceasta naționalizând Providența și făcând-o în numele ei. Ceea ce este cu adevărat diabolic este mai puțin să faci răul, cât să-1 botezi ca fiind binele atund când îl fad. Este faptul de a le răpi tuturor morților adevăratul lor înțeles, a întoarce pe dos și a citi pe dos acest înțeles, potrivit obiceiurilor liturghiilor negre. Este pervertirea și ruinarea pe dinăuntru a înseși criteriilor adevărului. Și, în sfârșit, este procedeul prin care minciuna este instalată de preferință într-un cuvânt al adevărului!

XXIII.

DUPĂ HITLER1

Hitler a tăcut. Aventura s-a sfârșit în catastrofa prevăzută. Și, în fața cadavrului lungit la pământ al omului care a făcut să tremure universul întreg, iată ce strigăm cu o stupefacție amestecată cu rușine: „Cât era de mic!" Nu era mare, asemenea Satanei însuși, decât prin mărimea mizeriilor sale ascunse.

În Hitler, Diavolul își găsise alibiul cel mai popular pe care și l-ar fi putut imagina vreodată. E o partidă pierdută, dar pentru el ce importanță are asta? El știe că are.

Note:

1 Capitol scris în 1942.

Timpul de partea Lui, dacă Dumnezeu își păstrează veșnicia.

Care va fi noul plan strategic al Celui Viclean? Cum va scoate el din înfrângerea sa avantajele la care nu s-ar fi putut aștepta de pe urma unei victorii obținute prin delegație? Iată-1, își freacă mâinile de mulțumit ce este. Pentru el, pacea nu e nenorocirea, așa cum credem noi. Este timpul în care spiritul își va recâștiga drepturile, se gândesc oamenii. Dar, tocmai când sunt mai puternic, spune Sfântul Pavel, atunci sunt slab...

Dacă am înțeles sensul intim, mișcarea, structura răului, putem prevedea acum desfășurarea fatală a secolului – și miracolul continuu al iubirii va fi, doar el, cauza unei creații a libertății care să dezmintă această desfășurare.

După Hitler, după război și după victorie, popoarele pământului se vor deștepta într-o a doua zi din beție, într-o mahmureală mondială. Ce se petrece? Am băut prea mult astă-noapte. Bătăi, vânătăi, peste tot domnea o mare violență. Mă trezesc cuprins de silă, și mediocritatea de fiecare zi mă așteaptă, ca o cămașă de o curățenie îndoielnică, pe speteaza scaunului. Totul mă dezgustă. Pentru a-mi potoli greața asta, nimic n-ar fi mai bun decât ce-a rămas pe fundul sticlei... Câți n-ar vrea să mai bea încă? Încă o dușcă de dictatură, exact atâta cât să te pui pe picioare...

Și atunci, iată-i și pe marii dieteticieni. Vor prescrie și ei diferite regimuri: regimul de autoritate pentru națiunile convalescente după o intoxicație totalitară; regimul sticlei de'lapte, distribuită de stat pentru popoarele care au trecut prin foamete; regimul clerical moderat pentru democrațiile necomuniste; puțin din celebrul american way oflife pentru țările latine, puțină diplomație vaticană pentru țările germanice și anglo-saxone; puțin sovietism pentru celelalte. În ansamblu, un regim politic corespunzător oboselii, subzistenței, scepticismului general combinat cu un soi de ușurare fiziologică.

Insă în sânul popoarelor se va înstăpâni Plictisul.

Vor veni atunci preoții cei noi. „Trebuie o religie pentru popor." Să ne înțelegem: pentru ca un popor să subziste, întreaga sociologie modernă dovedește aceasta. În lipsa ei, Hitler a căutat s-o arate folosindu-se de această religie sintetică (adică asemenea cauciucului) care a fost na-țional-socialismul. Nu vorbesc aici de creștinism, ci de religie în general ca fenomen uman, cauză și produs al oricărei comunități vii. Vorbesc de un instinct la fel de fundamental și natural ca sexualitatea. Este incontestabil că raționalismul2 a deprimat de secole simțul religios al occidentalilor. Căci, nemulțumindu-se să mai combată și să evacueze cutumele religioase perimate (era dreptul și datoria sa s-o facă), el a refuzat metodic să lase să se nască obiceiuri noi (prin aceasta fiind protestant, dar lipsit de credință). Or, cutumele religioase, oricum ar fi ele, sacrificii, sărbători, orgii sau posturi, discipline morale sau mistice, rugăciuni sau ritualuri, sunt mijloacele pe care le-a găsit omul pentru a capta puterile

sale obscure și a le ordona spre țeluri când practice, când transcendente. Canale de scurgere sau ecluze, ele asigură circulația între Inconștientul colectiv și activitatea cotidiană. Condamnați-le și veți crea o secetă și o uscăciune generale, în chip necesar urmate de o ruptură a digurilor și de erupția catastrofală a forțelor întunericului în cetăți. Rațiunea poate sau nu să neglijeze aceste forțe, ea nu le poate însă înlănțui. Dacă ea distruge toate mijloacele cunoscute de a le îmblânzi și domestici, și interzice cercetarea plină de hazarduri a unor.

Note:

2 Prejudiciile psihologiei raționaliste au fost evidente în morala sexuală și în concepția despre căsătorie din secolul al XlX-lea; sau când s-a pus problema estimării rolului sacrului, sufletului colectiv, creației artistice, importanței relative a banilor și a muncii, a dogmelor creștine etc, etc.

Mijloace noi, va face să se ridice în jurul nostru monștri. Să ne închipuim o comparație destul de exactă: dacă animalele noastre domestice s-ar răzvrăti deodată, ne-ar ataca, ne-ar cere să le adorăm noi pe ele: revolta lor ar fi carența noastră.

Raționalismul dominant a putut produce avioane în masă, și pe calea aceasta a scos-o la capăt cu Hitler; dar el nu va putea preveni înmulțirea în viitor a altor simptome ale aceleiași nevroze. Totul ne face să credem că vom intra într-o eră a religiilor aberante. Sau, cum spune o mare și veche legendă indiană, în Era Sporirii Monștrilor. Cele mai rele prostii și taumaturgiile cele mai grosolane sunt menite să trezească după război entuziasmul dezlănțuit al mulțimilor. Și calculele politice cele mai sănătoase și realiste ale experților vor fi măturate dintr-odată de aceste valuri cărora nu le rezistă nimic.

Anumiți intelectuali vor fi învinovățiți atunci de instinctul religios, această „supraviețuire" a trecutului. Și vom citi iarăși plângeri despre declinul spiritului critic și abandonarea marilor principii. „E de neconceput!", vor spune, ridicându-și brațele spre cer. Dar lucrul e foarte simplu. Un om care moare de foame mănâncă orice pentru a-și înșela foamea, dacă nu găsește nimic mai bun. Rațiunea nu îndrăznește să spună că el nu are dreptate dacă îi e foame. Dar oare îi va spune că nu are dreptate dacă i-e sete de religie? Poate să înșele acest instinct furios acum, după secole de privațiuni? Rațiunea va denunța în zadar delirurile colective de care ea va fi prima răspunzătoare, tot așa cum e adevărat că regimul prohibiției a fost răspunzător de nelegiuirile alcoolului de contrabandă în America.

Vor veni zvârcolirile dictaturii. Vor veni marii dieteti-cieni. Vor veni Noii Preoți. Va veni pacea.

Și poate că ea vine pentru secole de acum înainte. (Vor fi prea multe avioane într-o aceeași tabără.) Dar cum va înțelege omul absența războiului?

Iată noua tragedie: am prevăzut totul împotriva unui viitor Hitler, nimic împotriva absenței sale, totuși sigure. Și aceasta e șansa de mâine a Diavolului.

Hitler o dată învins, noi nu vom mai avea dușmarP. Ne va lipsi o dimensiune a vieții. Să ne închipuim consecințele acestei decepții planetare.

Singurul tip de eroism pe care 1-a putut concepe Occidentul (de când nu mai aprinde ruguri pentru creștini, și aceștia îi tolerează pe eretici) este moartea sub gloanțe pentru Patrie sau pentru Partid. Dacă nu vor mai fi războaie, cine îi va mai face pe eroi să fie eroi? Cine va mai trezi spiritul de sacrificiu? Pentru cine? Pentru ce? Niciodată omenirea nu a fost mai puțin pregătită pentru pace, căci niciodată ea nu a fost mai lipsită de respect pentru virtuțile pe care doar spiritul știe să le ducă până la paroxism. Și cum se mai poate trăi dacă nu mai există paroxisme?

Războiul era pentru noi marea permisiune, marea amânare a problemelor noastre, justificarea prin opinia publică a iresponsabilității universale. Iubeam războiul fără s-o știm, și aceasta dintr-o rațiune precisă: el era starea de excepție proclamată pe întregul pământ și în toate domeniile existenței publice. El însemna pentru noi echivalentul Sărbătorii pentru popoarele vechi, el avea din această Sărbătoare atributele cele mai ușor de recunoscut: răsturnarea legilor morale (vei ucide, vei fura, vei depune mărturii false, toate acestea cu toată onoarea); suspendarea drepturilor; cheltuielile fără limite; sacrificiile omenești; deghizări; cortegii; dezlănțuiri ale pasiunilor colective; descalificarea temporară a conflictelor individuale.

Note:

3 Dacă Stalin persevereză pe linia sa actuală, 1942.

Vorbesc despre o stare de excepție așa cum s-ar spune stare de asediu sau stare de har. Întocmai ca Sărbătoarea pentru primitivi, războiul era „Marele Timp" al umanității moderne, singura scuză pe care spiritul nostru o putea accepta pentru a suspenda cursul unei existențe din ce în ce mai conforme cu previziunile marilor companii de asigurări.

Ce sărbătoare imensă îi va mai trebui secolului acesta al nostru pentru a-1 face să-și uite gustul de războaie? Ce drame noi pentru a-1 înlocui, pe scena pustie, pe Dușmanul răsturnat?

Stăpânii politicii mondiale au fără îndoială în capetele lor un plan: ei vor prescrie la început regimurile despre care am vorbit, pe urmă ne vor oferi treptat programe raționale din belșug, în ideea generală de a adormi popoarele, clasele sau indivizii care ar fi tentați să provoace vreo tulburare.

Dar asta înseamnă să ne facem calculele fără om, fără umanitatea sa, fără delirul său – fără necesitatea vitală și creatoare a marilor deliruri care ne ritmează Istoria.

Diavolul, s-o recunoaștem, nu are vederea atât de scurtă. El nu uită că omul a știut totdeauna să producă ingredientele necesare torturii sale, măreției sale, orgoliului său de creatură făcută după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și care vrea să cucerească Cerul. Diavolul a profitat de pe urma rătăcirilor raționaliste ale Occidentului, stăpân de secole asupra lumii. El n-a pierdut nimic din urma acelei crize de compensare delirantă care a fost primul război total și planetar. El se va scălda cu delicii în marea confuzie religioasă care va marca pacea secolului al XX-lea. Una dintre dilemele faimoase ale vremii noastre le-a fost pusă germanilor de Goring: era „sau unt, sau tunuri". Ei au ales tunurile, care erau mai excitante. Stăpânii păcii par foarte hotărâți să ne ofere unt pe săturate. Dar noi vom fi ocupați să fabricăm monștri. Nu pentru că am fi răi, ci pentru că suntem creatori. Când uzinele de tunuri și de avioane își vor fi închis porțile sau vor fabrica frigidere, noi vom intra în era Gnozei moderne. Această reacție religioasă, determinată de o dialectică irezistibil amenință să fie la fel de asasină, în cele din urmă, ca și nevroza creată de raționalism. (Dar omul ține să-și varieze plăcerile, sau pretextele sale de plăcere.) Ea riscă să ne lipsească de ajutoarele rațiunii, așa cum aceasta ne privase înainte de ajutoarele religiei. După ce am suferit la dreapta, vom suferi la stânga – aceasta e dialectica Istoriei – dacă nu reușim să ne concepem un echilibru.

Diavolul va pretinde puterea de a ne face să alegem nebunește între cele două jumătăți ale realității, între cap și pântece, între conștiință și inconștient. Pe când înțelepciunea va voi o conștiință lucidă a propriei noastre naturi, care să conducă jocul, e adevărat, dar ținând seama de toate elementele puse în joc. Diavolul ne va spune: trebuie să alegeți. Noi vom alege fără îndoială nebunia, în cadrul lumii cel mai rațional organizate.

Ce va deveni, în era gnostică, creștinismul? Îmi închipui că Satana ne va oferi o alegere dintr-un număr foarte mare de Anticriști. Totul și orice, în afară de Evanghelie și de sobrietatea Crucii. Și dacă Diavolul eșuează în anumite suflete, el ne va spune: „Să facem cel puțin din creștinism o religie ca toate celelalte, un ecran între om și Dumnezeu, o fantasmagorie psihologică în care omul să nu-și mai adore decât propria sa răsfrângere." Va fi atunci timpul să regretăm dictaturile care ucid trupurile, dar care nu pot face nimic mai mult...

66 PARTEA DIAVOLULUI.

Remarcile și profețiile acestea nu vor schimba mersul lucrurilor. Însă una dintre marile plăceri ale omului este să prevadă. El își închipuie, și nu știu dacă se înșală în aceasta, că luciditatea poate să-i garanteze integritatea propriei persoane și, dacă nu fericirea proprie, cel putin sensul pur al vocației sale.

PARTEA A TREIA Diavolul democrat.

XXIV.

EROAREA FATALĂ A DEMOCRAȚILOR.

Cu o ușurință care ar trebui să ne alarmeze, am descoperit, în figura simbolizând terorile secolului, cele mai multe dintre aspectele clasice ale demonului: spiritul prăbușit din înalt, prințul lumii de aici, de jos, ispititorul, acuzatorul și mincinosul. Mai rămâne să fie depistat cel al cărui nume este Legiune, cel care spune totdeauna: nu eu sunt, celălalt e! Sunt alții, masele! Eu nici nu eram acolo! Cel care nu este niciodată acolo unde crezi că-1 poți înhăța, acolo unde-1 așteaptă sancțiunile, unde răul se mărturisește. Foarte bine, se va face și asta, cunoaștem acum șiretenia: ceea ce a fost în cele din urmă lucrul cel mai diabolic la Hitler a fost felul în care a convins poporul german că toate mizeriile lui veneau din exterior, din străinătate, de la Tratatul de la Versailles, sau de la evrei, de la sovietici sau de la plutocrații anglo-saxoni, de la ceilalți, totdeauna de la ceilalți, niciodată de la poporul german însuși. După procedeul acesta se recunoaște cel mai bine tactica Satanei la toți delegații lui.

Dar, atenție! Cartea aceasta este plină de capcane. Dacă acceptăm frazele care precedă, e un lucru poate destul de grav pentru noi. Căci, iată punctul exact de la care totul se răstoarnă, punctul în care acuzațiile noastre, lăsându-i la o parte pe dușmanii noștri doborâți la pământ, se vor dezlănțui cu toată puterea împotriva noastră înșine. Mulți democrați au crezut foarte sincer că Hitler întrupa singur tot răul timpului nostru și că el era un monstru cu care noi nu aveam în realitate nimic comun. „Vedeți, eu nu sunt decât Hitler", spunea Satana. Noi nu-1 vedeam decât pe Hitler. L-am găsit înfricoșător. L-am detestat. I-am opus, cu mai multă sau mai puțină fermitate, vechile noastre virtuți democratice. N-am mai știut să-1 vedem pe demon în mijlocul nostru. Scamatoria a reușit. Am fost prinși în capcană. Dacă Diavolul este Hitler, noi suntem de partea cea bună? E un dușman înfrânt, deci noi am terminat lupta? Diavolul nici nu cerea mai mult; el adoră conștiința noastră împăcată. Este poarta cea mare prin care intră de preferință în noi, făcându-se anunțat cu un nume fals.

XXV.

PRIMITIVISMUL NOSTRU.

Oricine știe că primitivii din Melanezia, victimele celebrelor studii sociologice ale secolului nostru, au obiceiul să personifice forțele rele care îi amenință, cauzele crimelor, accidentelor, sterilității sau morții. Fie că e vorba de un vrăjitor, de un profanator al sacrului, de un animal, de un nor, de o bucată de lemn colorat, totdeauna cauza răului de care suferă acești sălbatici este independentă de ei înșiși și trebuie deci combătută și nimicită în afara propriei lor persoane. Invers, creștinismul s-a străduit de secole să ne facă să înțelegem că împărăția Domnului este în noi, că Răul este și el în noi și că adevăratul câmp de luptă dintre ei nu este altundeva decât în inimile noastre.

Educația aceasta a dat greș în mare măsură. Noi persistăm în primitivismul nostru. Noi îi facem răspunzători pentru relele noastre pe oamenii din fața noastră, totdeauna, sau forța lucrurilor. Dacă suntem revoluționari, credem că, schimbând poziția anumitor obiecte – deplasând bogățiile de exemplu – vom suprima cauzele relelor secolului. Dacă suntem capitaliști, credem că, deplasând spre noi aceleași obiecte, vom salva totul. Dacă suntem niște bravi democrați, neliniștiți sau optimiști, credem că, punându-i la frigare pe câțiva dictatori, profanatori ai dreptului, sau vrăjitori, vom restabili pacea și prosperitatea. Suntem încă în plină mentalitate magică. Ca niște copii mici cuprinși de furie, batem în masa de care ne-am julit. Sau, asemenea lui Xerxes, punem să se biciuiască apele Helespontului, cu revărsări largi de discursuri pe unde scurte. Uităm însă acest fapt fundamental: că, în realitate, adversarii noștri nu se deosebesc esențial de noi. Căci orice om poartă în trupul său (și în sufletul său) microbii tuturor bolilor cunoscute, și ai multor altora. Dacă am anihila semnele exterioare ale amenințării, aceasta nu ar însemna câtuși de puțin că ne-am elibera. Semnele acestea – Hitler, Stalin sau, după caz, capitaliștii cei răi în general – semnele acestea personifică posibilități care există și în noi, ispitele latente care ar putea foarte bine să se dezvolte într-o zi, la adăpostul mizeriei sau al oboselii, sau al vreunui dezechilibru temporar, oricare ar fi el. Să mărturisim acest adevăr compromițător.

Hitler nu era în afara umanității, ci în ea. El era în noi înainte de a fi fost împotriva noastră. In noi înșine s-a ridicat el întâi împotriva noastră. Și mort, el ne va ocupa fără să mai tragă măcar un singur glonte dacă nu recunoaștem în el o parte din noi înșine, partea Diavolului în inimile noastre. Adversarul este totdeauna în noi înșine. Și aceasta este cauza pentru care eu cred că adevăratul creștin, dacă ar exista, ar fi acel om care n-ar avea să se teamă de alt dușman decât de cel pe care-l găzduiește în el însuși.

XXVI

„CU TOȚII SUNTEM VINOVAȚI”

Iată o remarcă dintre cele mai simple: nimeni n-a pretins vreodată că ar acționa cu rea-voință. Suntem cu toții, inclusiv dușmanii noștri „oameni de bunăvoire”1. Totuși, vedeți ce se întâmplă pe lume și spuneți cine a făcut toate acestea? Diavolul? Da, dar prin mâinile noastre și prin gândurile noastre. Și aici e momentul să ne amintim de lozinca noastră democratică: toți oamenii sunt deopotrivă! Sigur, există trepte în rău, există inegalități în ce privește responsabilitățile. Dar suntem cu toții în domeniul răului, suntem toți complicii oamenilor cu cea mai mare răspundere de pe lumea aceasta.

Cu toate acestea, să evităm cu orice preț o neînțelegere amenințătoare. Intenția remarcilor de mai sus nu e câtuși de puțin de a-i justifica „pe ceilalți”, pe care îi acuzau toți la început de tot răul care există; nici de a ne vârî pe toți

într-un același sac, fără deosebire, cum părea să facă în 1939 un manifest al așa-numitului Oxford Group, larg.

Note:

1 Expresie împrumutată Evangheliei printr-o eroare de traducere. Textul veritabil nu spune „Pace pe pământ și între oameni bunăvoire", ci „Pace pe pământ și bunăvoire [a Domnului] față de oameni". Ceea ce e cu totul altceva.

Difuzat în Europa, și care se intitula, mi fără o ciudată prezumție „suntem cu toții vinovați."

Vreau să spun aceasta: suntem cu toții vinovați, în măsura în care nu recunoaștem și nu condamnăm și în noi mentalitatea totalitarilor, adică: prezența activă și personală a demonului în pasiunile noastre; în nevoia noastră de senzații; în teama noastră de responsabilități; în inerția noastră civică; în lașitatea noastră față de marele număr, față de modelele și sloganurile sale; în ignoranța noastră față de aproapele nostru, în sfârșit în refuzul nostru față de orice Absolut care transcende și judecă interesele noastre „vitale" (așa cum sunt ele totdeauna...).

Este just și necesar să se spună că diavolescul nu este doar hitlerist, că hitlerismul nu e doar german, că și noi suntem deja mai mult sau mai puțin hitlerizați în moravurile și gândurile noastre. Însă aceasta nu-1 scuză pe Hitler. Nici pe departe. Aceasta ne acuză pe noi!

Dacă eu semăn cu un criminal, lucrul acesta nu-1 justifică pe criminal, ci mă condamnă pe mine. Și, pentru că trebuie să combatem crima, nu voi spune că am să-1 las în libertate pe criminalul din fața mea pentru a mă putea preda mai bine pe mine însumi reformei mele lăuntrice! Voi spune, dimpotrivă, că lupta pentru a mă reforma pe mine și lupta pentru a-1 împiedica pe criminal să-și continue nelegiuirile sunt una și aceeași luptă.

La ce ar servi să câștig această luptă numai în mine însumi, dacă există riscul ca el, criminalul, să mă suprime pe mine? La ce ar sluji să câștig numai în afara persoanei mele, dacă eu însumi aș risca să devin, la rândul meu, un alt criminal? Nu există decât o crimă, în mine și în afara mea; nu există decât un singur hitlerism, la naziști și la noi. Este același Diavol.

Și ce spun aici e numai un post-scriptum la adresa pacifiștilor: „Suntem cu toții vinovați, ne spun ei, deci noi nu avem dreptul moral să ne batem împotriva lui Hitler."

Suntem cu toții vinovați, desigur, dar, dacă suntem convinși de aceasta, nu ne mai rămâne decât să combatem răul, în noi și în afara noastră, căci este același rău! În noi, prin mijloace spirituale și morale, în afara noastră, prin mijloace materiale și militare, potrivit cu natura primejdiei. Dacă cineva dă foc unei case, trebuie pompieri, vinovați sau nu, pentru a stinge incendiul; și polițiști, vinovați sau nu, pentru a-1 aresta pe incendiator. Or, Istoria ne-a pus,

de bunăvoie sau fără voia noastră, în rolul tehnic al pompierilor și al jandarmilor. Asta nu face din noi niște sfinți. Asta nu implică nici măcar faptul că am fi mai buni decât ceilalți. Dar e sigur că vom fi mai răi dacă nu ne facem meseria!

XXVII.

SEMNALMENTELE DIAVOLULUI DEGHIZAT ÎN DEMOCRAT.

Neștiind să deosebim una dintre trăsăturile cele mai exact diabolice ale lui Hitler – felul său de a localiza tot răul ca venind din străini, pentru a se face pe el însuși nevinovat – noi am căzut în aceeași eroare ca și el: am făcut din Hitler o imagine a demonului cu totul exterioară realității noastre. Și, în timp ce o priveam fascinați, demonul a revenit pe la spate, chinuindu-ne sub travestiuri care nu ne puteau trezi bănuielile.

Fără să-și dea seama, secolul al XlX-lea a înlocuit Providența prin progresul automat. În fața rezultatelor actuale ale acestei credințe cvasiuniversale în mase și elite, suntem puși în situația de a recunoaște că acest progres automat nu era altceva decât o deghizare a Diavolului. Nu că orice fel de progres real ar fi diabolic în sine! Dar, dacă ne lăsăm pradă visului care ne vorbește despre progres, lăsând lucrurile să meargă de la sine, cu gândul ascuns, fatalist și liniștitor că totul se va aranja singur, de la sine, în ansamblu și pe termen lung, atunci progresul devine cel mai primejdios dintre soporifice, un adevărat drog al demonului, unul dintre numele sale noi.

Am crezut în bunătatea funciară a omului. Din amabilitate față de ceilalți, bineînțeles... Dar era, oricum, un anume fel de a crede, de asemenea, și în propria bunătate. Și deci de a ne orbi în ce privește răul pe care-1 avem în noi. Și deci de a nu ne mai păsa de prezența activă a demonului. Și deci, în sfârșit, de a-i lăsa mână liberă pentru a ne înșela cum știe el.

Noi am crezut că răul era dependent de ordinea socială, că el provenea dintr-o rea repartiție a bunurilor, dintr-o educație rău înțeleasă, din legi inadecvate, sau din refulări și nedreptăți care ar fi putut fi eliminate prin măsuri abile. Toate aceste credințe, în mare parte de natură superstițioasă, au avut ca principal rezultat să ne orbească asupra adevăratei naturi a omului, adică asupra naturii esențiale a răului, care-și avea rădăcinile în libertatea noastră, în datele noastre prime și în însăși definiția omului, în măsura în care este om și uman.

Am vrut să fim optimiști din principiu și aproape, cum s-ar zice, din felul în care am știi cum să trăim, în pofida tuturor dezmințirilor realității. Optimismul acesta nu era încrederea naivă a unui copil, ci un fel de minciună. Mai exact, o fugă din fața realului. Căci noi știm bine că răul există în real, că acolo este lucrarea Diavolului. Însă aceasta nu ne scandalizează și nu ne sperie. Astfel că încercăm să exorcizăm răul negându-1; și asta e tot mentalitate

magică. Credem că cel care denunță răul ca fiind fundamental trebuie să fie el însuși foarte rău. Credem că, mărturisind răul, îl creăm într-un anumit fel. Preferăm să nu insistăm. Refulăm, cum spune Freud... Această fugă și această minciună inconștiente ne fac incapabili să înțelegem ceea ce se petrece pe lume și ne lasă pradă vicleniilor cele mai simple ale celui viclean.

Am eliminat din existența noastră burgheză simțul tragicului, pentru a ne întoarce exclusiv spre căutarea confortului și a virtuților medii. Prin asta, noi am fost cei care l-am provocat pe.

Hitler și erupția „forțelor misterioase" pe care le-a reprezentat el. În măsura în care a fost compensarea fatală a defectelor noastre, Hitler a fost și negativul exact al idealurilor noastre optimiste, în măsura în care erau nerealiste, utopice ca tot ceea ce neglijează tragicul, plat egoiste și nemaiexprimând decât o dorință mediocră, diluată și prea extinsă (așa cum se diluează în apă o soluție concentrată) de divinizare prometeică. Virtuțile ca și viciile noastre aveau aerul că nu mai înseamnă nimic, și neînsemnătatea lor însele era diabolismul lor. Este cât se poate de limpede că democrațiile, ca atare, nu au dat exemple de eroism și de virtute1 comparabile în măreție cu atrocitățile riguroase produse de hitlerism în numele lui Hitler. Ceea ce a părut mare în tabăra noastră nu a fost făcut de democrația însăși, ci de creștini ca Niemoeller sau de revoluționari mistici, în fond, se va spune, e normal, căci democrația nu este nimic în sine. Ea nu e decât regimul care le permite credincioșilor ca și necredincioșilor să se manifeste fără a fi masacrați2. Da, dar pentru aceasta trebuie să existe credincioși! Or, noi deveniserăm cu toții niște sceptici incurabili.

Așa cum spunem în prezența unui miracol al binelui: prea frumos ca să fie adevărat! Spunem în prezența anumitor descrieri ale răului: prea îngrozitor ca să fie adevărat! 3

Note:

1 Nu vorbesc de eroii războiului, ci de cei ai păcii.

2 Și este oare un bine atât de mare? Pentru marele număr, da, probabil. Pentru erou, nu. Pentru sfânt, e indiferent.

3 Mă gândesc la Mein Kampf, la primele două cărți ale lui Rausch-ning, la nenumăratele documente publicate cu privire la moravurile totalitare. Incredulitatea noastră burgheză a constituit una dintre șansele cele mai bune ale lui Hitler.

Și totuși, era adevărat, dar asta ne jena. Îndepărtam așa ceva din gândurile noastre, fără să ne putem împotrivi...

Căci dacă acest „prea îngrozitor" ar fi fost cu adevărat, adevărat, ar fi trebuit să fi acționat de urgență și fără rezerve; și, dacă ne-am fi apucat să

acționăm fără rezerve, am fi văzut foarte repede că răul avea rădăcini și în viețile noastre și că, într-un anume fel, îl iubeaml Acesta e marele secret.

Diavolul a reușit să-i facă pe democrați să creadă că ei nu iubeau câtuși de puțin răul, că nu-1 doreau absolut deloc, că ei erau buni și ceilalți răi și că totul era atât de simplu!... Cât aș vrea și eu ca totul să fie atât de simplu! Măcar pentru moralul militar. Căci, așa cum îi plăcea unui general austriac, Conrad von Hotzendorf, să repete: „Tot ceea ce nu e la fel de simplu ca în palmă nu are nici o valoare pentru război." E fără îndoială adevărat în ce privește o armată întreagă. Insă războiul acesta face să se opună mult mai multe forțe decât niște simple armate. El opune niște concepții de viață. E un fel de război civil mondial. Și va fi pierdut pentru noi dacă pierdem întâi simțul realității morale. Și anumite simplificări îl vor pierde în mod sigur. Vorbesc aici ca un european care a văzut de aproape fenomenele bizare ale dezagregării democratice și ale conversiunii la fascism. Franța era democratică în ansamblul ei în 1939; aproape fiecare dintre cetățenii săi își spunea cu sinceritate că e antinazist și se credea cu totul și cu totul la adăpost față de acest gen de ispite. Avea conștiința împăcată, de democrat. Și a apărut Hitler, Petain a capitulat, și imediat anumiți foști „intelectuali antifasciști" din Paris au descoperit că, în fond, nazismul nu era chiar atât de rău; că, la urma urmei, ei doriseră dintotdeauna ceva care să semene destul de mult cu asta; că, una peste alta, „naziștii erau și ei oameni ca și noi".

Acesta e pericolul la care este expusă democrația americană, după toate celelalte democrații. Și ea a crezut că naziștii erau niște animale de o cu totul altă rasă decât americanii. Și ea riscă să descopere într-o zi că, „în fond, sunt și ei oameni ca și noi". Și e adevărat: sunt și ei oameni ca și noi, în sensul că păcatul lor e și în noi, în taină.

Una dintre lecțiile clare ce se desprind din evenimentele europene mi se pare a fi aceasta: ura pur sentimentală față de răul care este în altul poate să pună în umbră răul pe care-1 porți în tine și seriozitatea răului în general. Condamnarea prea ușoară a celui rău care este în fața ta poate să acopere și să favorizeze multă complezență intimă față de însăși această răutate. Mă gândesc la indignările virtuoase ale puritanului, ale puritanului supus ispitei și care-și face o caricatură din viciul celuilalt, pentru a evita să-1 recunoască în el însuși. Bănuiesc o profundă ambivalență în unele dintre condamnările pline de pasiune ale hitlerismului: violența tonului și optimismul încăpățânat al unora dintre judecăți trădează o vagă conștiință încărcată, o anxietate secretă, o tentație nemărturisită, în fața antifasciștilor care nu vor să fie decât anti – fără nici un fel de mefiență față de cazul lor propriu!

— Nu mă pot împiedica să mă gândesc că, într-o zi sau alta, acel pro care somnolează într-un fund al inimii lor se va trezi brusc și-i va răsturna deodată.

Am văzut cu toții prea multe cazuri de felul acesta, individuale sau colective. Am văzut populația Saarului aruncându-se în brațele Reichului în 1935. Am văzut Viena social-democrată transformân-du-se în interval de douăzeci și patru de ore într-o Vie-nă delirând de pasiune hitleristă. I-am văzut pe unii dintre prietenii noștri ocupați descoperind dintr-odată „părțile bune" ale sistemului totalitar. Din cauza aceasta, le vom spune astăzi bravilor democrați: „Priviți Diavolul care este printre noi! Încetați să mai credeți că el nu i-ar putea semăna decât lui Hitler sau emulilor săi, căci el va ști totdeauna să facă în așa fel, încât cu voi înșivă să semene cel mai multl Numai în voi înșivă îl veți prinde asupra faptului. Și numai atunci veți fi în stare să-1 descoperiți în celălalt și să-1 combateți acolo cu succes. Căci numai atunci veți fi vindecați de naivitatea voastră nemaipomenită în fața primejdiei totalitare. Atunci veți putea ieși din hipnoză."

Eram lipsiți de o reprezentare modernă a demonului, încetaserăm deci să mai credem în el. Pe urmă, ne-am imaginat că Diavolul ar fi fost Hitler. Și Diavolul își freca mâinile (ca și Hitler). Poate că ar fi mai rodnic acum, și de asemenea mai amuzant, și în cele din urmă mai adevărat, să încercăm să ni-1 reprezentăm pe Diavol sub trăsăturile unui playbcy plin de dinamism și optimism, virgin de orice fel de gândire. Sau, dacă se întâmplă să fim intelectuali liberali, sub trăsăturile unui intelectual liberal care nu crede în Diavol…

XXVIII.

UMORUL ȘI DEMOCRAȚIA.

Trebuie să ne batem joc de democrație. In primul rând, pentru că este singurul regim care tolerează o critică plină de ironie. Apoi, pentru că umorul este necesar pentru bunul mers al instituțiilor într-o ordine socială aproape în întregime profană. Iată cum:

Diavolul este sardonic și ironic cât ți-ai putea dori, dar el nu suportă umorul, și pe aici, probabil, se acordează el cel mai puțin cu regimul nostru. Căci democrația, fiind întemeiată pe această supoziție, ea însăși umoristică, afirmând că toți oamenii sunt egali, nu poate funcționa fără umor, tot astfel cum nu poate funcționa o mașină fără ulei și fără angrenarea părților ei. Simțul umorului este cel care-i salvează pe oamenii trăind într-un stat democratic. Și de ce anume îi salvează? De asfixia prin proximitate, care ar reprezenta rezultatul fatal al distrugerii de către noi a ierarhiilor. Datorită simțului umorului, s-a putut restabili o distanță care să îngăduie respirația între vecini, între soți și soții, sau între funcționari și victimele normale ale statului. Să luăm de pildă o democrație oarecare. Să suprimăm orice fel de umor, atât în viața cotidiană – protestele bombănite ale cetățeanului – ca și în viața propriu-

zis politică – forța partidelor – și veți obține, la capătul operațiunii, dacă va fi energic dusă la capăt, Statul totalitar în întreaga lui splendoare nativă.

Autorul cărții de față, fiind el însuși convins în forul său cel mai lăuntric că democrația piere dacă e lipsită de critică, îi denunță dinainte ca fiind ei înșiși totalitari pe toți cei care vor vedea în capitolele următoare semnele unui spirit totalitar. Să se recunoască ei înșiși după aceste semne, îi voi trece în revistă pe principalii demoni pe care Diavolul îi deleagă cu grija de a face din democrațiile noastre coloniile sale model.

XXIX.

DEMONUL LIBERTĂȚII.

De ce n-a fost niciodată iubită și celebrată Libertatea într-o atât de mare măsură ca în epoca modernă? Să fie oare din cauză că ea e acum mai depărtată decât oricând? Sau, dimpotrivă, pentru că o simțim, în sfârșit, aproape și facilă? Și una, și alta, după sufletul cu care o privim și după sensul pe care-l acordăm cuvântului. Pentru cei mai mulți dintre contemporanii mei, libertatea înseamnă dreptul de a nu asculta. Când li se lasă acest drept, ei se plictisesc și curând de tot cheamă un tiran. Dar, îndată ce tiranul începe să taie în carne vie, dragostea lor de libertate îi împinge până pe piscurile curajului. Și așa mai departe: jocul acesta de profundă cochetărie condiționează, în parte, Istoria. Aceasta înseamnă că a fonda un regim pe frumosul cuvânt de Libertate echivalează cu a-i substitui politicii de putere reală, așa cum a formulat-o Machiavel, o politică a romanescului colectiv. (Astfel, căsătoria din dragoste sentimentală a luat locul căsătoriei din principii raționale încheiată de părinți și de notar; și, fără îndoială, aceasta în detrimentul stabilității moravurilor.)

Or, sistemul acesta nu funcționează fără iluzii, compensate de tot atâtea decepții automate. Libertatea pentru care murim nu e cea pe care ne-o garantează statul. Cea pe care o revendicăm noi își pierde razele aurite îndată ce o formulează un jurist. Astfel, vedeta pe care o ia în căsătorie nu mai e o vedetă pentru soțul ei. Iată marea neînțelegere pe care o simbolizează zeița din portul New York, lu-minându-i fără condiții pe toți oamenii deopotrivă.

Priviți-o: zeița aceasta este abstractă, dar nu e mai puțin sentimentală. Ea face apel la sentimente religioase, pe care le îndreaptă, nu fără grandilocvență, spre vid. Câte mii de refugiați nu au plâns trecând prin fața ei! Singură prezența sa era chezășia unui confort al gândirii și al vieții pe care ei le pierduseră în Europa, pentru că abuzaseră de ele fără nici o plăcere. Am face rău să comentăm o situație în care emoția cea mai ușor de înțeles acoperea confuzii atât de stranii.

La drept vorbind, și împotriva epocii noastre întregi, libertatea-în-general nu este o Cauză – nici măcar în domeniul politic, în pofida atâtor elocvente și adevărate sacrificii. Libertatea aceasta fără calificări nu ar putea, în fond, să

desemneze obiectul unei revendicări, căci ea este semnul primordial al condiției noastre umane. Omul este liber, și aceasta înseamnă că el este plasat în fiecare clipă într-o dublă posibilitate: a face binele pe care îl vrea Dumnezeu și care îl va elibera; sau a face binele pe care îl vrea el, după poftele lui, și el se va găsi imediat înlănțuit. Fiți liberi „pentru nimic", fără condiții și fără țeluri, fiți liberi să faceți ce vă place, și veți face probabil ceea ce îi place Diavolului. Dar fiți liberi să vă identificați și să îndepliniți vocația pe care v-a dăruit-o Dumnezeu, și atunci veți scăpa din ciclul mecanic în care v-a aruncat nașterea voastră și rasa voastră, greșelile voastre și opinia care domină.

Libertatea nu este un drept, ci un risc care trebuie asumat în fiecare clipă – pe plan politic ca și în spirit. Fiind ea ceea ce este, nu numai că ar fi o nebunie să o revendicăm, ci, încă, este în natura ei ca ea să se piardă îndată ce e folosită, fie către rău, fie către bine – pentru a renaște apoi imediat, odată cu fiecare nou risc.

Dar noi vorbeam aici, veți spune, de libertatea politică. Mă întorc deci la ea. Ceea ce e în cauză pe planul acesta nu este libertatea reală a oamenilor, pe care nici un tiran nu a putut-o suspenda vreodată vreo singură clipă, ci este dreptul omului de a-și asculta vocația, pe care statul i-1 lasă. Dacă omul nu-și recunoaște o vocație, libertatea pe care o revendică el e vidă; Diavolul va intra în ea în mii de forme diferite, dintre care opinia publică este cea mai obișnuită. Dar dacă omul își recunoaște o vocație, el nu-și va cere nici un alt drept decât acela de a i se conforma. Dacă statul îi refuză acest drept, cetățeanul poate să aleagă liber între rușine și revoltă. Revolta sa îl poate conduce fie la martiriu, fie la restabilirea legilor omenești; în aceste două cazuri, el rămâne liber, nu în numele Libertății abstracte, ci în numele vocației sale particulare. Dacă, dimpotrivă, alege rușinea, lăsând să acționeze legile contrare exercițiului credinței sale, el își va pierde din vina lui libertatea alegerii, care era întreaga sa demnitate de om. Atunci, fără îndoială, el va intra în masa anonimă a sclavilor care revendică Libertatea. Ei o revendică pentru că nu mai sunt liberi. Simplul fapt că ei s-au apucat să o ceară fără condiții și fără un scop măreț și definitoriu dovedește că s-au făcut ei înșiși incapabili de libertate. Altminteri, ei ar fi afirmat-o, preferând vieții lor adevăratele rațiuni de a trăi.

Libertatea fără condiții e o fantomă, anunțând cele mai rele calamități. Am să numesc una dintre ele.

XXX.

DEMONUL POLIȚIEI.

Călătorul și emigrantul care defilează în rada New York-ului prin fața simbolului înălțat, pe un cer comercial, al Libertății cu ochii goi1, nu va întârzia să primească un apel al realității. E într-adevăr momentul precis pe

care și-1 aleg în mod normal funcționarii de la vamă și de la serviciile de imigrare pentru a urca la bordul navei: ne apropiem de Ellis Island.

În Europa și în cele două Americi am traversat în cursul acestui război mai bine de o duzină de frontiere și am completat sute de chestionare, dintre care cel puțin unul avea treizeci și două de pagini. Confesiunile acestea generale mi-au procurat, trebuie să o spun, multe absoluțiuni. Dar, departe de a-mi procura sentimentul unei conștiințe civice împăcate, brevetate de stat, ele mă lăsau de fiecare.

Note:

1 în capul ei se organizează banchete.

Dată și mai nesigur în ce privește identitatea pe care o stabilisem astfel. De la unul la altul în aceste chestionare, se preciza un personaj convențional: purta într-adevăr numele meu, avea vârsta mea și semnele mele particulare, dar, cu cât îi demonstram mai mult coerența, cu atât se estompa în mine senzația de a fi identic cu datele mele legale. Era de fiecare dată vorba de a câștiga un proces, de a dezminți o culpabilitate virtuală, de a obține o achitare acordată de șansă. Simțeam că se apropie momentul în care poliția avea să aprecieze că știe mai multe în contul meu decât știu eu însumi. Surdă la protestele eului meu real, dar care nu putea aduce dovezi pentru ce spunea în limbajul prevăzut de toate aceste documente, ea avea să-mi demonstreze că eram un roșu, și, mai rău încă, să mă acuze că aș fi fost un alb... în jurul meu, domnea o tăcere religioasă. Fiecare din noi știam că trebuie să trecem pe aici. Să trecem, aceasta era toată problema. Și succesul putea să depindă de un capriciu al Destinului, de o umoare a acestui domn atotputernic care mă aștepta, cu pălăria pe cap, în spatele unei mese încărcate cu ștampile.

Bineînțeles, asemenea procedee sunt justificate la vreme de război. O societate democratică trebuie să se apere și ea, ca oricare alta. Ea va trebui chiar să se organizeze mai bine decât altele pe vreme de pace, nu numai pentru propria ei securitate, ci și pentru binele comun. Examenele se vor înmulți. Vei fi angajat potrivit unor cifre care îți rezumă capacitățile, opiniile și reflexele. Vei fi clasat, etichetat, evaluat; vei fi urmărit în trecut până în pântecele mamei, prevăzut cu un număr de ordine și lipsit de dreptul de a-ți mai fi foame.

Ceea ce mă tulbură în toate aceste mașinării polițiste și profesionale – binefacerile lor de altfel sunt cât se poate de vizibile – este iresponsabilitatea agenților lor. Să presupunem că sunt urmăriți roșii. Nimeni nu știe exact ce este un roșu. Nici șeful de altfel nu rămâne inaccesibil; nici șefii de serviciu care se ocupă de serviciu; nici executanții care se mulțumesc să-și execute consemnele potrivit cu litera instrucțiunilor. Coeficientul tău semnifică roșu. Simți și gândești ca un alb? Asta nu face decât să-ți înrăutățească mai mult cazul. Nu vor apărea petiții în ziare. Vei fi un rebut social.

Vă mai amintiți intriga centrală din Wilhelm Meister? Goethe își conduce eroul prin tot felul de încercări, în tot felul de surprize, printr-o voință misterioasă care este cea a șefului unei societăți secrete. Se urmărește mântuirea lui Wilhelm pe căile mai mult sau mai puțin masonice ale unei secte rosicruciene. Pe atunci, aceasta era un fel de figurare a Providenței. Astăzi, e vorba de o figurare a poliției. Cu deosebirea totuși că intenția spirituală s-a risipit și că numele șefului, în orice fel de scop util, rămâne fără vreo importanță practică sau este necunoscut. Chiar dacă el ar fi Diavolul în persoană, tot n-ai ști mai mult și tot n-ai avea mai mult decât ai astăzi dreptul sau puterea de a protesta.

Adevăratul mit al poliției noastre a fost formulat de Kafka. In Procesul, el ne povestește istoria unui funcționar de bancă dintr-odată inculpat pentru o vină nedeterminată și care se istovește în eforturi zadarnice de a ajunge la Judecător și de a-și cunoaște legea. Este condamnat la moarte, fără apel, în ciuda sprijinului unui avocat suspect, un fel de preot, care pretinde că-1 cunoaște pe Judecător și care nu e plasat nici el mai bine decât clientul său în fața curții.

Spun că Diavolul are toate șansele să-și conducă jocul pretutindeni unde sensul se risipește, atunci când organizația, pierzându-și capul, începe să funcționeze împotriva oamenilor și nimeni nu mai poate să mai facă nimic. E o prezentare a poliției moderne.

XXXI.

DEMONUL SIGURANȚEI.

Când omul se găsește confruntat cu una dintre primejdiile normale ale existenței, i se oferă două posibilități: sau el caută să dezvolte forțe superioare celor care îl amenință, sau el încearcă să suprime primejdia. Alegerea noastră s-a făcut de mult: dorința de a suprima primejdia, mai degrabă decât de a o domina, este ceea ce definește atitudinea burgheză și spiritul general al democrațiilor noastre.

Luate în ansamblu și în intențiile lor generale, progresele pe care le celebrăm se rezumă în cuvântul a steriliza. Fie în dragoste (măsuri anticoncepționale), fie în viața profesională (asigurări), fie în educația tineretului, fie în medicină, fie în politica internațională, suntem pe cale de a împinge până la limită o experiență fără precedent de asepsie generalizată și de extincție a riscurilor înainte de termen.

Morală a asigurării-împotriva-oricăror-riscuri. Și cine va spune că nu este ea însăși religia noastră? Și chiar religiile noastre nu i se alătură? Cine poate susține că ea vizează altceva decât suprimarea metodică a oricărei morale poetice, îmbrățișând deopotrivă riscul și încrederea, amenințarea și riposta, abisul și sublimul? Nici o altă epocă nu a fost mai antispirituală, căci niciuna

nu era atât de preocupată să elimine răul cu cât mai mică cheltuială, în loc să-l compenseze printr-un bine superior. Am uitat regula de aur a strategiilor, care vrea ca cea mai bună apărare să constea în atac. Ignorând magiile protectoare, neglijând forțele sufletului, căutăm mântuirea în fugă. Asigurarea-pe-viață înlocuiește pentru noi educația inimii pentru a înfrunta moartea.

Mi-l închipui cu plăcere pe Diavol ca agent de asigurări generale. El înțelege totul și a prevăzut totul. Îl cunoaște pe om în vulgaritatea sa și se laudă că știe să-l readucă la ea. Îți explică propriul tău bine. Știe mai bine decât tine, nu mai e vorbă! El a trăit multe. Blufează, îți admite toate obiecțiile, dar te face să-ți dai seama cât sunt de banale statisticile. Îți făgăduiește până la urmă acel neant pur al sufletului – fericire – prosperitate-jovialitate și adevăr viager. Veți fi asemenea zeilor, idioți, dar permanent râzători. Nu veți mai muri. Sau doar puțin de tot. Fără să pierdeți nimic…

XXXII.

DEMONUL NEÎNSEMNĂTĂȚII

„. Neither having the accent of Christians, nor the gait ofChristian, păgân, nor man." (Hamlet III, 2)

Când sarea își pierde gustul, să guvernezi devine o plăcere, fie că e vorba să conduci un popor sau doar propriile pasiuni. Pe această credință se întemeiază lumea celor asigurați. Ei cred că au găsit sistemul. Iubesc pacea, virtutea, ordinea și sănătatea. Au dreptate, dar Diavolul e cel care-i mână, căci ei ar vrea pacea fără luptă și virtutea fără ispite, și ordinea prin anestezie, și sănătatea prin dezinfectare. Toate acestea pot face să scadă suma nefericirilor umanității, dar nu pot stinge răul, dacă răul este în primul rând absența virtuților creatoare.

Într-o pasiune violentă și într-un conflict declarat, răul este ușor de recunoscut: asta e în avantajul binelui. Dar când totul se liniștește în aparență, când resorturile pasiunilor se destind și când e de temut izbucnirea adevăratelor antagonisme, răul se refugiază în prudentele noastre și contaminează o pace obținută fără luptă. Și tot avantajul, de acum înainte, îi aparține Diavolului.

Se cunoaște povestea Marelui-Vizir care se întâlnește cu Moartea într-o grădină din Teheran. Ea îi face un mic semn enigmatic. Înspăimântat, Vizirul se refugiază la Is-pahan. Se crede salvat. Dar iată că Moartea reapare în seara aceea în palatul său. „Pentru numele lui Allah, strigă Vizirul, m-ai înșelat!" „Nu, răspunde Moartea, când ți-am făcut semn la Teheran, era doar ca să-ți spun că te așteptam în seara asta aici."

Astfel, Diavolul ne face semn în viciile noastre și ne așteaptă în virtuțile noastre. Știind că se dezvăluie prea ușor în nefericirile noastre, în crimele și în dramele noastre, el preferă să guverneze la adăpostul corectării manierelor.

Nu pledez aici pentru lipsa de ținută, nici pentru cultul „brutelor frumoase", nici pentru război. Dar constat că într-o societate în care simțul spiritual adoarme, corectarea manierelor devine un ideal, brutalitatea limbajului devine o inconvenientă, franchețea pasiunilor impune chemarea de urgență a unui specialist în tulburări nervoase. Nimeni nu se mai gândește decât la evitarea conflictelor pe care le-ar crea adevăratele întrebări, izbucnirile care ar face evidente adevărurile inimii omenești, abisurile și miracolele ei. Fiți nice, fiți drăguți, spune burghezia. Dar ea nu-și dă seama că pentru a fi nice ea plătește un preț exorbitant: însăși savoarea vieții. Am instituit cultul a ceea ce nu mai are consecințe. Și el domnește asupra moravurilor noastre și asupra opiniei noastre publice1. Uităm că, de fapt, consecința acestui cult nu este altceva decât insignifianța deopotrivă a virtuților noastre, ca și a viciilor noastre.

Note:

1 Și aceasta se compensează printr-un cult în aparență contrar al senzaționalului.

Or, virtuțile lipsite de semnificație, private de sens și care au aerul că nu li se întâmplă nimic constituie, în realitate, împărăția Nimicului. Ele nu își câștigă statutul decât cu prețul măreției lor. (Și cine mai știe să măsoare acest preț?) Și nu se pot da în acest sens decât mici exemple, care vor părea, firește, insignifiante…

Când puneți pe patefonul dumneavoastră un disc sublim, îndrăgit în inima dumneavoastră de multă vreme – Monteverdi, Mozart sau Bach – și când o doamnă drăguță și încântătorii ei prieteni o ascultă cu o ureche, politicoși, spunând când s-a terminat: „So lovely, really…" cu un aer indiferent, nu-i nimic, v-ați înșelat doar, serviți-le un drink. Dar e la fel de just de remarcat că e vorba aici de faptul că se pierde undeva o calitate. Oamenii aceștia nu sunt oameni răi, ei nu au făcut nici un lucru rău, le lipsește pur și simplu un simț. Insă entropia universului continuă și sporește: or, nu există nimic altceva atât de catastrofal pe lume. Se trece pur și simplu mai departe. Așa e viața, așa e lumea… Dar aici e Diavolul, vă spun eu! Căci dacă „treceți" pur și simplu peste asta, veți trece astfel și peste imaginea lumii. Dar, dacă acceptați ridicolul de a nu trece peste ceva atât de mărunt – e o nimica toată la drept vorbind – vă veți câștiga poate dreptul de cetate într-un univers paradiziac, un drept pe care vi l-ar fi acordat un Bach și respectul pentru Bach, printr-un fel de presentiment care ajunge să vă facă și pe dumneavoastră contemporani cu eternitatea lui.

Diavolul este insignifiant în adevăratul înțeles al cuvântului, și cea mai mare victorie a lui în epoca noastră este de a fi privat de sens aproape toate uzanțele, cutumele și costumele noastre, artele, muncile și răgazurile noastre. Până la punctul în care uirriim un om modern dacă întrebăm care poate fi

sensul însuși al numelui său, sensul formelor și culorilor cu care el se înconjoară, al frazelor pe care el le repetă, sau al banilor pe care-i câștigă. Îl uimim prin simpla presupunere că toate lucrurile acestea, și multe altele încă, ar putea însemna ceva într-un ansamblu spiritual.

Eu spun că tot ceea ce nu are sens aparține de drept demonului; că tot ceea ce poartă un sens comportă un anumit bine, inclusiv nonsensul, care nu este decât o aluzie la niște sensuri neprevăzute sau ascunse. Cât despre absurdul pur2, acesta este categorie a credinței sau a răului absolut. Ceea ce pare absurd în ochii rațiunii este acceptat de credință ca fiind punerea unei realități eterne în timp, cum ar fi întruparea și miracolul. Caricaturizat de Diavol, absurdul este, dimpotrivă, fixarea unei realități temporare în infinit sau în insondabil: ideea succesului în sine, a puterii sau a bogăției în sine. Acolo e infernul.

Dar aș vrea să dau un alt exemplu despre relele insignifianței, creatoare de nevroze, în lumea de astăzi.

XXXIII.

SCURTĂ ISTORIE A UNEI PERECHI CORECTE.

Domnul și Doamna sunt întru totul corecți și aproape suavi în viața de familie. Plini de scrupule, ei întrețin o atmosferă de pace în căminul lor. Nu sunt niciodată in-juriate servitoarele, de altfel ele sunt și foarte rare. Nu sunt bătuți copiii!; asta ar putea să le creeze complexe. Niciodată nu are loc vreo scenă la masă, nu se face nici o greșeală de ținută, nici un cuvânt nu e rostit pe un ton mai ridicat decât vreun altul.

„într-adevăr, doctore – aici e Doamna cea care vorbește – nu văd ce reproș ne-am putea face în privința.

Note:

2 Așa cum îl definește Kierkegaard.

Aceasta. Dacă s-a întâmplat să se ivească vreun diferend între soțul meu și mine, noi nu l-am lăsat niciodată să se arate în fața copiilor. Nu, doctore, nu ai ce căuta în direcția asta. Dacă micuța mea Mary e cu adevărat nebună, asta nu s-a întâmplat pentru că ar fi suferit de pe urma atmosferei din familie. Dar am să-ți spun: dinspre partea soțului meu nu toți au fost totdeauna foarte echilibrați. Între noi fie spus, una dintre mătușile lui a murit la azil. Asta se simte uneori la el. Ieri, de pildă, ca să-ți citez un singur exemplu, abia am ajuns în camera noastră, că l-au și apucat furiile pentru că i-am cerut să stingă o lumină care mă supăra la ochi. A azvârlit-o pe jos și mi-a făcut o scenă! Am plâns toată noaptea pe o canapea, dincolo, în salon.

„Doamnă, spune doctorul, copiii dumneavoastră știu toate astea.” „Imposibil, doctore, tocmai pentru că-mi cunosc bărbatul, î-am trimis să doarmă la celălalt capăt al apartamentului.” „Vă spun că știu totul fără să aibă

nevoie să și audă ceva. Ce aud ei cel mai bine sunt tocmai lucrurile pe care nu le spuneți, când sunteți de față cu ei la masă, politețea întruchipată. Mica Mary nu este nebună, dar cum ar putea suporta nervii unui copil vacarmul și furia care se dezlănțuie în tăcerile dumneavoastră conjugale, fără ca dumneavoastră să vă dați măcar seama, atunci când se stinge o lampă?"

XXXIV.

DEMONUL POPULARITĂȚII.

Dintre toate creaturile care au existat vreodată, Diavolul este cel care știe cel mai bine how to winfriends and influence people „cum să câștige prieteni și să influențeze oamenii". Din cauza aceasta, democrația modernă este în mod deosebit ispitită să-i asculte sfaturile.

Puterea unui regim întemeiat pe marele număr depinde de capriciile feminine ale Opiniei publice. De aici rezultă în mod fatal că problema majoră a conducătorilor va fi să facă populare, mai curând decât juste sau eficiente, măsurile guvernamentale. Această tendință a vieții politice va contamina, la rândul ei, viața privată, așa cum se întâmplă de altfel în oricare regim. In felul acesta, odinioară, cutumele Curții reglementau politețea pe toate treptele societății. Ele ofereau modele în arta de a face curte unui superior, de a domina un inferior și de a respecta peste tot distanțele convenabile. Obiceiurile parlamentelor noastre, ale partidelor noastre politice și ale șefilor lor par astăzi să fie cu totul pe invers: e vorba să se facă curte maselor, pentru că ele sunt cele care dau puterea de a-i câștiga de partea ta pe inferiori flatându-i, pentru că nu mai este permis să-i domini; în sfârșit, de a le spune pe numele de botez unui număr cât mai mare cu putință dintre alegători, dintre clienții și dintre șefii de serviciu, marca prestigiului democratic nemaifiind superioritatea în comportament, ci dimpotrivă, familiarismul.

Ar fi interesant de comparat în privința aceasta cartea domnului Dale Carnegie Arta de a reuși în viață și Oracolul manual de Baltasar Graciân. Iezuitul acesta își trecuse în manualul său toate subtilitățile comportamentului social sub monarhie. D. Dale Carnegie ne învață, în ce-l privește, cum să ne câștigăm nu adevărați prieteni, firește, ci clienți, alegători posibili, oameni care să ni se simtă obligați în toate scopurile utile: este o versiune democratică a Curteanului din Oracolul manual, care ar putea fi intitulată Omul de anticameră. Să notăm, în primul rând, că de la iezuit la expertul nostru, în ce privește popularitatea par să se fi realizat progrese imense din punctul de vedere al moralității. Graciân te învață să înșeli, să desfășori viclenii, să minți, să trișezi, și toate aceste procedee i se par mijloace de război permise dacă-ți asigură prestigiul personal și favorurile interesate ale celor mari. D. Carnegie, dimpotrivă, este de o ireproșabilă corectitudine morală. El consideră într-adevăr că Regula de aur a relațiilor umane, pe toate planurile, a fost cea dată în

preceptul Evangheliei: „Așadar, toate câte voiți să vă facă vouă oamenii, asemenea și voi faceți lor.” Exemplu: cea mai profundă nevoie a omului, după profesorul Dewey, fiind aceea de a se simți important, nu pierdeți nici un prilej să-1 faceți pe aproapele dumneavoastră să simtă importanța pe care i-o acordați: fiți sigur că și el va face același lucru în ce vă privește.

Toate acestea sunt chestiuni de bun-simț. Însă ele reprezintă contrariul celor spuse de Evanghelie, care voia să facă din noi oameni plini de umilință și să ne insufle spiritul Sărăciei. Idealul dlui Carnegie este un vorbăreț mereu surâzător, măgulind în dreapta și în stânga pentru a fi și el măgulit, expert în stratagemele celei mai interesate false modestii și ale unei simpatii metodice revărsate neobosit asupra oricărui semen care ar fi putut deveni, într-o zi sau alta, utilizabil. Graciân cel puțin nu pretindea nici o clipă că se conformează preceptelor lui Cristos. El avea sinceritatea feroce a imoralității luate ca atare, respectând categoriile și sfidând virtutea purificată prin afronturi. El păstra, în viciu, un stil sufletesc.

Contrastul pe care l-am schițat poate să ne facă să măsurăm întreaga pierdere de energie propriu-zis spirituală pe care o reprezintă „progresul moral” al nostru de acum. Cum mai poate fi recunoscut Diavolul într-o lume în care nimeni nu mai spune altceva decât banalitățile profitabile pentru afaceri, sub pretextul invocat, pe care-1 citez,„...De a întreține contacte facile și agreabile”?

Să însemne asta că eu am spiritul deformat? Sau se va spune mâine că spiritul este imoral, antisocial și dăunător afacerilor? Că sarea pământului e nesănătoasă? Și că înțelepciunea democratică se rezumă la o „tehnică a relațiilor umane” învățându-i pe oameni cum să-și facă prieteni, să câștige lumea – și să-și piardă sufletul?

XXXV.

PARADOXUL DEMOCRAȚIEI.

Dând dovadă de multă inteligență, totalitarii și-au atras prostia de partea lor. Sub regimul lor, imbecilii nu au nimic de pierdut. Sufletele tari sunt aici eliminate de resentimentul brutal al plebeilor, sufletele slabe sunt ușor convinse că ele nu au drept la existență personală, iar sufletele mediocre sunt folosite.

După cum se vede, regimul totalitar nu este altceva decât forma de jos a democrației. Dezlănțuiți printre noi, demonii pe care i-am descris mai sus și democrațiile noastre nu se vor mai deosebi de regimurile totalitare decât printr-o anumită lipsă de rigoare, o dezordine mai aparentă, o frazeologie mai puțin antrenantă.

Democrația sănătoasă pentru care voi lupta în ce mă privește nu este, ca și sănătatea, decât o utopie. Mi-o descriu în felul următor: inteligența nu va mai avea în ea nimic de pierdut, sufletele puternice vor fi în ea în largul lor,

sufletele slabe vor fi aici educate, sufletele medii se vor simți în ea jenate de faptul că sunt mediocre și integrabile numărului mare. Se vor vedea aici elite dure, discipline prestigioase, triumful micilor grupuri asupra masei și statul respectând vocațiile cele mai stranii.

Este un program complet, dacă stăm să ne gândim bine: va fi ușor să-i dezvoltăm consecințele pe toate planurile, în ce privește economia, morala, civismul și religia. Ce lucru frumos! Ce viitor frumos! Dar să ne reîntoarcem la Diavol.

XXXVI.

COLOANA A CINCEA A TUTUROR TIMPURILOR.

Am vorbit de rău pe toată lumea, pe totalitari și pe democrați, pe ceilalți, pe noi înșine, și deci și pe mine însumi. Dar dacă Diavolul este pretutindeni, chipul său își pierde contururile. Și definițiile pe care le-am dat succesiv sfârșesc, tot compensându-se, să se neutralizeze. Diavolul nu este Hitler, care totuși este demoniac; el nu este nici democrația, care totuși nu este sfântă: și totuși el acționează pretutindeni, este în toate... Descrierile dumneavoastră, mi se va spune, nu sunt foarte limpezi. De ce nu ne înfățișați o imagine clară și ușor de recunoscut a persoanei Satanei?

Pentru că Diavolul, prin firea lui, nu va fi niciodată clar și cinstit definibil. El este cel care se aranjează totdeauna pentru a fi deopotrivă judecător și parte în procesul definirii sale. Paradoxal prin esență, el există, bineînțeles, dar este în toată ființa ceea ce nu este, ceea ce tinde spre neant, ceea ce dorește în taină distrugerea existenței – cea a altora sau a sa proprie. Calitatea sa de a nu fi una sau alta în sensul pozitiv îi dă o libertate nedefinită de acțiune, un incognito și alibiuri cât vezi cu ochii.

Vulgar și seducător, fariseu și pungaș, ipocrit și cinic în același timp, respingător dar nu mai puțin fascinant, el este fără îndoială creatura cea mai poetică din lume. El este frumos în ochii naivilor, care cred că răul trebuie să fie totdeauna urât; și este de o urâțenie irezistibil de atrăgătoare în ochii celor dezab uzați sau rafinați. Pe scurt, el nu este niciodată acolo unde credeați că-l veți găsi. El imită, caricaturizând-o, acțiunea Duhului Sfânt, mereu ambiguu pentru îndoiala noastră și deconcertant pentru rațiunea noastră. Se știe bine că procedeul favorit al Coloanei a cincea consta în a semăna confuzie în tabăra adversarilor și în a răspândi acolo, alternant, știri adevărate și false. Iată-l pe Diavol lucrând în viețile noastre: stăpânul și maestrul confuzionismului dirijat! Hitler a fost sufletul Coloanei a cincea a secolului al XX-lea, dar Satana rămâne esența însăși a Coloanei a cincea din veac în veac.

În sfârșit – și aceasta trebuie să mă facă pe mine personal prudent – Diavolul este ființa care, atunci când un denunț îl face să fugă din ascunzătoarea lui, merge să se stabilească de preferință la cel care 1-a

denunțat și care se crede în siguranță în conștiința lui împăcată. In momentul în care crezi că l-ai demascat la altul și că i-ai făcut de petrecanie – iată-1 că a devenit ceea ce ești tu însuți!

Și atunci...?

XXXVII.

O ADRESĂ BUNĂ.

Dacă vreți să dejucați prima viclenie a Diavolului și în același timp și pe cea de-a doua, dacă țineți cu tot dinadinsul să-1 prindeți, am să vă spun unde-1 veți găsi cu cea mai mare siguranță: în fotoliul în care sunteți așezat dumneavoastră.

PARTEA A PATRA.

Diavolul în dumnezeii noștri și în maladiile noastre.

XXXVIII.

DIAVOLUL ÎN DUMNEZEII NOȘTRI.

Desigur, există și un incognito divin, și acesta este întruparea, adică Dumnezeu ascuns deopotrivă ca și revelat în omul Isus. Și câțiva doar au știut să-L cunoască pe Cristos în fiul lui Iosif, dulgher din sat. Însă acest incognito și alibi al Diavolului sunt exact inversul: el se va ascunde în imaginea dumnezeilor noștri, în însăși inima idealurilor noastre și a adevărurilor noastre prea omenești, în religiile pe care le confabulăm noi în afara credinței revelate. Diavolul ne împiedică să-L recunoaștem pe Dumnezeu în Isus Cristos, însă și invers, el ne împiedică de asemenea să ne recunoaștem și în idolii noștri.

Iată cum oamenii se înlănțuie cu zeii pe care-i creează. Cei care nu ignorau aceasta au renegat Revelația. Din acel moment, ei au fost reduși la a-L inventa pe Dumnezeu. Dar nu poți inventa ceea ce ești fără să știi că ești. Ei au inventat deci un „dumnezeu" care era eul conștient sau inconștient al credincioșilor săi. O imagine a imperialismului lor sau o compensație visată a defectelor lor. Și a fost dumnezeul Rațiunii pentru temperamentele raționaliste, dumnezeul Instinctelor și al Pasiunii pentru cei hipertivi-lizați, dumnezeul succesului pentru puritanii robuști, dumnezeul filantrop pentru avari și timizi etc. Toate acestea pentru burghezie și pentru secolul individualismului.

Cei care au urmat, contemporanii noștri, nu i-au mai spus „Dumnezeu", fiind mai puțin ipocriți. Ci au spus Națiunea, Rasa sau Clasa. In aceste trei entități divinizate, eul nu mai este deghizat decât în noi.

Și aceste trei entități au acest lucru în comun: ele nu sunt răspunzătoare cu nimic față de nimeni, deoarece s-au făcut ele însele criteriile oricărui adevăr pur omenesc și au decretat că nu mai există alt adevăr. Or, în ochii celor care le slujesc lor, omul nu mai există decât în ele și prin ele. In măsura în care le dăm de asemenea ascultare, nu mai suntem noi răspunzători pentru actele noastre, ci aceste categorii sunt răspunzătoare în locul nostru. Și, cum nici ele nu

trebuie să răspundă în fața vreunei instanțe superioare, nu mai există responsabilitatea nicăieri.

Dar, dacă se vădește, invers, că nu coincidem cu entitatea divinizată – pentru că suntem dintr-o altă rasă, din-tr-o altă clasă sau dintr-o altă generație fizică sau mentală decât cea care deține puterea – atunci nu mai suntem decât niște „vipere lubrice" și trebuie să mărturisim public aceasta. După care vom primi un glonte în ceafă sau vom fi decapitați cu securea, după cum va fi vorba respectiv de dumnezeul Clasă sau dumnezeul Rasă.

Dumnezeii oamenilor sunt fără iertare. Ei sunt Diavoli.

Totuși, Diavolul este fără îndoială mai puțin primejdios când ne omoară, decât atunci când pretinde că ne face să trăim. Este mai puțin primejdios în viciile noastre decât în virtuțile noastre satisfăcute. Este mâi puțin primejdios în vizuinele dictatorilor în mod evident răi, decât în sanctuarele credinței care trebuiau să-i îngenuncheze pe dictatori înainte ca armele sterile să intre în acțiune.

XXXIX.

DIAVOLUL ÎN BISERICĂ într-o zi, Biserica a fost calificată drept a fi „Satana" de către Isus însuși. Aceasta a fost la câteva clipe după însăși constituirea ei, și în însăși persoana celui pe care Isus o alcătuise: Apostolul Petru.

Isus îi întrebase pe ucenicii Săi: „Dar voi cine ziceți că sunt Eu?" „Răspunzând, Simon Petru a zis: „Tu ești Cristosul, Fiul lui Dumnezeu Cel viu.„ Iar Isus, răspunzând, i-a zis: „Fericit ești, Simone, fiul lui Iona, că nu trup și sânge ți-au descoperit ție aceasta, ci Tatăl Meu Cel din ceruri." (Mat. 16,15-17)

Pe acest act de credință Isus a întemeiat Biserica: „Și Eu îți zic ție că tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica Mea."

Domnul îi dă lui Petru cele mai mari puteri de reprezentant al său: „Orice vei lega pe pământ va fi legat și în ceruri și orice vei dezlega pe pământ va fi dezlegat și în ceruri."

Dar iată că îndată după aceea – în paragraful următor din Evanghelie – acest prim Papă face ca Isus să-i spună: „Mergi înapoia Mea, Satano! Sminteală îmi ești; că nu cugeți cele ale lui Dumnezeu, ci cele ale oamenilor."

Ce s-a întâmplat? Cum această „piatră" pe care Biserica abia a fost așezată a și devenit piatră de încercare? Pentru ce acest om, căruia Cristos îi spusese că vorbise potrivit Tatălui, vorbește acum după cele ale Diavolului? Această lovitură de teatru, una dintre cele mai stupefiante din Evanghelie și din viața spirituală, se explică fără cel mai mic echivoc: Isus, după ce a creat Biserica, le-a făcut cunoscut ucenicilor moartea Sa în viitor și învierea Sa. Atunci, Petru a început să-L dojenească: „Milostiv fii Ție, Doamne! Să nu-Ți fie Ție aceasta!" Abia constituită, Biserica, în persoana lui Petru, șeful ei terestru,

a voit să se asigure de Conducătorul ei ceresc pentru a garanta instituția cea nouă împotriva riscurilor spiritului, prevalându-se în același timp de un nou Nume pe care-l reneagă în aceeași suflare: „Milostiv fii Ție…", spune Petru. Or, Dumnezeu era altminteri milostiv… În câteva rânduri, autorul Evangheliei a descris întreaga istorie a Bisericii.

În fiecare clipă, de-a lungul secolelor, aceeași dramă va să se repete, individual sau colectiv: este drama proprietarului.

Isus îi încredințează Biserica lui Petru, căci atunci când Petru crede, el este Biserica (orice om care crede, în clipa credinței devine Petru la rândul său și fundament al Bisericii). Dar, când Petru se crede posesor al bunului pe care l-a primit în sarcină, el pretinde îndată să-l gireze pentru scopurile sale cum îi place lui, nu cum îi plăcea Creatorului însuși al acelui bun. El nu vrea să întâmpine niște riscuri nebunești, el își manifestă deja frumoasa lui prudență ecleziastică. Ordinea, și nu sacrificiul este ceea ce el socotește că e bine. (și, în fond, el îi are de acum încolo cheile). Justiția și dreptul, și nu nebunia spiritului, nici extravagațele iubirii. Viața, firește, dar nu moartea din care ea va renaște. Rezultatul, dar fără condițiile cerute… Căci rolul nostru este să dăinuim, și responsabilitățile noastre sunt covârșitoare, și noi nu ne vom juca asemenea unui iluminat cu comoara spirituală pe care Dumnezeu ne-a însărcinat s-o administrăm noi, nedemnii Săi slujitori…

Satana i-a suflat sfatul acela de prudență. Căci a voi să păstrezi acest bun este mijlocul cel mai sigur de a-l pierde, îndeplinirea înțeleaptă a acestei misiuni de nebunie este mijlocul sigur de a o trăda. Nu viața lumii, nici ordinea sau justiția, nici moralitatea nu erau cele pe care Petru trebuia să le mențină prin Biserică în lume, ci taina și practica sacrificiului, simțul riscului spiritual și al catastrofei salvatoare. Dacă Isus nu va fi răstignit, El nici nu va învia. Biserica nu va mai avea nimic de spus, puterea lui Petru va fi goală de sens, Biserica este așezată în Istorie pentru a reprezenta acolo apelul permanent la drama fundamentală a cosmosului și a spiritului: trebuie să mori pentru a te naște din nou. Ciudată instituție, al cărei singur scop este să creeze în lume un principiu de tulburare și răsturnare, de scandal și de tragedie! Căci întreg sensul creștinismului constă în trei acte esențiale tragice: a lua asupra sa răul care este în lume, a muri cu acest rău, a renaște în puritate.

Drama aceasta este figurată în taina comuniunii. Ea este amintită din nou în Crez. Dar, oare, se poate spune că ea e transpusă în acțiune de Bisericile moderne în ansamblul lor? De fapt, noi le vedem preocupate să se mențină în lume, în loc să aprindă în ele focarele strălucitoare ale purificării. Ele au devenit forțe ale conservatorismului, opu-nându-se prin însuși spiritul lor procesului de moarte și de reînviere pe care aveau misiunea să-l însuflețească. Or, în întreaga măsură în care se poate spune că o Biserică

respectă prudențe pioase, sub pretext că salvează „valori spirituale”, ea nu se mai așază pe acel Petru care a crezut, ci pe acel Petru căruia Isus îi spunea: „Mergi înapoia Mea, Satano! Sminteală îmi ești.”

XL.

DIAVOLUL TEOLOG.

Dar toate acestea, se va spune, sunt teologie. Cunosc puține preocupări mai calomniate în secolul nostru, puține cuvinte care să mai aibă în mai mică măsură răsunet pentru contemporanii noștri, și nu vorbesc despre inculți, ci despre elita intelectuală. Veți întâlni mari savanți, filosofi, moraliști, scriitori cunoscuți în lumea întreagă; în nouă cazuri din zece, acești maeștri ai gândirii moderne vă vor mărturisi fără să roșească, ușor surprinși de o astfel de întrebare, că n-au citit în viața lor nici un singur tratat teologic. I-am surprinde și mai mult spunându-le că aceasta se simte în întreaga lor operă: n-ar vedea nici o legătură. Cred că e vorba aici de o atitudine retrogradă, mai neliniștitoare pentru cultură decât fărădelegile hoardelor fasciste.

Gândirea Occidentului și vocabularul său s-au născut din marile dezbateri teologice în secolele Bisericii primare. Muzica noastră, sculptura noastră, pictura noastră s-au născut în corul bisericilor, în timp ce poetica noastră se compunea în atmosfera sectelor maniheene. Până și marii filosofi moderni, Descartes, Kant, Hegel, Auguste Comte și Marx au reprezentat, la origine, luări de poziție teologice. A ignora teologia înseamnă a rupe cu tradiția cea mai rodnică a culturii occidentale. Înseamnă deci a te condamna să refaci fără s-o știi descoperirile spirituale formate de mai bine de o mie cinci sute de ani de Părinții Bisericii și marii eretici. Naivitatea teologică a secolului nostru este unul dintre avantajele uriașe ale noii barbarii. Nu o pot compara decât cu un fel de carie a inteligenței, care ne împiedică să mestecăm și să digerăm experiențele noastre spirituale.

Totul ne face să credem că Diavolul e încântat de această stare de lucruri. Căci, potrivit dictonului medieval și renascentist, „Diavolul e un bun teolog.” Incultura noastră îi acordă o șansă nesperată. In alte vremuri, el ne-ar fi putut surprinde prin ocolul unui argument subtil cu privire la har, pe care să îl opună legii, de exemplu. Insă ceva mai multă teologie bună și frumoasă ne salva curând de un asemenea sofism, în vreme ce e sigur că suntem înșelați dacă ignorăm însăși existența problemei.

Un anumit număr de tendințe teologice tradiționale au, foarte probabil, origini satanice: pelagianismul, de exemplu, și doctrinele pe care le-am putea numi teologii ale eritis sicut dii „veți fi asemeni zeilor”, create de câțiva dintre misticii cei mai mari, gnostici sau platonicieni. Sub forme vulgarizate până într-atât, încât abia dacă mai pot fi recunoscute, aceste erezii riguros catalogate de secole triumfă în epoca actuală, care le consideră drept tot atâtea inovații

„excitante” ale avangardei. Însă fără îndoială ele sunt mai puțin deprimante decât prejudecata omului modern, care habar n-are de teologie, crede că se poate lipsi de ea, dar nu se privează de privilegiul de a face teologie fără s-o știe, și încă de cea mai joasă categorie, atunci când „îl adoră pe Dumnezeu în pădure mai bine decât în Biserică”, când pretinde că „se încrede în rațiunea lui” (orbește) sau când se mulțumește să „facă binele”…

XLI.

DIAVOLUL ȘI FILANTROPUL într-o zi, un filantrop se plimba pe Fifth Avenue. Avea capul și buzunarele pline de proiecte filantropice, bune să reformeze umanitatea dincolo de cea mai formidabilă închipuire. Își aprinsese tocmai o țigară de foi de cea mai bună calitate, al cărui fum urca spre înalt ca tămâia și era probabil plăcut ca mireasmă Celui Veșnic, căci acest om avea inima pură.

La câțiva metri în spatele lui, îl urmau Diavolul și unul dintre uneltele lui. Îl observau pe filantrop cu un ochi critic. Un sărman individ îl opri să-i ceară o țigară, într-o engleză de refugiat. Filantropul îi întinse fără să ezite un dolar și-și continuă drumul. Mergea în propria sa glorie, și conștiința îi strălucea ca o monedă nouă. „Nu ți-e teamă de el?”, îi spuse Diavolului tovarășul său, „mie mi se pare că are aerul unui om teribil de bun! Și s-ar părea că planurile lui sunt ireproșabile: inteligente și generoase, idealiste, realiste…” Diavolul nu răspunse nimic, surâdea, citind o hârtiuță pe care o ridicase atunci de pe trotuar. După câteva clipe, îl împinse cu cotul pe tovarășul său: „Fac o afacere bună cu omul acesta! Spuse el printre dinți. Uite planul lui pe care l-a scăpat când i-a dat un dolar cerșetorului. E un plan desăvârșit, așa cum ți-era ție frică. Dar eu am să i-l organizez!”

XLII.

DIAVOLUL, OM DE LUME.

Și cine spunea că Diavolul este un domn foarte bine? Între oamenii de lume și Prințul acestei lumi, cuvintele sugerează, aproape în toate limbile, anumite complicități particulare. Și poporul, inspirat poate de tradiționalele avertismente ale amvonului creștin, a văzut totdeauna în mondenitate ceva vag satanic. Și-ar imagina bucuros un Diavol cu cravată albă și monoclu.

Diavolul, afirmă un proverb spaniol, nu trebuie să fie temut pentru că e atât de rău, ci pentru că e atât de bătrân. Și asta putem gândi și despre oamenii de lume și despre înțelepciunea mondenă în general. Ea își are farmecul și utilitatea ei; însă e bătrână, e prea știutoare, oferă prea multe rețete verificate; sfârșește prin a nu mai crede în bine, nici în seriozitate, nici în naivitate, această insondabilă șiretenie a inimilor pure, care le permite să treacă prin cercurile vicioase ale rațiunii și ale egoismului „bine înțeles”.

Funcția normală a vieții mondene ar fi să mențină și să ilustreze un anumit număr de devize ale eleganței morale și ale înțelepciunii practice. Nu e aici nimic diabolic, dimpotrivă. Jocul monden, dacă e bine jucat, lasă tot atâtea libertăți pe cât presupune, cum se spune, și ipocrizie. El are farmecul odihnitor al formelor fizice. Însă mondenul care nu este decât monden inspiră un fel de frică furișă, revelând o prezență perversă în însuși cadrul propriei lipse de importanță. Exactitatea nemiloasă a judecăților sale, care nu se aplică de altfel decât aparențelor; capacitatea sa de a elimina cu răceală ceea ce nu e conform cu gusturile dinainte învățate; propensiunea sa aproape maniacă spre a nu da importanță decât vreunui detaliu fortuit în vreo ființă sau o operă; toate aceste trăsături care ar putea denota exigența unui artist adevărat capătă dintr-o-dată ceva satanic, atunci când ne dăm seama de sterilitatea personajului și de efectele sterilizatoare pe care le are frecventarea lui. Nu gustul și nici măcar pedantismul formei sunt satanice, ci gustul formei limitate.

Mediul monden cel mai suav, corect și moral poate foarte bine să fie preferat de Diavol acelor medii boeme și de moravuri ușoare cărora le place să-și spună că sunt damnate. Asta, cred eu, pentru că în lumea bună un miracol apare mai mult decât oriunde în altă parte ca fiind improbabil.

XLIII.

MR. TIME, OMUL DE AFACERI GRĂBIT.

Am un prieten în lumea afacerilor; se numește Mr. Time Și îl cunoaște toată lumea.

MR. Lâme crede că timpul înseamnă bani. Or, el câștigă mulți bani, și totuși el nu are timp. Să fie pentru că el, domnul acesta Time, n-are timp decât pentru bani? Sau cumva reciproca acestui dicton n-o fi ea cea valabilă? Sigur, nu este. Banii nu sunt timp, dimpotrivă, ei folosesc și uzează timpul. Ne aflăm deci în prezența unui fenomen cu sens unic: transmutarea timpului în bani, fără retur. Unii consumă mult timp pentru a face puțini bani, în vreme ce alții fac mulți bani într-o nimica toată de timp. Nu asta ne interesează. Ceea ce este frapant este că Mr. Time poate să risipească treizeci și șase de milioane, dar nu are nici o secundă de pierdut. Cerșetorii, dimpotrivă, ei au tot timpul. Tot timpul de a nu avea bani, sau de a-i aștepta; sau în cele din urmă de a nu-i mai aștepta, banii aceștia. Poate că în clipa aceea ei vor descoperi ceva care nu are preț? Mr. Time nici n-ar vedea un asemenea lucru, presupunând că i l-ar arăta cineva cu degetul, căci e nevoie de timpul în care să privești bine asemenea lucruri pentru ca ele să existe.

Mr. Time nu va avea niciodată timpul acesta. Mr. Time nu are niciodată timp: timpul îl are pe el.

Se știe că Diavolul este Prințul timpului, așa cum Dumnezeu este Regele eternității. Timpul fără sfârșit, acesta este infernul. Prezența desăvârșită, aceasta este veșnicia.

XLIV.

DIAVOLUL AUTOR

„Nu există operă fără colaborarea demonului", spune Andre Gide, unul dintre rarii oameni pe care i-am cunoscut care crede în Diavol și vorbește bine despre el. Discutarea acestei sentințe inconfortabile mi se pare foarte indicată într-o carte care, mai mult decât oricare alta, amenință să implice complicitatea activă a modelului său. Jakob Bohme povestește că Satana a fost întrebat: „, De ce ai ieșit din Paradis?" „Am vrut să mă fac autor", spune el. Răspuns genial, dacă luăm în considerare diferitele înțelesuri ale acestui cuvânt, autor.

Autorul tuturor lucrărilor este autoritatea lor. El Se autorizează la nesfârșit în Creația Sa desfășurată. El își povestește Lui însuși măreția Sa „și întinderea îi celebrează lucrările mâinilor Sale". Diavolul a vrut să-și facă și el opera sa. Dar el nu poate lucra decât prin mâinile noastre. Și, din cauza aceasta, artistul și scriitorul sunt teribil de expuși: îndată ce-și iau în mână penelul sau pana, Diavolul s-a și ivit să-i conducă. Și cum să țină el seama de incitațiile lui? Orice scriitor demn de numele acesta, orice creator, în general, bănuiește cel puțin ambivalența amețitoare a celor mai tainice motive cărora le cedează alegând cutare cuvânt, cutare ritm sau cutare accent; și din ce nemăsurată confuzie apare în sfârșit câte o mică frază foarte limpede, până la urmă! (să ne gândim la numărul mișcărilor contradictorii de care a fost nevoie ca să se șlefuiască o pietricică...) într-adevăr, voința, creația, nevoia de a scrie, pur și simplu, coincid în profunzimile lor cu tentația luciferică: a se face asemenea lui Dumnezeu, a se face autor, a se autoriza într-o lume autonomă. E fatal ca Diavolul să se amestece aici și ca cei mai buni să se vadă ispitiți mai mult decât alții să accepte sfaturile acestui suflet genial. „Cu sentimentele bune se face literatura rea", mai spune Gide. Și Wil-liam Blake socotea că Milton „pictează foarte prost partea cerească și foarte bine cohortele infernale. Asta, pentru că era un adevărat poet și purceda de la Diavol fără să o știe."

Opinia aceasta s-a vulgarizat în mod ciudat în secolul nostru. Și i se aduce în sprijin exemplul cam facil al nenumăratelor opere moralizatoare.

Nu, nu adevărata frumusețe a sentimentelor, ci falsa lor frumusețe (deci urâțenia lor reală) este cea care face literatura proastă. Dar tocmai asta e mizeria lumii vechi. „Sentimentelor frumoase" conformiste noi nu mai știm sau nu mai îndrăznim să le opunem decât sentimentele pervertite, la fel de false ca și cele cărora ele le sunt invertirea. Nu mai știm să concepem și să ilustrăm adevărate sentimente frumoase, adevărate tipuri de viață sublimă, adevărate idealuri care să propage o energie, o forță sufletească molipsitoare. Aproape

întreaga literatură imora-listă produsă de burghezie este tributară moralei burgheze: ea rămâne, vai, la nivelul inamicului ei. Condamnarea de către ea a moralei se integrează ușurinței, arbitrarului și lipsei de însemnătate care semnalează morala burgheză.

Să închidem această paranteză. Adevărata primejdie subzistă. Cum să eliminăm aportul Diavolului la cele mai sublime creații ale spiritului? Nu cred că există vreun creator care să-și poată face iluzii în această privință. La sursele poemului și în călimările noastre, în această ștersătură sau în reveria cu ochii ficși în gol, care meditează asupra ei, acolo e Diavolul. El nu e singur, însă e acolo. Soluția este să-1 facem să lucreze altfel decât înțelegea el s-o facă. Sau să spunem mai bine: cu alte scopuri. Este cunoscută legenda din Evul Mediu: Diavolul cărând piatră printre lucrătorii care ridică o catedrală. Îmi închipui că acest Diavol va deveni la rândul său una dintre pietrele catedralei, piatra de unghi grotescă, himera pietrificată care privește câmpia cu melancolie, dar care aude imnurile din spatele lui urcând în nava ametitoare și strălucitoare a catedralei, în spațiul și timpul consacrate. Să fie acesta un ecou misterios al mântuirii și răscumpărării în abisul său de plictis fără sfârșit? O reîntoarcere nostalgică a binelui pe care l-ar fi provocat în ciuda voinței lui, păstrând aceste amețeli de unde sufletul se mai ridică uneori fecundat? Putem oare să concepem într-o zi că Diavolul este până la urmă un mister al Binelui? Poate Dante are dreptate când înscrie în pragul Infernului său:

Fecemi la divina potestate.

La somma sapienza e ii primo amore.1

0 vom ști la Judecata de Apoi. Scopul doar justifică mijloacele ambigue ale artei. Dacă Diavolul însuși colaborează la aceasta n-are importanță: dedicația este adevăratul înțeles al operei, atât cât poate să judece omul. Ea îi răpește demonului beneficiul sfaturilor sale interesate. Ea ne dă nouă măsura absolută.

Un scriitor, dacă este un bun meseriaș, va valora exact cât valorează misiunea pe care o acceptă și pe care și-o asumă. Diavolul va mai fi amestecat și aici, fără îndoială, în toate artificiile delirului creator, dar mânat spre un scop pe care el îl ignoră; căci slăbiciunea sa unică este că el nu crede în bine.

XLV.

PACTUL CU DIAVOLUL.

Peter Schlemihl, vânzându-și umbra Diavolului, a devenit foarte bogat, dar și-a pierdut gustul de a trăi. Este una dintre cele mai frumoase fabule din lume, una dintre cele mai triste în fantezia ei genială, și puține sunt mai profunde cu atât de multă grație.

Note:

1 „[Dintru dreptate avut-am făurire]/și m-a zidit puterea sfântă, steag, /suprema minte, cea dintâi iubire” (Dante, Divina comedie, Infernul, III, 4-6; trad. RoM. De Eta Boeriu, Ed. Univers, București, 1965, p. 21).

Ce înseamnă această umbră în povestirea respectivă? Eu cred că este creativitatea omului, libertatea sa, adică „sufletul” său (și aceasta este cauza pentru care una dintre primele nefericiri ale eroului nostru este că nu mai poate iubi și nu mai poate fi iubit). Am spus că libertatea omului constă în puterea sa unică pe lume de a urma ordinea – sau de a trișa. Dacă urmează ordinea Creației, libertatea sa sporește și puterea sa de alegere se înstăpânește pe domenii mereu mai vaste. Dar, dacă trișează pentru a câștiga pe moment ceea ce îl ispitește, el pierde celelalte posibilități, își pierde libertatea, prada sa e cea care-l leagă. „Ce-i va folosi omului, dacă va câștiga lumea întreagă, iar sufletul său îl va pierde?” spune Evanghelia. Pactul cu Diavolul constă exact în a câștiga lumea cu prețul sufletului nostru și al umbrei noastre/cu prețul liberei noastre facultăți de a crea în real – sau alături.

Atâta vreme cât faceți efortul de a vă menține în adevăr, vă păstrați deplina facultate de a spune adevărul sau de a minți. Dar, odată ce ați mințit, sunteți legat de minciună și adevărurile înseși pe care le veți rosti vor sluji mai departe minciuna. Fenomenul acesta se poate descrie în termeni fizici și trupești. Atâta vreme cât sunteți pe cale de a urca muntele, cu mare efort, vă păstrați în fiecare clipă posibilitatea de a urca sau de a coborî. Cu cât urcați mai sus, cu atât efortul devine mai consistent și cu atât mai mult vă ispitește prăpastia, dar orizontul se deschide tot mai uriaș. Dacă deodată oboseala sau vreo amețeală vă biruie, sau dacă vă alunecă piciorul, sau dacă cedează terenul, ce se va întâmpla? Veți începe să vă rostogoliți spre prăpastie sau pur și simplu spre fundul văii, unde trăiesc oamenii obișnuiți. Sunteți eliberat de efortul dumneavoastră, totul e ușor, nu mai aveți decât să vă lăsați în voie. Veți „ajunge” mai repede decât cei care urcă și în locuri mai bogate și mai populate.

Dar ați pierdut libertatea de a urca sau de a coborî la alegerea dumneavoastră. Ați fost prins într-un mecanism cu sens unic, nu mai sunteți decât un trup abandonat legilor fizicii și toate gesturile dumneavoastră nu vor face decât să vă accelereze căderea.

Toate acestea le rezumă și le ilustrează expresia legendară pactul cu Diavolul. Simțim cu toții nelămurit că un succes prea rapid în lume trebuie să se ivească de la un fel de târg încheiat cu Prințul acestei lumi, și al cărui preț este libertatea noastră.

Și din cauza aceasta, morala succesului, care a fost adevărata morală americană de un secol încoace, mi s-a părut totdeauna diabolică.1

Semnele sale exterioare sunt tocmai bune să înșele: optimism și cordialitate, încredere în sine, strângere de mână fermă și plină de siguranță, și

acel larg surâs care te invită și care dezvăluie o dentiție strălucitoare! Cum ar putea fi diabolică această bună dispoziție frumoasă și gustul acesta de a trăi mai bine? Demonii sunt, nu-i așa? Naziștii, îmbrăcați în negru, scrâșnind din dinți, prost hrăniți și semănând moartea în jurul lor. Și ce? Voi vreți să câștigați lumea cu dolarii, și naziștii cei răi vor s-o câștige cu tunurile. Voi credeți că primul sistem are avantajul de a fi mai igienic. Poate e adevărat. Dar mă îndoiesc că el nu poate fi mai primejdios pentru sufletele voastre.

Note:

1 Morala succesului în America contemporană este o laicizare a ereziei puritanilor, care au deformat calvinismul până la punctul de a-1 face să spună că succesul material este un semn al faptului că ai fost ales. Se poate ca marile averi puritane să se fi născut dintr-un pact cu Diavolul, binecuvântat și înregistrat de pastori. Dar, fără a intra într-o discuție despre puritanism, aș vrea să spun aici ceva în eventuala lui apărare: în spiritul primilor puritani, exista fără îndoială, mai mult decât ideea câștigului, ideea „catolică" m sensul larg, a răscumpărării Creației prin muncă și virtute.

O, cât aș iubi siguranța asta a dumneavoastră, dacă temeliile ei ar fi cu adevărat sigure! Nu vreau să propovăduiesc o morală a eșecului. Succesul sau insuccesul nu înseamnă nimic în sine, totul depinde de scopul urmărit, însă trebuie să ne amintim că cel mai mare succes din întreaga Istorie a fost moartea umilă a lui Cristos pe Cruce. Sacrificiul acesta a rupt pactul dintre Diavol și umanitatea noastră. Și sângele acesta a răscumpărat sufletul lumii, pe care noi ni-1 vândusem pentru puțină plăcere...

XLVI.

DIAVOLUL DĂ ÎN CĂRȚI.

Se poate simți destul de ușor de ce artele divinatorii sunt legate, în imaginația popoarelor, cu un pact satanic. Ghicitorul le-ar fi, în același timp, și victima, și beneficiarul, în schimbul purității sufletului său, el se va vedea dotat cu puteri extraordinare, a căror sursă nu poate fi – așa se gândește de obicei – decât în regatele din afunduri. Este un omagiu involuntar și s-ar putea spune aproape instinctiv adus științei angelice a Satanei. Este adevărat că, sub numele Python, el îl reprezintă pe Ghicitor, și cuvântul ebraic 'VB, spiritul luminii coborâtoare, putere profetică și magică. Dar asimilarea clarviziunii în general cu această putere diabolică este o eroare pe care Diavolul însuși o întreține cu multă grijă în spiritele noastre. Căci divinația, ghicirea viitorului nu este rea în sine, dimpotrivă. Biblia o condamnă în abuzurile ei, așa cum condamnă prostituția, lăudând voluptatea în cea mai frumoasă dintre Cântările ei. Dumnezeu însuși nu încetează să trimită vise profetice celor care îl iubesc, de la Daniel până la Ioan din Patmos. Și primii care L-au descoperit și salutat pe Cristos la naștere au fost Magii.

Ar fi zadarnic să negăm faptele sub pretext că ele sunt inexplicabile: mesele se mișcă și cărțile vorbesc, gândurile se transmit în tăcere. Toate semnele lumii ne cheamă. De ce să ne facem surzi la vorbele lor? Dacă ghicirea viitorului nu este încă azi decât știința nesigură de a descoperi viitorul, să ne temem ca ea să nu devină în viitor o descoperire a științei. Vom regreta atunci timpul semnelor cu ochiul așa cum le făcea Destinul, când puteam încă să le primim cu o istețime plină de dragoste...

Acestea fiind spuse, Diavolul are două șanse de a se insinua în noi pe o cale clandestină, când eșuează prin mijloacele mai rafinate ale rațiunii și ale virtuții.

Prima lui șansă stă în propensiunea noastră de a reduce răul și binele la nefericirile și fericirile care ni se întâmplă, și pe acestea, la rândul lor, la eșecurile și succesele vieții reale. Această confuzie a categoriilor noastre morale slujește în chip admirabil planurile celui viclean. Ea o împiedică pe victima șarlatanului să înțeleagă, de fapt că, nenorocirile ei nu sunt Răul, nici chiar în mod necesar urmările Răului, ci sunt poate mijloacele de care se folosește Binele, ca să nu mai vorbim și de adevăratele fericiri care s-ar putea naște de aici. Răul nu este în mod necesar războiul, de exemplu, ci utilizarea războiului pentru a steriliza credința noastră, sau utilizarea păcii nu mai puțin, și chiar cu mai puține riscuri pentru Satana. Răul și binele traduse de ghicitoare și clarvăzătoare în termenii obstacolelor sau ai succesului1 nu vor putea fi definite în realitate decât prin raportare la binele suprem al unei existențe, în termenii unor atitudini lăuntrice.

Note:

1 In privința aceasta Hitler a fost cel mai mare ghicitor în cărți al secolului.

A doua șansă a Diavolului este să flateze tendința noastră de a ne simți iresponsabili prin mijlocirea oracolelor pronunțate în numele unui destin fără apel. Angoasa omului modern în fața libertății sale se poate măsura după numărul ghicitoarelor în cărți și al clienților lor avizi de anestezie morală. Atingem aici secretul adevăratului Rău al secolului.

XLVII.

RĂUL SECOLULUI: DEPERSONALIZAREA.

Filantropul sau omul de lume, artistul, autorul și omul care reușește, această galerie de victime este clasică până la punctul în care e aproape demodată. Căci Satana merge odată cu timpul său și pare să se sinchisească din ce în ce mai puțin să convingă individul într-o epocă în care acesta nici nu mai există. Ambiția lui se îndreaptă spre mase. Și doar pe scara maselor vom vedea desfășurân-du-se Marea Strategie a Diavolului în secolul nostru.

Cea mai justă interpretare a fenomenelor colective de astăzi a fost oferită către 1848 de scriitorul danez Soren Kierkegaard, gânditorul capital al epocii noastre. Iată ce se poate citi în jurnalul său intim: „Prin opoziție cu distincțiile operate în Evul Mediu și în epocile care discutau la nesfârșit cazurile de posesiune, adică ale indivizilor particulari, care se lăsau pradă răului, aș vrea să scriu o carte despre posesiunea diabolică în timpurile moderne și să arăt cum umanitatea care se dăruie Diavolului în zilele noastre o face în masă. Pentru asta se strâng oamenii în turme, pentru ca isteria naturală și animală să-i poată cuprinde, pentru ca să se simtă stimulați, înflăcărați și scoși din ei înșiși. Scenele de la Blocksberg sunt corespondentul exact al acestor plăceri demoniace care constau în a te pierde pe tine însuți, a te lăsa să te volatilizezi într-o putere superioară, în care, pierzându-ți eul, nu mai știi ce ești pe cale să faci sau să spui, nu mai știm ce anume vorbește prin noi, pe când sângele ne curge mai repede prin trup și ochii strălucesc și devin ficși și pasiunile fierb."

La ce se putea gândi Kierkegaard când, în mica sa Danemarcă burgheză, pioasă și confortabilă, scria aceste rânduri profetice? El asista la tulburările revoluționare care marcau în Europa erupția liberalismului, capitalismului și a naționalismului. El fusese singurul care-l văzuse pe Diavol la lucru în operele sale – ale noastre, operele noastre, națiunile democratice – cu un secol înainte ca Hitler să vină să ne trezească, ducând până la excesele cele mai grandioase propriile noastre descoperiri, „virtuți" și idealuri.

Kierkegaard a înțeles mai bine decât oricine și înaintea tuturor principiul diabolic care creează masele: fuga de propria persoană, dorința de a nu mai fi răspunzător, deci vinovat, și de a deveni deodată participant la puterea divinizată a Anonimului. Or, Anonimul are multe șanse de a fi cel căruia îi place să spună: Eu nu sunt Nimeni…

Mulțimea este locul de întâlnire al oamenilor care fug de ei înșiși, de ei și de vocațiile lor. Ea nu este nimeni și de aici își scoate ea siguranța de sine în crimă. „Nu s-a găsit nici un singur soldat care să ridice mâna împotriva lui Caius Marius, acesta este adevărul. Însă trei sau patru femei, în iluzia de a fi o mulțime și în iluzia că poate nimeni n-ar fi știut să spună cine o făcuse sau cine începuse, acestea ar fi avut curajul acesta! O, ce minciună!… Căci o mulțime este o abstracție care nu are mâini, dar fiecare om izolat are, de regulă, două mâini și, atunci când ridică aceste două mâini asupra lui Marius, sunt mâinile.

Lui și, nu cele ale vecinului său, și nu cele ale mulțimii care nu are mâini"1.

Să recunoaștem aici vechea tehnică, străvechea tehnică a Satanei. De la prima ispitire din Paradis, el a recurs la același unic artificiu: să-l facă pe om să creadă că el nu e răspunzător, că nu există Judecător, că Legea e

îndoielnică, că nu se va afla și că, de altfel, odată ce lovitura va fi reușit, omul va fi Dumnezeu însuși, deci stăpân să fixeze Binele și Răul după voia lui.

„Iar când au auzit glasul Domnului Dumnezeu, Care umbla prin Rai, în răcoarea serii, s-au ascuns Adam și femeia lui de fața Domnului Dumnezeu printre pomii Raiului. Și a strigat Domnul Dumnezeu pe Adam și i-a zis: „Adame, unde ești?„ Răspuns-a acesta: „Am auzit glasul Tău în Rai și m-am temut, căci sunt gol, și m-am ascuns.„ Și i-a zis Dumnezeu: „Cine ți-a spus că ești gol? Nu cumva ai mâncat din pomul din care ți-am poruncit să nu mănânci?„ Zis-a Adam: „Femeia pe care mi-ai dat-o să fie cu mine, aceea mi-a dat din pom și am mâncat.„ Și a zis Domnul Dumnezeu către femeie: „Pentru ce ai făcut aceasta?„ Iar femeia a zis: „Șarpele m-a amăgit și eu am mâncat.” (Gen. 3, 8-13)

Vedeți: ei merg să se ascundă, ei nu mai sunt în largul lor. Și, când sunt prinși, spun că celălalt e vinovat. Astfel oamenii din vremea noastră, împinși de „complexele lor de vinovăție” și fugind de mărturisirea greșelii lor, merg să se ascundă printre arbori, în mulțime. Adică în locul în care prin excelență pot spune că altul a fost vinovat! Și locul unde sunt, e sigur, cel „mai departe de fața Domnului Dumnezeu”.

Pentru ca să nu mai fie răspundere, trebuie să nu mai existe nimeni. Or, dacă eu chem și nu e răspuns, spun că nu e nimeni; și persoana este în noi ceea ce răspunde de.

Note:

1 S. Kierkegaard, op. Cit.

Actele noastre, ceea ce este „capabil de răspuns” sau răspunzătoare; într-o mulțime, nu mai există răspuns individual; pentru că nu mai există persoane răspunzătoare, și pentru asta ajunge să fie o masă. Satana va fi deci cel care creează masele.

Avem aici secretul marii sale strategii: producerea păcatului în serie și raționalizarea vânătorii de suflete.

Trebuie să mărturisim că aproape toate invențiile noastre tehnice, cea mai mare parte a idealurilor noastre, în sfârșit, evoluția generală a timpului favorizează acest Plan în mii de feluri. Totul concură, în viețile noastre, să ne priveze de sentimentul de a fi o persoană responsabilă. Trăim cu toții, din ce în ce mai mult, într-o lume a transei colective. Participăm cu toții, din ce în ce mai mult, la forme de viață străine destinului nostru anume și aptitudinilor noastre normale. La cinematograf, individul modern se obișnuiește să trăiască prin delegație aventuri care lui personal nu i se întâmplă. Radioul, presa, mitingurile uriașe îl invită să ia parte în mod sensibil – în imaginație – la marile evenimente care opun una alteia națiunile, abstracțiile acestea personificate, și revoluțiile, întrupate prin șefii lor. Totul în acestea contribuie la a-l smulge din

viața lui proprie, în care nu i se va întâmpla niciodată ceva asemănător. Cât despre inconvenientele și plictiseala acestei vieți anume, altădată judecate ca fiind normale, ele par din ce în ce mai inacceptabile, pe măsură ce se răspândesc noțiunile Progresului indefinit, confortului cu orice preț, succesului rapid și pe măsură ce se risipește credința într-o lume de dincolo, care, altădată, îi îngăduia să suporte relele cu răbdare. Pe de o parte, individul modern este îndemnat să-și judece viața ca fiind meschină și să fugă de ea; pe de altă parte, el este aspirat de marile emoții colective. Această repulsie și această atracție joacă în același sens. Ele îl împing pe om să caute prilejurile de a fi deposedat de sine însuși. Ele fac din fiecare dintre noi un supus predispus hipnozei colective, o victimă virtuală a pasiunilor de masă. Pretutindeni unde un individ ajunge să se dezguste de viața sa personală, totalitarismul găsește un candidat. Firește, n-ar mai fi posibile masele, în înțelesul precis al concentrării de oameni, fără radio, megafoane, presă și transporturile rapide. Însă aceste mijloace tehnice n-au făcut totul; omul le-a făcut pe ele în primul rând și nu a fost o întâmplare că el le-a făcut anume pe ele, și nu altele. Cauzele și rădăcinile veritabile ale fenomenului modern al maselor se află în atitudinea noastră spirituală.

Mulțimea nu se află numai pe stradă. Ea este în gândirea oamenilor timpului acesta al nostru, ea își are sursele în cel mai intim motor al existențelor individuale. Și numai acolo poate fi ea demascată.

XLVIII.

TURNUL BABEL.

Dacă persoana se pierde în lumea modernă, aceasta se întâmplă pentru că înseși cadrele au devenit prea largi, însă de ce le-am mărit astfel, de un secol încoace, dincolo de orice măsură? De ce se vrea măreție, mereu mai multă măreție, cu orice preț? Tocmai pentru a ne pierde în ea\par La originea tuturor acestor lucruri prea vaste și prea complexe care ne înconjoară fără a ne încadra și ne oprimă mai mult decât ne susțin, există fără îndoială rațiuni destul de precise, toate faimoasele „necesități” economice, tehnice, sociale și financiare. Însă la originea acestor „necesități” eu presimt obscura noastră dorință de a fugi.

DIAVOLUL ÎN DUMNEZEII NOȘTRI 121 în anonimul iresponsabil și foarte Vechea ispită de a ne compensa neliniștile prin acea utopie a lui eritis sicut dii „veți fi asemeni zeilor”.

O, când noi ne pierdem, Diavolul este cel care ne găsește. Și când, pentru a scăpa de condiția noastră, vrem să devenim asemenea zeilor, tot Diavolul este cel care ne primește în vârful urcușului nostru. Așa cum arată povestea Turnului Babei, care este marele mit al timpului nostru.

Deși el nu este menționat în capitolul al unsprezecelea al Genezei, Diavolul este în mod evident principalul antreprenor al Turnului primitiv și al replicilor sale moderne (nu fac aluzii la zgârie-nori, aceste frumoase jucării inofensive, deseori grandioase și totdeauna cam prostești, ci la ansamblul întreprinderilor noastre economice, politice și urbane). Să reluăm această poveste prea puțin cunoscută.

„în vremea aceea era în tot pământul o singură limbă și un singur grai la toți." Pe scurt, totul mergea bine. Dar iată neliniștea concomitentă cu ispita: „Și au zis iarăși: „Hai-dem să ne facem un oraș și un turn al cărui vârf să ajungă la cer și să ne facem faimă înainte de a ne împrăștia pe fața a tot pământul!„." îl recunoașteți pe Satana în această îndoială care îi cuprinde, în această nevoie pe care o simt, deodată, de a se asigura de propria lor fericire, în cazul prezent de unitatea lor. Și, din cauza aceasta, ei își vor pierde această fericire, așa cum Orfeu a pierdut-o pe Euridice pentru a fi vrut să se încredințeze că ea îl urma: din lipsă de credință. Recunoașteți această idee romantică pe care el le-o sugerează: să facă mai bine decât Dumnezeu, „să-și facă un nume" al lor, să urce la cer prin propriile lor mijloace, pentru a deveni acolo asemenea zeilor, în felul lor. Rezultatul, pe care îngerul pervers trebuie să-l fi văzut, va fi în chip necesar invers decât ar fi vrut ei. Dacă mâncați roadă din pom, nu veți muri, a spus șarpele. Ei o mănâncă și intră în timpul în care se moare. Dacă ne facem un oraș, vom rămâne uniți, spun oamenii. Îl fac și, chiar acolo, „Domnul Dumnezeu le-a amestecat limbile"; și, de acolo, „Dumnezeu i-a împrăștiat pe tot pământul."

Această împrăștiere memorabilă este atribuită de povestirea biblică mâniei Celui Veșnic, Care S-a pogorât „să vadă cetatea și turnul pe care-l zideau fiii oamenilor. Și a zis Domnul: „lată, toți sunt de un neam și o limbă au și iată ce s-au apucat să facă." S-ar spune că vrea să-i pedepsească pentru că sunt atât de nesăbuiți. Insă Dante, de exemplu, își închipuie că ei vor fi pedepsiți de la sine. N-ar fi fost nevoie decât să fie lăsați în voia lor! In al său Tratat despre elocvența în limba vulgară, el propune o explicație foarte naturală a fenomenului amestecului limbilor. Dacă oamenii au ajuns să nu se mai înțeleagă între ei cu prilejul construirii acestui prim zgârie-nori, lucrul se datorează, pur și simplu, faptului că era vorba de o întreprindere mult prea vastă pentru ei. Într-adevăr, pentru a duce la capăt construirea Turnului, ei au fost obligați să se împartă în echipe specializate. Erau arhitecți, supraveghetori, transportori pe apă și pe uscat. Și corporațiile de muncitori. Unii făceau cărămizile care le slujeau drept piatră, alții asfaltul care le slujea drept ciment, alții erau însărcinați să monteze materialele, alții să ridice zidurile, șarpantele sau să tencuiască. Din cauza amplorii uriașe a construcției, aceste echipe specializate trăiau separate unele de altele. Cu timpul, ele și-au creat limbaje

tehnice, jargoane de meseriași, dialecte diferite, astfel că până la urmă nu s-au mai înțeles, înmulțirea limbilor s-a născut din însăși munca lor. Dar această muncă a început curând să treneze, pe urmă s-a oprit, pentru că nimeni nu mai știa cum să domine ansamblul nemăsurat, nici să-i formuleze înțelesul într-o limbă comună. Mi se pare că suntem acum într-un asemenea punct. Energia fără precedent a vocabularului nostru, mai ales în politică, ar ajunge să trădeze absența oricărei măsuri comune în secolul nostru. Am văzut lucrurile prea în mare pentru puterile noastre, am pierdut pe drum regula de aur, etalonul uman. Și, pentru că am mers prea repede în totul, am pierdut din vedere măsura și sensul țelurilor ultime ale operei omenești. Individul se rătăcește în aceste mașinării uriașe, se simte pretutindeni în exil. Dacă nu cumva se lasă prinși prin nebăgare de seamă, cum s-a văzut recent în Illinois: niște muncitori montau o casă din prefabricate cu o asemenea rapiditate, încât unul dintre ei a rămas închis în construcție și a trebuit să fie distrusă o secțiune întreagă pentru a fi salvat. Va trebui să ne distrugem lumea noastră pentru ca omul să se regăsească și să-și refacă un adăpost pe măsură?

Fenomenul cel mai remarcabil de la începutul ultimului secol [al XX-lea] a fost într-adevăr brusca sporire a proporțiilor, sau mai bine zis babelizarea cadrelor materiale ale vieții noastre. Invenția mașinilor a sporit brusc posibilitățile noastre de acțiune asupra materiei. Industria și comerțul au atras după ele brusca creare a unor orașe enorme, de zece sau de o sută de ori mai mari decât cele cunoscute de milenii. În aceste orașe s-au înghesuit mase omenești informe, înecând și dizolvând grupuri organizate în jurul unor mici întreprinderi. Bogățiile, și ele, au crescut până într-atât, încât nu mai puteau fi cuprinse cu privirile: ele au devenit cifre abstracte, puteri depărtate, cărora economiștii s-au apucat să le studieze manifestările ciudate, mai misterioase decât ale monștrilor antediluvieni, cu care împărtășesc de altfel totala instabilitate. Populația Europei a crescut mai mult decât dublu într-o sută de ani; bogățiile s-au înzecit; producția sa industrială a crescut de o sută de ori. Și în sfârșit, concursul tuturor acestor elemente a provocat crearea unor armate considerabile, făcând să crească uriaș fenomenul războiului, brusc, până la proporțiile continentului.

Astfel, printr-o mutație rapidă, într-un spațiu de cincizeci până la o sută de ani, societatea a devenit prea gigantică pentru a mai fi dominată dintr-o privire. O singură inteligență nu-i mai poate înțelege și stăpâni rotițele. (Și fără îndoială din cauza aceasta li se poate acorda acum fără riscuri și celor mai grosolani și mai ignoranți dreptul de a vota și de a-și spune cuvântul în toate problemele; nu are cum să fie mai rău decât e acum.) Și astfel, amețeala vertiginoasă din Babei se înstăpânește asupra spiritului omenesc. Ca orice amețeală, ea se naște din incapacitatea de a suporta înălțimile sau

dimensiunile inumane. Ca orice amețeală, ea nu se poate exprima decât în termeni de contradicție. Niciodată omul nu a fost mai puternic și niciodată el nu s-a simțit, ca individ, mai neputincios. Niciodată el nu a fost mai savant și niciodată nu a avut impresia că înțelege atât de prost ceea ce se petrece în lumea sa. Niciodată nu s-a apropiat cu mai multă fervoare de țelurile progresului său, niciodată barbaria lui nu i s-a arătat mai bine înarmată pentru a distruge aceste țeluri. „Urcați, spune Diavolul, și veți fi asemenea unor zei, uitați-vă măsura voastră de oameni!" Dar, cu cât urci mai sus, cu atât cazi mai urât. Mai căutați-i acum pe cei răspunzători de acestea! Nu veți găsi decât comitete, partide, trusturi în stare de faliment, teorii, isme, inițiale, opinie publică nemaiștiind nimic, guverne cărora le e prea frică să mai explice, să mai informeze – o fugă universală în anonimat, O. Enormă cacofonie dominată de zgomotul bombelor.

Unul dintre nebunii aceștia cu înțelepciunea vorbăreață, cum pot fi găsiți prin cafenele, avea obiceiul să-mi facă următoarea teorie: tot răul vine de la etaje, invenție diabolică, „într-adevăr, spunea el, casa ar trebui să fie concepută în mod normal pentru a-i adăposti pe oameni. Nu e natural să-i mai adaugi etaje. Căci dacă ai să cazi de la etajul al patrulea, de exemplu, mori. Dar asta nu ar fi nimic. Ceea ce e grav e că invenția etajelor a permis crearea marilor orașe. Marele oraș a permis formarea maselor. Odată cu masele, s-au născut marile probleme sociale. Și acestea sunt la originea războaielor secolului al XX-lea. Tot răul vine de la etaje!"

La drept vorbind, se bat câmpii destul de bine în vremea din urmă.

XLIX.

PLICTISEALA, SENTIMENT MODERN.

Suma binelui și răului, în fiecare secol, este probabil aceeași: timpul nostru nu e mai rău decât altele, în ciuda victoriilor progresului. Numai distribuirea viciilor și virtuților se modifică, după cum Diavolul își reînnoiește energia ispitelor sale. Cred totuși că un sentiment nou, și parcă independent de categoriile noastre, se manifestă în epoca modernă. Dincolo de bine și de rău, am descoperit Plictiseala.

Nu spleen-ui. Poeților romantici, nu blues-urUe. Ci fraza asta care se face auzită peste tot: „Nu știu de ce trăiesc..."

Ce trădează ea? Ce altceva dacă nu slăbirea sau extincția aproape desăvârșită a simțului vocației personale? Să recunoaștem că totul contribuie la era colectivistă și rațională. Totul contribuie la refularea pasiunilor de a trăi neprevăzute în statisticile de stat. Dar de ce devenim colectiviști, dacă într-adevăr nu ne place asta? Trebuie să credem că o asemenea situație ni se pare bună – oricare ar fi pretextele pe care ni le oferă istoricii economiei materialiste.

Ne refugiem în Plictiseală, mai degrabă decât să acceptăm sfidarea unei vocații fără precedent – căci toate vocațiile sunt astfel.

Întrebați-i pe tinerii de azi care este sensul vieții lor, gustul existenței lor. Dacă își găsesc vreo folosire a capacităților, e vorba pur și simplu de un „job", fără calificare sau preferințe intime. Gustul banilor – sau nevoia de ei – obnubilează la cei mai mulți un sentiment fundamental de plictis, dar asta nu e încă decât un camuflaj. Faci una sau alta pentru a face ceva, pentru că nu există motive să faci un lucru mai degrabă decât oricare altul.

Când îi aud pe câte unii cum cască: „Ce trebuie să mai fac, nu mai am interes pentru nimic?", îmi vin în minte cuvintele acestea ale lui Kierkegaard: „Cum să devii creștin? Luați oricare regulă de acțiune creștină, încercați să o aplicați." Căci este limpede că acest efort, dacă este sincer, vă va introduce iarăși în realitate, acolo unde se manifestă adevăratele conflicte, unde apar liniile de forță ale vieții spirituale sau morale, acolo unde drama vocației se precizează imediat; nici o secundă de plictiseală nu mai e cu putință. Și atunci vă veți plânge că nu aveți decât o singură viață.

Plictiseală: teren de vânătoare al demonului. Pentru că orice poate deveni ispititor aici, dacă e vorba de ceva de ajuns de intens sau excitant, măgulitor, facil și pretext pentru a evada…

L

„VITAL" ȘI ALTE SOFISME.

Tot răul vine de la faptul că vrei să scapi, să evadezi, pentru a nu te mărturisi răspunzător, fie că alergi să te ascunzi printre arbori, cu speranța prostească în sinea ta că Dumnezeu ne va uita acolo, fie că urci în nori sau că, invers, te înfunzi în stupiditatea bestială.

Fie că va da fuga să se piardă în mase sau în imensitate, fie că va crede în știință sau va invoca misteriosul, omul de azi arată o constantă și masochistă propensiune în a se voi iresponsabil. Totul îi este un alibi, totul e bun pentru a dovedi că el nici n-a fost de față, că nu e el acela, că el nu poate face nimic. Știința lui îi spune: tu erai determinat, nu e vina ta; și pasiunea lui îi spune: era vital, nu există vinovăție.

Acei dintre contemporanii mei care și-1 reprezintă pe om ca pe un complex de glande endocrine, enzime și vitamine au din ce în ce mai multă dificultate să conceapă că judecata morală mai are vreun sens și că persoana există ca un tot, deopotrivă autonom și responsabil. Răul sau „păcatul" nu mai sunt din punctul lor de vedere decât efectele unei tulburări temporare sau cronice în regimul secrețiilor interne. Au citit asta pe undeva. De fiecare dată când descoperim un nou mecanism al vieții, că și devenim obsedați de ideea că „asta explică totul". Ciudată nevroză a omului modern! Ce e mai prostesc decât să crezi că explici conduita și deciziile morale ale unui tot prin descrierea

funcționării unora din părțile lui, totdeauna ultimele analizate? Cine îți dovedește că glandele te determină pe tine în mai mare măsură decât le influențezi tu pe ele? Omul acesta are un caracter rău; puteți spune că ficatul lui bolnav e cel ca-re-1 face să fie rău, dar știi la fel de bine și că o mare furie deranjează ficatul. Cine a început? Cine e răspunzător de această decizie rea? Omul, sau ficatul lui? Suntem cu mult prea interesați să negăm păcatul personal pentru a acorda ipotezei materialiste dreptul de a-și spune că e obiectivă. Văd aici prea ușor bobârnacul Diavolului.

Sigur, nu acuz Știința – nimic nu e mai diabolic decât o observație justă – ci doar sofismele care îndreptățesc o asemenea acuzație. Diavolul e cel care mă interesează, Și pretextele pe care ni le servește el pentru a justifica demisiile noastre morale. Dar, ca pretexte, există altele mai bune decât știința și vulgarizările ei imprudente.

Adjectivul vital, de pildă.

În epocile clasice, se considera că un lucru e adevărat sau fals, bun sau rău. Dacă spui o minciună, știi că minți, și cauți să nu te lași descoperit. Dacă săvârșești vreo acțiune rea, încerci cel puțin să te disculpi în raport cu un adevăr și un bine în general admise. Dar epoca noastră a înlocuit criteriile adevărului prin valori de intensitate, și respectul binelui prin cel al „vieții". Tot ceea ce pare suficient de intens încetează de acum încolo să reveleze adevărul sau minciuna. Se recunoaște, în zilele noastre, că pasiunea, emoția și isteria chiar vă duc de drept dincolo de bine și de rău. Ele vă eliberează de orice obligație, ele nu mai trebuie să se justifice.

Jurasem să fiu credincios, spune un tovarăș, dar îmi dau seama că asta e incompatibil cu Viața. Semnasem acest tratat, spune o națiune, dar vedeți și dumneavoastră că îmi lezează interesele vitale. Atunci, firește, nimic nu se mai leagă. Dar iată și ceva nou: și ne lăudăm cu asta, cu sprijinul tuturor romancierilor, ziariștilor, filosofilor și doctrinarilor politici. Tribunalele aveau altădată obiceiul să achite crimele pasionale. În marile epoci, s-ar fi dublat pedeapsa. Să ne mărginim să notăm în treacăt: respectul nostru față de pasiune și față de „viață" sunt semnele unei decadențe a pasiunilor înseși și a adevăratei vieți.

Împrumut aici de la Andre Gide o pătrunzătoare și minuțioasă descriere a acestei alunecări a adevărului spre „vital", în lumea secretă a unei conștiințe moderne: „Dar eu aveam scrupule și, înainte de a mă abandona, demonul care mă hărțuia trebuia să mă convingă de faptul că ceea ce îmi solicita el era permis, că această permisiune îmi era necesară. Câteodată, Cel Viclean își inversa propozițiile, începea cu ceea ce era necesar; raționa astfel – căci Cel Viclean este Rezoneurul însuși: „Cum adică, ceea ce îți este necesar nu ți-ar fi îngăduit? Consimt acum să numești necesar lucrul de care nu te poți lipsi. Vei

câștiga astfel o mare forță, adăuga el, mai degrabă decât să te istovești luptând astfel contra ta însuți, nu vei mai lupta decât împotriva obstacolului din afară… Haide, învață în sfârșit să învingi până la urmă și față de tine însuți, și față de propria ta onestitate…„ Pe scurt, el își scotea argumentele și avantajul din ceea ce m-ar fi costat dacă cedam dorinței, mai curând decât dacă mi-aș fi controlat-o mai departe… E de la sine înțeles că n-am priceput decât mult prea târziu ce era diabolic într-un asemenea îndemn. Credeam atunci că eu singur eram cel care vorbea astfel, și că acest dialog specios îl duceam cu mine însumi. Auzisem vorbindu-se de Cel Viclean, dar nu făcusem cunoștință cu el. Locuia deja în mine, dar nu-1 distingeam încă. Făcuse din mine o cucerire a sa; eu mă credeam victorios, da: victorios asupra mea însumi, pentru că mă părăseam în voia lui. Pentru că el mă convinsese, eu nu mă mai simțeam acum învins."

Raționamentul acesta pe care vicleanul îl propune conștiinței individuale este același raționament, în fiecare dintre detaliile sale, pe care Hitler i 1-a propus poporului german. Și asta se chema teoria spațiului vital. „Cum adică, ceea ce-ți este necesar nu ți-ar fi îngăduit? Ce este binele dacă nu propria ta sete mare?

Vei dobândi o mare forță dacă, mai degrabă decât să te istovești în a-ți respecta angajamentele, n-ai lupta și mai mult împotriva străinului care te-a forțat să le semnezi. Ce înseamnă adevărul în fața dinamismului tău? Ce înseamnă dreptul înțepenit contra vieții schimbătoare? Am să-ți spun eu: Recht ist, was dem deutschen Volke niitzt „Dreptul este ceea ce e folositor poporului german." Altfel spus, ceea ce este legal este ceea ce slujește intereselor tale, care sunt interesele națiunii.

Nu e aici locul să ne întrebăm: în numele a ce valoare ar mai putea ai noștri moraliști ai pasiunii combate doctrinele naționaliste?

DIAVOLUL ÎN INIMĂ

„This passion hath itsfloods în very times ofweakness."1

Francis Bacon.

Nu există domeniu în care argumentul spațiului vital, individual de data aceasta, să fi avut mai mult succes decât în dragoste, așa cum o cultivă Occidentul. De un secol încoace, toate romanele ilustrează, cu atât mai puțină artă cu cât găsesc mai multă complezență în a propune aceasta, teoria dreptului pasiunii: „O femeie aparține de drept bărbatului care o iubește și pe care ea îl iubește mai mult decât viața, și nu există uniuni pe veci legiuite decât cele care sunt comandate de adevărata pasiune"2. Cântecul spune, mai simplu, că „totul este permis atunci când iubești".

Prima consecință a acestei largi îngăduințe este că ea face să sară în aer alianța căsătoriei. În morala pe care o practică acum contemporanii noștri,

forța amorului primează asupra dreptului jurământului. Insă o asemenea punere a problemei zdruncină lumea. Căci dacă ataci în.

Note:

1 Pasiunea își are revărsările în înseși vremile de slăbiciune (Ib. Engl) (N. Tr).

2 Stendhal.

Forul cel mai lăuntric al ființei sensul alianței jurate înseamnă să pregătești patul pentru o etică a barbarilor. Să-i iei vecinului femeia sau pământurile pentru că ai descoperit dintr-odată că asta e „vital" și pe urmă să justifici asemenea acțiune doar prin violența dorinței înseamnă o aceeași singură uzurpare. Imperialismul totalitarilor traduce în politică aceleași principii pe care se întemeiază anarhia în moravurile noastre private.

Totuși, partizanii romantismului vor susține că dragostea scuză și dă măreție oricărei manifestări care nu ar fi, altminteri, decât imperialism pur și simplu. Este adevărat că Evanghelia însăși iartă multe celei care a iubit mult... Rămâne de văzut dacă această iubire, despre care se pretinde că îngăduie totul, este într-adevăr iubire, sau dacă nu este mai degrabă vreo obsesie abuziv împodobită cu acest nume frumos. Or, fiecare vede că „iubirea" modernă este un imens faliment intim al civilizației noastre. Este o chestiune atât de tragic confuză, încât numai Diavolul mai e sigur că s-ar putea descurca în ea. Și mai putem nega oare că el se bucură cât se poate de mult de asta?

Dar există un mijloc simplu de a-1 depista și aici. Partea Diavolului în iubire este pur și simplu tot ceea ce nu este iubire. E tot ceea ce se insinuează în noi sub acoperirea acestui cuvânt. Căci Diavolul este cel care nu iubește, și care nu iubește faptul că în lume există dragoste, și a cărui întreagă plăcere este să pervertească virtuțile noastre în însuși izvorul lor. Îl veți simți prezent, în forța lui imobilă, în spatele privirii ființei lipsite de iubire. Și, pretutindeni unde iubirea este contrafăcută, îi veți recunoaște roadele. Dacă este adevărat că orice ordine omenească se întemeiază pe alianță și dacă alianța primordială a căsătoriei nu are un mai mare dușman decât „dragostea" așa cum este ea vorbită, asta înseamnă că cel mai frumos cuvânt din toate limbile este suflat pe buzele noastre de Satana.

Nici o epocă nu a vorbit mai mult despre iubire, cu atât de puțină exigență reală. Diavolul ne-a făcut să numim „iubire" o vagă obsesie contagioasă al cărui focar în epoca modernă a fost literatura romantică și căreia romanele și filmele îi sunt agenți de difuzare. Această obsesie a devenit marea afacere a civilizației noastre în vreme de pace – religia celor care nu mai voiau religie. Imperiul său s-a întins peste domeniile cele mai eteroclite, de la misticismul literar până la publicitatea din metrouri. Nu veți face doi pași într-un oraș fără a găsi vreo aluzie la ea. Ea domnește asupra enormei industrii a

filmului, asupra industriilor editurilor și asupra librăriilor, asupra vânzării parfumurilor, asupra activității a milioane de avocați și medici, asupra revistelor ilustrate, asupra comerțului de mode. Și asupra multor altor lucruri! Căci ea a modificat scara noastră de valori. Supraaprecierea extravagantă a dragostei – înțeleg prin aceasta acea formă de obsesie care seamănă cu iubirea adevărată așa cum seamănă orașul Lyon cu un leu – a depreciat treptat în epoca noastră simțul și respectul ținutei morale, al sacrificiului pentru binele comun, al virtuților virile și aspre. Fericirea individuală a devenit tabuul nostru: semn de decădere a unei civilizații. Augustus, obligat să aleagă între tronul său și Berenice, o îndepărtează pe femeie. În același caz, Windsor abdică, în aprobarea mulțimilor.

Decadența virtuții este o temă milenară a elocvenței sacre. Dar eu semnalez aici o trăsătură mai neliniștitoare: decadența acestei virtu în secolul nostru ca urmare a publicității făcute dragostei vulgarizate.

În orice epocă, tocmai după unele nuanțe „moderne" ale sentimentelor și ale modalităților lor se dezvăluie în cel mai sigur mod opera Diavolului. Ceea ce deosebește dragostea în secolul nostru, ceea ce ar trebui să-i descalifice în mare număr pe cei care se prevalează de ea, este tocmai această nuanță de obsesie și ușurință cu care se arată că i se cedează. E o ușurință sinistră în a te mărturisi învins, în a te recunoaște iresponsabil, s-ar zice chiar în a te lăuda cu asta. In alte vremuri, oamenii se apărau, le era rușine să-și piardă controlul asupra lor înșiși. Asta însemna că pierzi totul sau, și mai rău: era ceva prost văzut de ceilalți. Astăzi, obsedatul se face el însuși interesant. Toți romancierii îl studiază. Departe de a lupta împotriva unei pasiuni care se ivește, se nădăjduiește, se provoacă febra acestei pasiuni: și asta ar însemna să trăiești! (Și probabil că trebuie să trăiești puțin.) Mai târziu, se spune: „Era fatal. Uite, sunt obsedat." Se vede în asta o scuză, și nu o înfrângere – și încă și mai puțin un lucru ridicol.

Firește, dintre toate sentimentele, dragostea este cea care se potrivește cel mai bine spre a justifica renunțarea de la sine însuși, pentru că la ospățul ei ne împinge să ne dăm viața pentru cei pe care-i iubim. Între această dăruire de sine și abandonul de sine, Satana păstrează mai multe pante atât de ușor înclinate, încât nici nu se simt. El știe că dragostea este domeniul prin excelență al confuziilor dintre viciu și virtute. În nici o altă parte omul nu se înșală mai abitir în ce privește motivările sale și nu se mulțumește mai bine cu sofisme cusute cu ață albă. In nici o altă parte masochismul și egoismul strâmt nu se înveșmântează cu mai mult succes cu aparențele sacrificiului. De altfel, unul dintre primele efecte ale pasiunii este că ea ne împiedică să ne simțim vinovați în clipa chiar când știm mai bine ca oricine că suntem vinovați. Gândiți-vă la acea eroină a lui Stendhal: „Nu-mi mai fac nici o iluzie, îi spunea

ea, chiar în clipele când îndrăznea să i se dăruiască pe de-a întregul dragostei sale: sunt damnată, fără iertare damnată... Dar, în fond, nu mă căiesc. Aș săvârși iarăși păcatul dacă ar trebui s-o iau de la început." E unul dintre cele mai vechi strigăte ale omenirii, cel mai teribil de sincer! Dacă din mânie, din orgoliu, din invidie, din egoism, din prostie sau din lașitate ați făcut să sufere o ființă, veți putea simți remușcări și dorința de a îndrepta greșeala. Dar, dacă o faceți din „dragoste", nimic nu vă oprește, chiar dacă o faceți să sufere de zece ori mai mult pe acea ființă. Vedeți răul, îl deplângeți, fără îndoială, dar „sincer", irezistibil, vă simțiți în dreptul dumneavoastră! Or, la punctul acesta dragostea devine de nedeosebit de egoism și chiar de ură. Nu numai că luciditatea este aici mai rară și mai dificilă decât în orice altă pasiune, dar este pe deasupra și complet inutilă. „Văd foarte bine răul pe care-1 fac și suferințele pe care le provoc, dar ce pot să fac?" Puținul, acel aproape nimic care s-ar putea face – ar trebui însă, pentru a face ceva, sprijinul fără rezerve al unei morale dure, al unor moravuri intransigente, al unei credințe mai puternice decât viața. Ar trebui un criteriu permanent pentru a califica drept egoism, ură sau maladie psihică orice dragoste ale cărei roade sunt amare, privând-o astfel imediat de drepturile sale absolute. Dar noi avem o morală romantică, exaltând pasiunea „fatală"; și, cu asta, ne-am pierdut ultima șansă, mică, de libertate care ne mai rămăsese. Această „fatalitate" a pasiunii nu este decât un fel de a te exprima romanesc, dar câți îndrăgostiți nu se legitimează de la ea pentru a evita să-și mărturisească adevăratele lor motive, complezențele lor, voințele lor secrete? Este alibiul visat: „Eu nu eram de vină, doar fatalitatea e răspunzătoare."

Ar trebui un criteriu absolut... Dar tocmai că Diavolul a înlocuit în spiritul nostru respectul de sinceritate cu respectul – chiar distant și teoretic – de binele altuia și al credinței jurate. O sublimă viclenie, căci această sinceritate mai poartă și numele unei virtuți. Dar iată cum acționează ea într-o lume în care ea nu mai slujește decât micile fericiri individuale. Căsătorindu-vă în fața legii sau în fața lui Dumnezeu, vă luați angajamentul să fiți credincios „la bine și la rău", orice s-ar întâmpla și pentru toată viața. Dar, după câțiva ani, vă spuneți: „M-am schimbat, s-a schimbat și ea. Ce sens ar mai avea fidelitatea noastră, când ea se opune înseși legii Vieții? Este „sincer" să te mai cramponezi? Am jurat, e adevărat, dar eu nu mai sunt același.

Și, din clipa în care iubesc o altă femeie, să mai rămân credincios ficțiunii legale ar fi o pură ipocrizie„1. Din nefericire, acest frumos raționament distruge bazele oricărui tratat, oricărui cuvânt dat sau schimbat, în sfârșit, însuși limbajului și posibilității de a te mai înțelege în orice privință. Căci de ce se fac jurămintele? Tocmai pentru că se știe că viața se schimbă și ne schimbăm și noi; tocmai pentru a ne asigura împotriva acestor variații prevăzute; tocmai pentru a evita ca umorile să domine rațiunea, ca momentanul să distrugă

eternul și ca interesele particulare să șteargă interesul general. Dar, dacă ne gândim că e mai „sincer„ să ne urmăm instinctul decât adevărul și că interesul „vital„ nu cunoaște lege, atunci intrăm într-o lume în care hitlerismul e justificat. Ordinea și pacea nu au existat niciodată decât în virtutea unui efort constant împotriva acestui gen de „sinceritate„; decât în virtutea unei constante „ipocrizii„ care se străduiește să subordoneze micile noastre fericiri dreptății, dorințele noastre dragostei față de aproapele, și inima (pentru a vorbi nobil) capului. Căci, așa cum remarca Nietzsche: „Nu găsim în cap ceea ce-i unește pe oameni – înțelegerea utilității și prejudiciului general – și în inimă ceea ce-i separă – alegerea oarbă și înclinația oarbă?„ Prin inimă ne-a prins Diavolul. Sigur, nu de ieri încoace ne înșelăm nevasta și ne trădăm jurămintele din dragoste. The stron-gest oaths are straw to thefire în the blood „Jurămintele cele.

Note:

1 Potrivit acestei concepții despre sinceritate ar fi ipocrit să spui adevărul când ai chef să minți.

Rnai puternice sunt paie pentru focul din sânge". Nu vina este cea care mi se pare nouă, ci modul de a o accepta în numele Vieții și Sincerității – devize ale celor slabi.

Dragostea modernă, dacă ar fi să-i credem pe romancierii și pe statisticienii divorțului, atinge un grad de complexitate neegalat în întreaga Istorie: tulbure amestec de patetic sentimental, de freudism rău înțeles, de egoistă sinceritate, de idei asupra dreptului la fericire, de intensitate nervoasă și slăbiciune de caracter. La cinema, lucrurile sunt mai amabile și mai puțin asemănătoare. In viață – priviți în viețile dumneavoastră – există de toate, bineînțeles, există căsnicii bune și sentimente autentice, dar există și ceea ce descriu romancierii și, firește, există și lucruri mult mai rele. Mai ales, există din ce în ce mai puține pasiuni puternice, pur și simplu pentru că noi căutăm pasiunea pentru ea însăși și ca pe o părăsire de sine. Pasiunile nu devin cu adevărat puternice decât la cei care le rezistă la început.

Importanța nemăsurată a „iubirii" în moravurile noastre, mai puțin ca realitate, cât ca un gând dinapoia minții, aluzie continuă și nostalgică, dezvăluie întreaga întindere a plictiselii noastre, dezgustul omului mediu față de viața sa de fiecare zi, absența scopurilor și intereselor puternice, capabile să ne absoarbă visele. Cultul acesta al pasiunii mereu fugitive îl înțeleg ca pe un fel de nevroză sau de amețeală epidemică: nevoia de a fi deposedat de tine însuți, deci posedat din exterior sau de cineva străin, de un lucru, de un trup sau de o utopie, de cineva mai puternic, Hitler – sau Celălalt...

Dragostea aceasta care distruge atâtea fidelități, nu prin forța sa, ci, dimpotrivă, prin slăbiciunile pe care le autorizează, trebuie, în sfârșit, să fie

descalificată în numele și din iubire față de iubirea însăși. E vremea să-i descurajăm pe nenumărații amatori fără vocație care o învață prin corespondență din romane și prin revistele de mare tiraj. Căci lipsa însemnătății este pe cale să dizolve înseși structurile care ne apărau împotriva panicilor instinctului. Morala burgheză este prea slabă. Când romancierii întârziați îi mai atacă îngustimile, tocmai dimpotrivă, relaxarea ei ne-o înfățișează ca mai demnă de dispreț. O societate deprimată cum e aceasta a noastră trebuie să recurgă la valori dure și raționale. Ea trebuie să restaureze de urgență interdicțiile drastice, prejudecățile solide – chiar dacă Diavolul le propune pe unele dintre ele – și simțul sfânt al contractului, alternativa fiind riscul de a se dezlănțui tirania, curând sângeroasă, a demonilor junglei lăuntrice. Aceasta este lecția crizei noastre. Este o chestiune de fizică socială, mai mult decât de virtute, o chestiune de viață sau de moarte pentru civilizația noastră și pentru orice ordine, oricare ar fi ea, care să merite numele de omenească.

LII.

PASIUNEA.

Am să vorbesc acum despre iubirea însăși, nu despre imitațiile ei. Am să vorbesc despre pasiune în toată strălucirea ei.

Iubirea-pasiune, semnul particular al sufletului occidental, s-a născut dintr-o izbucnire a flăcării creștinismului în limitele ereziei. Necunoscută în Antichitate și în Orient, ea nu poate exista decât într-o civilizație marcată de credința în valoarea unică a oricărei ființe. Ea presupune un obiect care nu poate fi înlocuit, și fiind predestinat printr-un act divin. Credință esențial creștină la origine și pentru care această frază din Taina lui Isus ne dă poate expresia cea mai pregnantă: „Mă gândeam la tine în agonia mea, am vărsat pentru tine această picătură de sânge.” însă ideea divinului într-o ființă, sursă și obiect al oricărei iubiri profunde, va face să se nască idolatria îndată ce elanul pe care ea îl trezește, atrăgând spre sine ardori-le instinctive, se îngreunează și se oprește la imaginea creată. Dorința nesfârșită a sufletului suferă atunci de limitările unui obiect care rezistă și care curând o înflăcărează. In taină dezamăgit, dar fascinat, îndrăgostitul atribuie acelui obiect calitățile pe care le căuta în lumea de dincolo. El se exaltă și se înfierbântă singur. Se încrâncenează să posede ființa iubită până în ultimele ei refugii sau să se piardă în ea până la a nu se mai desluși. Și, în cele din urmă, depășind limitele realității descalificate și ale vieții care nu e niciodată de ajuns de vie, el se aruncă cu iubirea însăși în moarte. Extaz al ultimelor clipe, al lui Tristan și al Isoldei sau al amanților din Verona. Contradicția chinuitoare pe care o suferă dorința nesfârșită, sedusă și atrasă de o ființă finită, nu se poate rezolva decât în evadarea spre neant.

Această origine și această catastrofă nu vor înceta niciodată să fie reale în inima tainică a pasiunii occidentale. Una, ignorată sau renegată, rămâne în fundalul depărtat, cealaltă, voalată, așteaptă la orizontul oricărei iubiri demne de numele de pasiune. Din cauza aceasta, pasiunea poate foarte bine să fie locul celei mai mari intensități vitale, tot așa cum poate deveni agentul nihilismului cel mai virulent. Toate extremele se ating în ea, se stârnesc unele pe altele sau se transformă într-o clipă unele în altele; activitate puternică și prostrație, sacrificiu și imperialism, ură și tandrețe, bucurie și suferință, înțelepciune și nebunie, viață și moarte.

Nimic mai rar decât o pasiune veritabilă, căci ea presupune o foarte mare forță a imaginației creatoare; dispoziții spirituale, în același timp delicate și profunde, dar care nu și-au găsit obiectul veritabil; o putere excepțională de concentrare, adică de fidelitate; în sfârșit, disprețul bunurilor pământești și al fericirii. Aliajul acesta nu e chiar atât de comun cât ar vrea să ne facă să credem romanele și opera. Consider, de fapt, că nu există mai mulți mari îndrăgostiți decât adevărații mistici, pasiunea fiind pentru sentimentul normal ceea ce este mistica pentru religia medie. Insă pasiunea, ca și mistica, este acea atitudine capitală ale cărei foarte rare momente de puritate ajung pentru a determina atmosfera unui ansamblu omenesc cum e cel care se numește Occident. Și minimele alterări care se produc influențează indefinit viața sentimentală sau spirituală a ultimului dintre indivizii care participă la acest ansamblu.

Or, tot ceea ce s-a spus aici despre pasiune lasă să se vadă șansele extraordinare pe care ea le oferă acțiunii demoniace. O extremă instabilitate a stărilor și judecăților, care își schimbă semnul de la o clipă la alta, aliată cu extrema intensitate a senzațiilor uneori simultane în prezență și cu o absență infinită, creează în orice ființă pasionată iluzia unui transport mistic în lumea de dincolo de bine și de rău. O adevărată pasiune face, la propriu și în realitate, de neconceput toate interdicțiile pe care le ridică societatea, caritatea și natura însăși, fie că aceste interdicții sunt „legitime” sau nu. Să treacă dincolo de opreliști este faptul pasiunii. Dar este oare sacrificat celălalt, sau tu însuți? Și, în tine însuți, ceea ce e mai bun sau mai rău? Toate criteriile sunt anulate de însăși intensitatea paradoxurilor care sunt iubirea omenească în realitatea sa magnifică și deznădăjduită.

Să ne gândim la această metamorfoză. Cel care iubește vrea să dăruiască totul ființei iubite. Dăruiește tot ce are el mai frumos, dăruiește ceea ce el are nu în sine, ci se naște din exaltarea lui, el dăruiește în fine ceea ce este el, fără rezerve. Dar, la punctul acesta, el dăruiește, de asemenea, și ce e mai rău.

Cu răul din el poate că el însuși se obișnuise, stabilind un fel de echilibru între microb și maladie. Dar, dacă îl comunică unei ființe mai slabe, sau mai

pure, sau care nu este înarmată pentru a face față acestui fel de rău, el riscă să altereze sau să distrugă obiectul tandreței sale și dragostea însăși. Aceste secrete monstruoase, ignorate de noi înșine, pe care pasiunea noastră le dăruie ființei iubite în contagiunea delirului, apar atunci ca niște daruri ale urii. E rar ca o dragoste să nu fie criminală, în mod invizibil poate, când depășește limitele unei sobrietăți de altfel imposibil de definit. Și orice pasiune constă în a depăși limitele…

Astfel, dăruirea extremă, dacă nu e vorba de un sfânt, se întâlnește cu violul spiritual. Și, dacă vrei să posezi totul dintr-o ființă, riști foarte bine să faci din ea o posedată.

Și unde anume a intervenit Diavolul? Dorința aceasta care își lua avânt asemenea unei întrebări înflăcărate adresate Adevărului care nu se lasă spus, asemenea unui elan spre vindecarea ființei rănite, spre plenitudine și spre mântuire, devine dintr-odată instrumentul celor mai istovitoare chinuri pentru noi. In ce clipă a devenit iubirea suferință? În limbajul teologiei, este ușor de definit punctul: este momentul când pasiunea transgresează limitele creaturii și se înverșunează să o divinizeze. Atunci a vorbit Ispititorul: „Veți fi asemenea zeilor, veți fi singuri pe lume, de acum încolo totul vă e îngăduit…” Dar și aici, tresărirea aceasta de orgoliu fantastic, cum poate fi ea deosebită de o senzație de har, inseparabilă de orice adevărată pasiune? Și harul ne eliberează de lege…

Să continuăm această analogie. Lovitura de trăsnet este răsfrângerea unei convertiri. Ea nu se discută mai departe. Ai fost ales „pentru că ești tu însuți, pentru că ea este ea însăși”. Iubirea acceptă cu bucurie acest mister, al unei „nedreptăți” la fel de flagrante totuși, ca și cea care-i este reproșată doctrinei augustiniene a celor aleși. Pentru pasiune, totul este destin, nimic nu e merit, și „scandalul” dublei predestinări, la mântuire sau la damnare, se reproduce în ordinea naturală de fiecare dată când primești sau respingi o ființă în clipa primei priviri.

Iată primirea, și intri în pasiune așa cum ai intra în viața religioasă, sau cum ai porni pe o cale mistică. Renunți la lume, te închizi cu imaginea obiectului iubit. Însă Diavolul este așezat într-un colț al chiliei. El nu face nimic, te așteaptă. El cunoaște logica pasiunii. Așteaptă clipa celei mai mari suferințe, singurul lui balsam. Nu mai surâde, este preocupat de lucrul lui, pândind primele riduri ale panicii pe fruntea ta. Ce se va alege din fericirea ta? De ce îți lipsește ființa iubită? De ce se îndepărtează ea de imaginea adorată? Dacă rămâne liberă, nu are să-ți scape oare? Și, dacă o închizi, nu are să sufere și poate chiar, curând, să te urască? Atunci ai acuza-o de o nedreptate de care nu e răspunzătoare, cum nu ești nici tu însuți de alegerea ta. Dacă ființa aceasta se întoarce de la tine o vreme, lumea întreagă e pustiită. Dacă te

respinge, ești parcă exclus din realitate. Dar sunt lucruri și mai rele. Pasiunea cea mai puternică este cea care se hrănește din obstacole, și care le și creează curând, dacă ele lipsesc. Folosirea aceasta mistificatoare a realității, fie ea socială, morală sau naturală, atrage după sine o minciună esențială care corupe în taină iubirea. Sigur, cel pasionat se preface câteodată că simte un respect meticulos al adevărului, în toate prilejurile în care o poate face fără a-și compromite comoara sa tainică: ca și cum ar încerca să compenseze prin această rigoare licența absolută pe care și-o acordă îndată ce e vorba să-și satisfacă sau să-și apere pasiunea. Doamna Guyon relatează că a trebuit să-l mintă într-o zi pe însuși duhovnicul ei pentru a-i ascunde un incident care i-ar fi trădat delirul mistic; dar că nu voia ca lacheii ei să fie puși în situația de a repeta aceeași minciună, căci, spunea ea cu naivitate, „eu însămi aveam o oroare extremă față de minciună."

Gelozie, nedreptate, stare de minciună constantă, pierdere a simțului datoriilor imediate, slăbiciuni, exaltare mimând inspirația – toate acestea sunt puține lucruri, căci adevăratele chinuri ale pasiunii sunt indicibile în esență, sau nu ar găsi pentru a se exprima decât paradoxurile limbajului mistic: bucurie mistuitoare, foc care îngheață, chinuri îndrăgite, ardoare crudă – „totul și nimic". Pasionatul sfârșește prin a vedea în suferințele sale însuși semnul autenticității pasiunii sale. Atunci el nu mai vede că iubește, poate, așa cum urăște, că tandrețea sa avidă tiranizează sau disprețuiește, că darurile sale sunt tot atâtea violențe intime și că el ajunge să sufere mai mult din absența ființei iubite decât să se bucure de prezența ei.

În acest labirint al infernurilor noastre private, ce ta-lisman am putea avea pentru a dejuca vicleniile satanice? Ar trebui să fii sfânt pentru a traversa o mare pasiune fără a-l bucura pe Diavol sau a-i suscita pe cei mai subtili dintre demonii săi. Ar trebui o abnegație de care au fost capabili doar cei mai mari mistici. Ar trebui, mai ales, păstrată regula de aur a iubirii pentru aproapele, a acelei Agape care singură poate înfrâna erosul nostru și a-l salva de propriile lui furii. Nimic mai puțin nu ar putea satisface exigențele unei pasiuni împăcându-le cu cele ale realității deficiente, cu libertatea ființei iubite și cu respectul misterului său propriu. Nimic mai puțin nu ar ajunge pentru a construi această capodoperă de iubire adevărată; alianța a două ființe care se acceptă, care nu mai sunt unul pentru altul simple pretexte sau imagini ale delirului intim, ci prieteni juruiți, a căror iubire este încredere, împotriva acestei alianțe, Diavolul nu mai poate nimic. „Iubirea desăvârșită izgonește teama."

LIII.

DIAVOLUL ȘI SEXUALITATEA.

Tânărul cititor care parcurge sumarul acestei cărți se și aruncă asupra capitolului LIII. Aici e chestia! Gândește el. Ce păcat! În chestiunea asta, am de spus puține lucruri pe care nu le-am spus înainte, sub alte forme.

Este adevărat că toată lumea își închipuie că păcatul prin excelență rezidă în sexualitate. Iluzia asta se vede destul de simplu: sexualitatea e domeniul ispitelor în același timp și cele mai sensibile, și cele mai comune. Destul de puțini oameni sunt realmente ispitiți să fure portofelul vecinului, dar aproape orice bărbat s-a văzut ispitit să ia femeia vecinului, fie recurgând la motive patetice – „e vital" – fie convingându-se că „n-are importanță", sau amândouă la un loc.

În realitate, sexualitatea nu este mai diabolică decât digestia sau respirația. Dacă majoritatea occidentalilor își închipuie că păcatul originar a fost actul sexual, o fac din cauză că asimilează păcatul în general cu ispita prin excelență, care se întâmplă să fie în ochii lor în sexualitate. Este o vedere foarte limitată a păcatului! Căci, chiar și în cazul că fructul mâncat de Eva ar fi fost ceea ce se crede a fi fost, să notăm că nu faptul de a fi mâncat un măr a fost rău în ochii Domnului, nici mărul în sine (dimpotrivă), ci doar revolta Evei și dorința sa de a se diviniza în felul ei. Dacă sexualitatea ar putea rămâne pură, adică pur animală, ca celelalte funcții ale trupului, Diavolul nu s-ar amesteca în ea. Dar, în fapt, ea se leagă de dragoste și de spirit, și pe aici se pervertește și devine, la rândul ei, sursă de perversiune. Jovialitatea aceasta trupească este în mod sigur una dintre formele cele mai puțin diabolice ale păcatului. N-aș spune același lucru despre celelalte iubiri pseudomistice, noduri de sofisme spirituale în care șarpele se vâră cu delicii.

Sexualitatea se deosebește de celelalte funcții naturale printr-o anumită lipsă de necesitate. E necesar să se mănânce și să se respire, și e necesar ca sângele să circule, dar se poate trăi rămânând cast. Folosirea sexului este deci, în mare parte, liberă și conștientă. Pe de altă parte, el este legat de creativitatea omului, constituie aspectul său trupesc, simbolul sau semnul fizic. Or, știm că, dacă omul poate păcătui, o face doar pentru că este liber, adică pentru că poate alege să creeze potrivit cu ordinea divină sau, dimpotrivă, potrivit cu propriile utopii. Deci, în măsura în care participă la libera noastră creativitate, ca și limbajul și activitățile spiritului, sexualitatea îi dă Diavolului cale liberă. Și e sigur că el nu se implică aici mai mult decât în creațiile noastre cele mai abstracte. El e chiar și mai ușor de recunoscut aici, și în această măsură e mai puțin primejdios. Sexualitatea nu devine propriu-zis demoniacă decât atunci când spiritul o ia în stăpânire, o contaminează, o denaturează sau îi aduce un cult obsedat.

Idealizarea romantică a iubirii în epoca victoriană, antrenând după sine o ipocrizie morbidă a limbajului și a bunelor maniere, are, desigur, un mare rol în

criza sexuală de care suferă încă și acum burghezia. Până la punctul că Freud a crezut că poate „explica totul" prin cenzurile și refulările moralei în vigoare în mediul său și ale timpului său. De unde s-ar putea deduce că cel mai bun mijloc de a preveni stările de posesiune satanică și nevrozele născute din tulburările sexuale l-ar constitui pur și simplu sinceritatea, nu „științifică", ci glumeață, cu subînțelesuri.

Dar îndată, Cel Viclean își și recâștigă terenul propunând o licență absolută. Or, absența constrângerilor alese face ca sexualitatea să devină lipsită de importanță și deprimă tainic umanitatea omului. Sexul nu este nici divin, cum nu este nici rușinos, dar el este legat intim de funcțiile cele mai omenești ale omului, de puterile sale de creație în toate direcțiile, de judecățile sale estetice sau morale, de tot ceea ce califică individul și îi permite să se stăpânească în calitatea sa de persoană răspunzătoare.

Indiferența crescândă care se observă, la tineretul american de exemplu, față de pudorile și interdicțiile care împrumută actului sexual gravitatea unui angajament, acest fel de nepăsare morală se traduce mai puțin printr-o eliberare, cât printr-o sărăcie flagrantă în raporturile omenești fundamentale. In prezența acestei apatii, ai fi tentat să regreți vremea când Satana propunea niște lupte mai rodnice.

LIV.

ETERNUL FEMININ.

Dragostea nu este o crimă, dar Diavolul se servește de ea, și de preferință asupra oricărei alte pasiuni, pentru a ne orbi simțul valorilor. Sexul nu este o rușine, dar Diavolul găsește aici prilejul cel mai comun de a ne face să abuzăm de libertatea noastră. Rămâne femeia, din care Diavolul nu va osteni niciodată să facă un înger sau un demon. „Instrument de care se folosește Diavolul pentru a poseda sufletele noastre", spune Sfântul Ciprian, și Ter-tulian, mai energic: „Poartă a infernului". Dar Goethe și toți romanticii o divinizează. Amintiți-vă de exaltarea finală din cel de-al doilea Faust: „Eternul feminin ne atrage spre înălțimi..."

În realitate, femeia nu este Poartă a infernului decât pentru cei care se lasă convinși să vadă în ea o poartă a Cerului. Montaigne o spune bine, împotriva romanticilor din toate timpurile: „între noi vorbind, sunt lucruri pe care le-am văzut totdeauna constituind un acord ciudat: opiniile supracerești și moravurile subpământene."

Dacă există ceva demoniac în femeie, asta e fără îndoială mai puțin în natura sa, decât în facultatea ei de a uita această natură, de a se înșela asupra ei înseși sau de a-i lăsa pe ceilalți să se înșele. Că ea ar fi mai puțin bine înarmată decât bărbatul împotriva Satanei ne face să vedem povestea căderii. Să nu credeți că șarpele i se adresează ei întâi din simplă politețe. El nu face

nimic fără calcul. Dar iată-l și pe romanticul acesta de Adam că se lasă prins. El își închipuie că frumoasa lui Evă, grație acelei faimoase intuiții feminine, a găsit calea spre cer. Das Ewig-Weibliche/zieht uns hinanl, spune el cu un aer emoționat, și gata, a mușcat din măr. Și, în clipa aceea, răul a fost cu adevărat „consumat".

Femeia nu este mai diabolică decât bărbatul, ci mai ușor de înșelat, pentru că ea e lipsită de obiectivitate, de concizie în aprecieri, de distanță în raport cu realul sau, cu un cuvânt: de retorică. Ea pune prea puțină rațiune în exercițiul plin de emoție al carității sale. Ea este lipsită de formă, și bărbatului îi revine rolul să-i dea o asemenea formă. Dar, dacă bărbatul, dimpotrivă, începe să o adore, să aducă un cult valorilor feminine, el o lipsește pe femeie de sprijinul său și transformă ispita în care alunecă ea în cădere iremediabilă. Eva e cea care a început. Dar din cauza lui Adam lucrurile au ieșit atât de rău.

Sfântul Pavel spune că bărbatul este capul și conducătorul femeii și că femeia fără bărbat nu poate fi salvată. Este într-o mult mai mare măsură o constatare decât o prescripție (Sfântul Pavel este cel mai mare realist al tuturor timpurilor). Însă cultul romantic al femeii a invertit ordinea naturală. Prea multe abuzuri ale puterii masculine, și, de asemenea, prea multe abdicări l-au făcut să pară tiranic. Și întreaga evoluție socială a secolelor a constrâns femeia la o autonomie pe care nu o prevedea natura sa. Pe nesimțite, bărbatul a renunțat să-și mai exercite rolul de șef. Femeia 1-a convins că ea era oprimată. El o crede, din oboseală, pentru a-și câștiga pacea, sau din idealism rău plasat. Toți acești factori au creat în moravurile noastre un rău fundamental. Un fel de revoltă surdă o însuflețește pe femeie împotriva condiției sale. In această libertate pe care i-o lasă bărbatul, ea se simte frustrată fără să-și dea seama. Iat-o abandonată sieși. Jocul sau complicitatea egoismului masculin și a vicleniei feminine intrată în panică sporește conflicte inextricabile. „Dragostea trebuie reinventată" ca totdeauna, dar vor mai putea fi restaurate căsătoria și relațiile sociale ale celor două sexe, începând de la o minciună față de natura însăși?

Experiența milenară a cuplului ne permite să ne imaginăm ce se va petrece la scara societății. Femeia care nu mai este dominată de bărbat – fie că vina este a bărbatului sau a ei înseși – își pierde feminitatea sau devine sclava ei. În acest din urmă caz, ea nu-și mai concepe „libertatea" decât sub forma unei pasiuni pure, independentă de orice obiect, disprețuindu-l, fără să și-o mărturisească, pe cel care se oferă să o fixeze – și cu atât mai mult dacă reușește s-o facă. Față de ea însăși și de ceilalți, prima sa apărare este să spună că „nu știe ce i se întâmplă". Este o prefăcătorie, o minciună; și ea știe foarte bine aceasta. Sau, dacă într-adevăr nu știe, un demon va ști în locul ei. Pentru bărbatul care se lasă împins spre astfel de argumente, este o lașitate

naiv-sinceră… Dar el face din asta, din păcate, o teorie. Orice amant romantic vorbește aici ca o femeie, dacă nu mai e stăpânit de bărbatul din el.

Împotriva romanelor și filmelor, și împotriva opiniei curente a vremii, care văd semnul adevăratei pasiuni în strigătul „e mai tare decât mine!", am vrea să spunem acest lucru foarte simplu: încetați să mai iubiți „în pofida voastră înșivă" și veți ști atunci ce faceți, veți ști că e o chestiune de morală și că aceasta este condiția unei iubiri autentice. Nu imitați minciuna feminină, căci altminteri femeile, ele însele, vor sfârși prin a se înșela singure, și situația se va compromite iremediabil. Dacă ele recurg la șiretenii, foarte bine, dar aceasta trebuie să vă amuze. Dacă le luați prea în serios, le pierdeți și pe ele și vă pierdeți și pe voi. Așa cum arată povestea care urmează.

CIOMĂGEALA (DESENE ANIMATE)

Se iubeau atât de tare, că nu mai osteneau să-și spună: „Cum putem să ne iubim astfel?" într-o seară, ea începu să-l bată și-l lăsă ca mort pe prețul din fața patului. Pe urmă, ea adormi, obosită. A doua zi, el mai trăia încă.

„De ce te-am bătut? Îi spuse ea. Dacă nu știi, înseamnă că mă iubești prost."

Desfigurat de bătaia primită de la ea, el își deschise ochii posomorâți și-i spuse: „Te iubesc încă, cruță-mă."

Ea se întoarse într-o parte pentru a-și ascunde surâsul care-i crispa buzele și pentru a plânge.

Seara, ea îl bătu iarăși. Pe urmă, ea îi spuse: „Revolta ta mă exasperează. De ce mă chinui astfel? Lasă-mă în pace."

Și îl aruncă pe fereastră.

Când el reveni după câteva săptămâni, spuse: „Mi-am pierdut ochiul stâng, și coastele rupte mă dor și acum, să nu fii supărată pe mine dacă gem uneori când te strâng în brațe." „A, spuse ea, am fost poate o proastă, dar încercările astea ne fac mai mari. Spune-mi acum, de ce te-am bătut?"

Când el deschise gura să-i răspundă, ea îl lovi cu atâta violență, că-i sparse dinții. El ar fi vrut să vorbească, dar suferința îi contorsiona cuvintele înainte să-i iasă de pe buze. Încercă să spună „Te iubesc", și pronunță ceva care semăna cu cuvântul târfă.

Atunci, ea îl luă în brațe, îl mângâie și îl îmbrățișa. Și, cum el adormea fericit, ea îi dădu o lovitură de pumn peste ochiul drept.

Acum, el e aproape orb.

„De ce te-am bătut? Îi spune ea în fiecare dimineață. Eu nu sunt rea și te iubeam. Totuși, te-am bătut și am să te mai bat încă. Spune-mi, de ce simt nevoia asta să te bat?"

Dar el se gândește în tristețea lui: „Dacă-i spun că ea nu mă iubește, are să mă creadă. Dacă-i spun: încetează să mai fii atât de rea, ea mă va întreba de

ce e rea. Or, eu nu știu asta. Are să mă bată din nou. Când are să mă omoare, are să fie disperată, și nu vreau ca ea să fie disperată. Cel mai bun lucru ar fi să o părăsesc. Dar atunci nu vom mai ști niciodată."

El tace. „Omul acesta nu mă iubește, se gândește femeia. Haide să batem un altul."

Morala:

Dacă ar fi bătut-o el primul…

LVI.

SITUAȚII FĂRĂ IEȘIRE.

Istoria pe care ați citit-o mai sus poate fi cea a unui cuplu, dar de asemenea, într-un anumit fel, cea a relațiilor dintre Germania și Europa sau dintre o gloată oarecare și un Prinț. Sau încă, ea simbolizează conflictul permanent din inima unui individ dintre nevoia de anarhie și nevoia de conservare. Parabolă a demisiei puterilor ordinii în lumea modernă. Aceeași istorie, aceleași conflicte pe toate planurile, astăzi, pe care criza mondială le identifică, pentru că are aceleași surse ca și criza vieților noastre private. Suntem în centrul întregului rău de îndată ce-l atingem în inima noastră. Când circumstanțele noastre individuale sau politice, dramele noastre intime sau internaționale se dezvăluie a fi situații/ara ieșire, recunoaștem opera Diavolului. El intervine pentru a le împinge spre punctul cel mai rău în circumstanțele limitate unde, pentru a nu da greș, ar fi fost nevoie de vigilența eroică a unui sfânt. O, dar niciodată un sfânt nu s-ar lăsa să cadă într-o situație asemănătoare!

Să coborâm acum la ultimul cerc: în acel infern născut din amețeala și din spaima sinistră a orgoliului, infernul pasiunii care nu are alt obiect decât nefericirea pe care o va crea, în virtutea logicii sale nebunești și a sofismelor Neantului care neantizează.

LVII.

FOCUL DE PISTOL

„Mă cred în infern, deci și sunt în el."

Rimbaud.

Evident, nu ar fi trebuit să intru. Se fac asemenea prostii, din neglijență, se crede. Pe scurt, am intrat, și am fă-cut-o doar ca să văd dacă nu cumva din întâmplare era ea acolo. Știți cât e de complicată construcția asta. Coridoare și scări peste tot, un labirint. Continuam să înaintez pe niște covoare roșii, și mă ghidam după lămpile roșii, ca atunci când alegi o carte la un joc de cărți, roșu sau negru. Ajung într-o sală de lectură. Nu erau decât niște foi de hârtie pe mese și toată lumea citea. Am spus: „Ea este aici? A văzut-o cineva?"

Ei mă privesc cu un aer iritat. Se apropie repede un valet și-mi spune cu vocea scăzută: „Dacă Domnul a venit și dacă Domnul întreabă dacă ea e aici, ea

este aici, evident. Dar eu îi amintesc Domnului regula clubului: NICI ÎNTREBĂRI, NICI RĂSPUNSURI."

Nu mai știam ce să spun, pentru că aveam de spus un lucru. De altfel, chiar dacă n-aș fi spus decât fine day to day, ar fi fost un fel de întrebare sau de răspuns. Mă gândeam că cel mai bine ar fi fost să mă retrag fără zgomot. Dar știți și dumneavoastră cum e cu coridoarele acelea. Și nu voiam să fiu dat afară! Natural, ar fi trebuit să împing prima ușă care-mi ieșea în cale, fără să mă mai gândesc, și aș fi ieșit așa cum intrasem. Insă fapt e că mă gândeam să ies, și prin ușa cea bună. Asta era greșeala. Inevitabilul s-a produs după câteva ceasuri. Eram istovit, mi-era foame, mi-era sete, nu mai întâlneam pe nimeni. Sunt un fumător inveterat. Ultima țigară mi-o fumasem. Mi-am spus: „Dacă tot e absurd, de ce să mai menajez indiferent ce posibilități?"

Era întrebarea prin excelență! Rezumatul tuturor erorilor mele, dacă vreți. Găsesc ușa biroului directorului. Intru ca un nebun și strig: „De ce?"

Directorul era așezat cu fața spre ușă și mă privea ca și când n-ar fi auzit nimic. Ne-am privit astfel un timp: nu-i găseam ochii, aveam impresia că privirea lui se pierdea undeva foarte departe și că ochii lui ajungeau până la mine parcă pe la spate, nu pot explica altfel. Într-un fel, era parcă propria mea privire care-mi străbătea ochii și revenea pe ceafa mea. În clipa când am înțeles, el a tras.

„Ei bine, da, sunt aici, spuse ea." (îi țineam mâna. Simțeam că avea febră.) „Sunt aici pur și simplu, pentru că ai venit tu."

Eram culcați unul lângă altul, acasă la noi. Nu știu cât are să dureze. Ea delirează și eu am glonțul acesta în inimă.

Și iată că acum eu nu mai pot să pun întrebarea.

Căci, dacă-mi veți spune că am cu adevărat un glonte adevărat în inimă, e evident că. Sunt mort. Și, dacă-mi veți spune că glontele nu e mai adevărat decât ceea ce s-a petrecut în casă, veți fi surprins deodată toate întrebările posibile și deci orice posibilitate a vreunui răspuns, oricare ar fi el. Lăsați-mă deci singur. E ordinul meu. Și, dacă nu mă credeți, eu am să trag!

LVIII.

CARTEA ACEASTA ESTE FĂRĂ IEȘIRE?

„Lumea se va termina. Singura rațiune pentru care ar putea dăinui este că ea există. Cât e de slabă această rațiune, în comparație cu cele care anunță contrariul, dar mai ales cu aceasta: ce mai are de făcut acum lumea sub cerul acesta?"

Baudelaire.

Fie ca acest Nimic să fie în sfârșit ordinul meu! Este însuși strigătul disperării și el este autosadismul secolului nostru. Totul este fals, dar totul este real. Pentru că murim din ce în ce mai mult din cauza aceasta. Este un coșmar,

dar fără deșteptare posibilă. Este coșmarul realității. Războiul există în jurul nostru, el este fals, imposibil și real. El ne depășește, și noi suntem cei care l-am creat, în cutare și cutare moment, într-un trecut recent, mai puteam oare opri alunecarea, reîntoarce sensul fatalităților? Puteam, n-am știut s-o facem. Puteam face asta, poate, și n-am crezut că ne-ar fi fost posibil. Poate de asemenea că nimic nu era posibil. Gândurile acestea sporesc amărăciunea. Ele ne sugerează ideea că suntem posedați... Noi oare suntem cei care cu adevărat am lăsat lucrurile să ajungă aici? Și, dacă nu noi, cine altcineva? O, suntem cu toții complici!

Dar atunci, de ce murim? Pentru trecutul acesta pe care nu l-am iubit îndeajuns pentru a-l împiedica să se piardă? Pentru un viitor pe care abia îl ghicim și știm încă și mai puțin să-l creăm? Pentru această democrație care nu credea decât în fericire? Dar am vrea să murim ca să păstrăm fericirea? Pentru care credință mai valabilă decât viața? Și, dacă nu vrem credință, pentru care viață mai valabilă decât credința? Jocul e închis, lumea noastră agonizează, și-a primit glontele în inimă, orice s-ar întâmpla. Dar pentru ce trăiam noi odinioară, și pentru ce vom muri mâine? Nu putem da înapoi, e limpede, suntem atacați! Înainte deci; nu mai e nimic de pierdut! Acest „înainte", care nici nu știe încotro se îndreaptă...

Îmi amintesc de timpurile fericite – iluzia noastră. „Nu veți muri!" ne spunea Celălalt. Și aceasta, cel puțin, ni se părea cu putință de imaginat, semăna cu un lucru despre care noi aveam o idee naturală, fericirea, progresul, durata spre mai bine... Dar vom muri, acesta e lucrul mereu surprinzător. Pare absurd și revoltător. E greu să te lepezi de ideea că te-ai născut pentru a trăi fericit. Altădată tragedia nu era decât un accident, un lucru care li se întâmpla celorlalți, și în cărți; și iat-o substanță a vieților noastre. Încă o navă torpilată și, cum spune Amiralitatea: The next kin ofcasualties..., familiile victimelor au fost informate. (Marea dezvoltare a informației în secolul nostru!) Să fim informați deci odată pentru totdeauna că suntem cu toții dintr-o familie și că și noi suntem victime. „Sunteți cu toții membri, și unii, și alții", spune Evanghelia. Suntem cu toții pe această corabie care se scufundă și, în același timp, suntem cu toții pe corabia care a lansat torpila; nu este o imagine, vai, este pur și simplu o vedere de ansamblu. (Devremele și târziul confundându-se sau, mai bine zis, îmbrățișate dintr-o singură privire.) Ce ne-ar mai trebui pentru a înțelege întinderea catastrofei și faptul ca ea e într-adevăr fără limite? Și că nu există decât o singură umanitate? Și că ea se torpilează și se bombardează? Și că totul este inextricabil și fără ieșire? Că totul este fals, imposibil și real.

Mi se spune: „Sunt și buni, și răi, noi suntem cei buni, nu mai amestecați astfel totul." Știu, suntem în război și e vorba să-l câștigăm. Dar în ce Bine și în ce Rău am crezut, pentru a ne arăta deodată atât de siguri? Să ne

lăsăm omorâți pentru libertatea de a avea propriile opinii e un lucru magnific, dar înseamnă, în același timp, să punem aceste opinii la un foarte mare preț. Oare valorează mizeria în care ne cufundăm?

Am descris opera Satanei și totul se termină într-un coșmar care seamănă ca două picături de apă cu epoca noastră. Chiar dacă nu credeți în Diavol, mă întreb în ce Rău anume credeți? Contra cui și a ce veți lupta până la moarte? Căci moartea este un fapt absolut... Cu ce soi de bine credeți că veți triumfa asupra răului care invadează pământul? Cel mai mic rău va fi mai puternic decât Răul însuși în strălucirea lui?

Și de credeți în Satana, știți bine că el este și în voi: înțelegerea cu dușmanul! Și, dacă eu cred în el, știu că el este și în mine. Este deci și în cartea mea. Atunci de ce s-o mai scriu? Cum să mă eliberez de el? Se va spune că sunt un nebun, care-și închipuie că-l vede pe Diavol peste tot? Alții nu știu să-l vadă nicăieri. E mai primejdios. Nu și-au privit epoca? Or, cartea aceasta este epoca, mi-e teamă. Ceva mai limpede doar, ceva mai despuiată, adică dezbrăcată de ornamentele făcute din iluzii – asta e poate cruzimea ei. Dar, dacă epoca este fără ieșire, dacă de data aceasta coșmarul este adevărat, dacă nu mai e posibilă nici o deșteptare, de ce s-o mai spunem și să ne tulburăm și mai mult? „Ca atunci când dezbraci haina pe vreme friguroasă, sau torni oțet pe silitră, așa este cântarea pentru o inimă întristată" (Pilde 25, 20).

Dar auzeam un cântec plin de vigoare și grație, undeva în tainele vieții, când clamoarea neantului se retrăgea, undeva mai presus de moarte, ca o mare fugă plină de putere și susținută, când totul ar fi părut pierdut, sfărâmat și fără remedii, un cântec profund care nu încetează niciodată, de neschimbat și dominator, o, și să păstrăm tăcere, iată-l că revine, și el nu reprezintă încă mângâierea noastră, dar e mai aspru decât moartea și decât mutismul morții, este mai pur decât suferințele noastre, și eu l-am numit: cântarea către albastrul cerului.

PARTEA A CINCEA Albastrul Cerului.

LIX.

LUPTA CONTRA DIAVOLULUI

„Nu răspunde nebunului după nebunia lui, ca să nu te asemeni și tu cu el." „Răspunde nebunului după nebunia lui, ca să nu se creadă înțelept în ochii lui."

Astfel, autorul Pildelor lui Solomon (Pilde 26,4-5) exprimă paradoxul luptei contra răului în general, fie că e vorba de rezistența unui suflet față de Diavol sau de războiul democrațiilor împotriva dictaturilor totalitare.

Dacă îi opuneți Diavolului viclenia, subtilitatea, ironia și inteligența rece, riscați să deveniți răi, cu alte cuvinte, cu cât veți căuta mai mult să fiți puternici în felul Diavolului, cu atât îi veți da mai multe avantaje, țelul său fiind

să vă facă asemenea lui. Dar, dacă nu o faceți, veți pierde jocul, răul va triumfa și el se va da drept bine. Atunci, totul ar fi pierdut.

Dacă democrațiile opun dictatorilor tancuri, avioane, propagandă demagogică și o disciplină de fier, ele riscă să devină regimuri totalitare, cu cât adică vor încerca să fie puternice în felul dictatorilor, cu atât le vor da mai multă dreptate în principiu. Dar, dacă nu o fac, ele vor fi anexate, „noua ordine" se va da drept ordine. Totul va fi pierdut.

Soluția este să se răspundă nebunului în același timp după nebunia lui și după înțelepciunea pe care o risipește. Căci astfel, nebunul nu va mai trece drept înțelept; și noi, noi nu vom deveni nebuni.

Soluția este să i se reziste Diavolului prin șiretenie și prin subtilitate, prin ironie și prin inteligență rece și, în același timp, prin toate armele credinței, ale speranței și ale iubirii creștine, cărora el le ignoră puterea. Căci astfel noi nu vom mai fi înfrânți, iar cele trei mari Virtuți vor ști să ne apere de abuzul virtuților mărunte, prin care Diavolul ne-ar putea aservi.

Soluția este să-l atacăm pe tiran – pentru că el ne atacă – cu tancuri, cu avioane, cu propagandă masivă și cu o disciplină de fier și, în același timp, să-l atacăm cu un nou ideal. Căci astfel, nu vom mai fi anexați din exterior și nici din interior.

Am încercat până aici să denunț acțiunea Diavolului, slujindu-mă uneori de propriile lui arme. Și, în timp ce scriu, Rusia îi opune fascismului mase cu mase, propagandă cu propagandă, GPU împotriva Gestapoului. Să ne ocupăm acum de al doilea moment al atacului. Aici e nevoie de oameni treji.

Deutschland, erwache! „Germanie, trezește-te!", urla Fuhrerul, în chiar clipa când își arunca poporul în coșmarul hipnozei colective. Procedeu permanent al demonului! Tunetul bombardamentelor va ajunge oare pentru a deștepta acest popor și pe toți cei care printre noi au cedat amețelii prăpastiei politice sau morale? Pentru a risipi hipnoza, medicul suflă ușor uneori peste fața pacientului. Poate că nu e decât un suflu al Duhului Sfânt, trecând pe fața chinuită a secolului, de la Care ar trebui să așteptăm o adevărată trezire a oamenilor…

Dar nici această așteptare nu trebuie să fie pasivă pentru cei vigilenți, pentru supraviețuitori! Să vie Duhul Sfânt, desigur, și am să vorbesc! Dar dacă vorbesc, asta înseamnă că El a venit? Numai El știe.

Somnium narrare vigilantis est, spunea Seneca; „a povesti visul e treaba omului care nu mai doarme." Este un ecou depărtat al strigătului Sfântului Pavel: „Am crezut, din cauza aceasta am vorbit!"

Ce am crezut eu, ce mi-a îngăduit să spun aceste puține lucruri pe care le-am putut spune despre relele noastre? Și care este viziunea care mă trezește? Am să încerc să o descriu, vorbind acum pentru ziua de mâine.

LX.

SFÂNTUL MIHAIL SAU ORDINUL CERESC, CARE SE NUMEȘTE ȘI CEL SPIRITUAL.

Secretul singurei încrederi care să nu fie o iluzie constă în simpla certitudine că nu suntem zei și că nu suntem Dumnezeu. Căci atunci, totul nu depinde de noi! Principiul și sfârșitul Ordinii, suma ei, sensul final sunt în mâinile lui Dumnezeu, Care este Binele. Dacă, dimpotrivă, totul ar fi în mâinile noastre, cum încerca să ne convingă șarpele, totul ar fi curând sfărâmat și în mâinile Diavolului. Dacă noi am fi dumnezei, n-ar mai fi speranță; catastrofa de acum ar fi opera noastră, a tuturor, eșecul zeilor ar fi confirmat, putința lor de a greși demonstrată fără recurs.

Din cauza aceasta, ajutorul Arhanghelului Mihail, șeful suprem al legiunilor cerești, este cel mai mare care ne-a fost dat în lupta împotriva Satanei. Căci Sfântul Mihail triumfă irezistibil prin rostirea pur și simplu a numelui său, prin singurul strigăt al numelui său care vrea să spună: Quis sicut Deus? „Cine este ca Dumnezeu?" Și strigătul acesta îl strivește pe Diavol, lancea aceasta străpunge șarpele care șuiera: „Veți fi asemenea dumnezeilor." Numele însuși al lui Mihail formulează și definește ordinea cerească, chezășia inalienabilă a oricărei încrederi omenești.

Imaginile populare ale Arhanghelului pot trece drept o istorie evlavioasă, o mitologie medievală. Să nu lăsăm ca ele să ascundă mai departe momentul decisiv al dramei istoriei noastre, însuși principiul oricărei victorii asupra Celui Viclean! In marile epoci ale evoluției noastre este însuși evenimentul răsfrângând în ecou strigătul de luptă al Arhanghelului luminos. Aveți urechi să-1 auziți? Nefericirea vremii acesteia vi se va deschide. Aici ne apare în întreaga sa măreție rolul ironic providențial al tiranilor. Să-1 ascultăm pe Profetul Iezechiel, când se adresează democrațiilor noastre capitaliste și comerciante: „Fiul omului, spune celui ce domnește în Tir: Așa zice Domnul Dumnezeu: Inima ta s-a înălțat și a zis: „Sunt un dumnezeu și stau pe scaunul lui Dumnezeu în inima mărilor„, dar tu, deși nu ești Dumnezeu, ci om, îți închipui în inima ta că ești la fel cu Dumnezeu. [.,] Prin înțelepciunea ta și cu mintea ta ți-ai agonisit bogăție și ai adunat în vistieriile tale argint și aur; prin înțelepciunea ta cea mare, prin ajutorul negoțului tău, ți-ai sporit bogăția și mintea ta s-a îngâmfat cu bogăția ța. De aceea, așa zice Domnul Dumnezeu: Pentru că tu te-ai asemănat cu Dumnezeu, iată: Eu voi aduce împotriva ta pe străinii cei mai răi din toate popoarele și aceia își vor scoate sabia împotriva frumoasei tale înțelepciuni și vor întina strălucirea ta; în mormânt te vei coborî și vei muri în inima mărilor de moartea celor uciși. Spune-vei oare înaintea ucigașului tău: „Eu sunt un dumnezeu„, când tu ești un om în mâna celui care te ucide, iar nu Dumnezeu?" (Iez. 28).

În fața tiranilor, totul devine limpede și definitiv. La proba războiului și asasinatului, iluziile noastre, imediat pedepsite, se denunță ca fiind iluzii. Tactica și strategia dictaturilor au ilustrat în ochii celor mai sceptici și celor mai greoi la minte, prin imagini simple și izbitoare, tactica și strategia Diavolului. Ele ne ajută, ele ne silesc să recunoaștem, prin cea mai evidentă analogie, acțiunea Satanei în viețile noastre și minciuna veșnicei Ispite. Aceasta este de acum jumătate din victorie.

O, pentru tot aurul din lume nu mi-aș dori să mă fi născut într-o altă vreme! În jurul nostru, totul are semnificație, totul sporește până la dimensiunile celei mai vaste poezii! Tot ceea ce mi s-a întâmplat zilele acestea este după imaginea istoriei mondiale. Niciodată obiectivele noastre nu au fost mai evidente. Hitler îmi arată cu litere gigantice tot ceea ce trebuie să combat eu în viața mea, tot ceea ce răsfrânge „marea sa strategie" în confuzia inimilor noastre.

Nouă ne revine efortul, lui Dumnezeu rezultatul și judecata. Chiar dacă pierdem toate bătăliile, destinul Satanei tot rămâne pecetluit. Tot ceea ce ni se cere este să coinci-dem cu spiritul acestei victorii ultime. Aici se află secretul celei mai mari libertăți de acțiune și al imaginației. Căci îndată ne vedem eliberați de grija monstruoasă a țelurilor ultime ale destinului nostru, de grija însăși a orgoliului nostru, care ne apasă fără să ne dăm seama. Orice s-ar întâmpla, marea Ordine subzistă. Partida este de pe acum câștigată – albastrul cerului nu este întunecat de aburii spaimei noastre. Și priviți: Judecata din urmă, ea însăși nu ne aparține nouă, și nici grija victoriei decisive. Căci, așa cum se citește în Epistola Apostolului Iuda, uimitoare erupție a lirismului răzbunător: „Mihail Arhanghelul, când se împotrivea Diavolului, certându-se cu el pentru trupul lui Moise, n-a îndrăznit să aducă judecată de hulă, ci a zis: „Cear-tă-te pe tine Domnul!„. Aceștia însă defăima cele ce nu cunosc, iar cele ce – ca dobitoacele necuvântătoare – știu din fire, întru acestea își găsesc pieirea. […] Aceștia sunt […] nori fără apă, purtați de vânturi, pomi tomnatici fără rod, de două ori uscați și dezrădăcinați, valuri sălbatice ale mării, care-și spumegă a lor rușine, stele rătăcitoare, cărora întunericul întunericului li se păstrează în veșnicie." (Iuda 1, 9-10; 12-13)

Dar despre cine vorbește el astfel? Depinde de noi ca nu noi să fim aceia…

LXI.

EXORCISMUL SAU ORDINEA PERSONALĂ.

Diavolul și coloana sa de îngeri negri, „care nu și-au păstrat demnitatea, ci au dezertat de la propria lor locuință", sunt de pe acum în iezerul de foc. Din punctul de vedere al veșniciei, lucrurile sunt încheiate, partida este câștigată.

Dar ceea ce ne interesează în secolul acesta al nostru este să ne facem și noi imediat participanți la această victorie.

Unul dintre profeții noi ai erei moderne, Joseph de Maistre, scria sub Napoleon: „Când o putere preponderentă înspăimântă universul, ne iritǎm că nu găsim nici un mijloc pentru a o opri; ne răspândim în amare reproșuri împotriva egoismului sau imoralității guvernelor care le împiedică să se reunească pentru a conjura primejdia comună. Însă, în fond, plângerile acestea nu sunt fondate. O coaliție între suverani, alcătuită pe principiile unei morale pure și dezinteresate, ar fi un miracol. Dumnezeu, Care nu datorează miracole nimănui și Care nu face minuni inutile, folosește două mijloace mai simple pentru a restabili echilibrul: când uriașul se sugrumă singur sau când o putere mult mai mică aruncă pe drumul său un obstacol imperceptibil, dar care nu se știe cum crește apoi și devine de netrecut, ca o trestie slabă oprită în curentul unui fluviu, care dă naștere până la urmă acumulării de teren care îl întoarce de la cursul său."

Spun că vom putea deveni participanți la această victorie cu adevărat desăvârșită, devenind, fiecare pe seama lui, acest „obstacol imperceptibil" în fața răului și această „slabă trestie" care oprește curentul fluviului. Eu spun că o condiție a acestei victorii este ca noi să devenim, fiecare pe seama lui, un om, o persoană răspunzătoare.

Singurul obstacol ireductibil este Sfântul. Numai un sfânt ar fi la înălțimea acestui fel de eroism în răul pe ca-re-1 desfășoară în zilele noastre adversarul. Iată adevărul care ne luminează, dar ne și condamnă, căci noi nu suntem sfinți. Și cine ar dori, cu adevărat, să devină așa ceva? Dar, pentru a deveni sau a rămâne oameni, pur și simplu, în eroziunea universală provocată de neant, trebuie să tindem cu pasiune spre sfințenie; altminteri, vom fi măturați la o parte.

Ce înseamnă a te face sfânt? Acțiunea Diavolului era să obnubileze în noi sentimentul culpabilității și să ne facă să credem că totdeauna celălalt, forța lucrurilor sau fatalitatea sunt cele care fac tot răul, acțiunea contrară fiind, singura, cea care sfințește. Baudelaire spunea că adevărata civilizație constă în micșorarea urmelor păcatului originar. Tot astfel, adevărata sanctificare constă în sporirea sentimentului nostru de a fi complici la tot răul care se face pe lume. În Mărturisirea păcatelor a lui Theodore de Beze, cuvintele: „recunoscând din ce în ce mai mult greșelile mele" îmi arată sensul singurului progres omenesc neechivoc1... Culmea sfințeniei nu este în certitudinea iluzorie de a fi fără păcat. Ea este, dimpotrivă, revelată de Cristos când acceptă să moară asumându-Și întregul păcat al lumii.

Note:

1A ne asuma, a ne mărturisi culpa, cu o virilă clarviziune, este adevărata vindecare a faimoaselor noastre „complexe de culpabilitate".

Lumea este plină de demoni, ei bântuie cu milioanele, și noi nu vom reuși să-i izgonim. Însă, în realitate, demonul nu poate fi exorcizat decât în tine însuti. Diogene căuta un om, cu felinarul în mână. Nu mă mir că nu 1-a găsit, adevăratul mijloc de a găsi un om este de a deveni tu însuți unul (dacă nu e singurul mijloc, este în orice caz cel mai rapid).

Fiecare om, trăind o viață cât mai responsabilă este o înfrângere pentru Diavol, încă de acum, și pentru tirani de asemenea: o înfrângere absolută și fără de recurs, un element prim de ordine nepieritoare.

Or, acest element personal trebuie să se încadreze într-o ordine cosmică, și care să se realizeze într-o ordine socială: prima fiindu-ne dată, cea de-a doua urmând să ne fie dată; prima figurând condiția posibilității oricărei ordini personale, cea de-a doua, condiția sa de fecunditate.

LXII.

ORDINEA COSMICĂ.

Dezvoltarea aberantă a tehnicilor noastre și, prin ele, a imperialismului nostru rațional, ne-a făcut să pierdem, de câteva secole, simțul cosmic, cu alte cuvinte conștiința nemijlocită a legăturilor noastre de ansamblu cu universul, cu legile sale cunoscute și cu misterele. In același timp, dezvoltarea aberantă a moralelor noastre raționaliste, apoi individualiste, apoi iraționaliste, toate aceste sisteme dis-trugându-se între ele în teorie, dar subzistând, de fapt, unul alături de altul, insesizabil amestecate în viețile noastre, ne-a făcut să pierdem simțul moral elementar, altfel spus conștiința imediată a unui absolut care ar fi, în afara noastră, chezășia universală a binelui și a răului. Și iată-ne izolați de cele două surse ale Ordinii, care sunt legile ordonate de Creație și intervențiile ordonatoare ale Creatorului. Am crezut că ne vom putea elibera de interdependența tuturor lucrurilor create și de dependența noastră față de Dumnezeu. Și atunci, am intrat în lumea arbitrarului, unde Arbitrul trișor ne rătăcește după bunul său plac.

Nietzsche a văzut bine că filosofia acestei lumi nu putea fi decât nihilismul. Și, curând după el, poporul său a tras consecințele implacabile.

Ce putem face noi acum?

Voi rosti răspunsul „creștin" – creștinismul este de re-inventat – ca fiind singurul pe care-1 simt admirabil dincolo de fascinațiile celei mai tainice dintre utopiile mele.

Trebuie să redescoperim catolicismul fundamental, determinat și revelat de Dumnezeu ca ordine a Creației Sale. Și trebuie să redescoperim absolutul unui bine și al unui rău, nu cu privire la ideile noastre morale, sugestiile uneori orbitoare ale instinctului sau presiunile interesului momentan; absolutul unui

bine și al unui rău determinate și revelate de Dumnezeu ca ordine a Voinței Sale.

Întreaga mea încredere stă în certitudinea mea că nelegiuirile noastre și cele ale Diavolului nu schimbă nimic în Ordinea acestei lumi, în care hazardul nu există, simplă iluzie a unei nerăbdări care obliterează sensul nostru spiritual, dar care nu poate împiedica Duhul Sfânt să acționeze, tot astfel cum nu poate influența cursul astrelor. Sigur că ne putem distruge, dar nu putem distruge mai mult decât pe noi înșine. Putem, desigur, să ne facem insensibili la această intuiție poetică capabilă să sondeze abisurile microscopice ale materiei, marea dinamică sideral și corespondențele vieții organice, până la punctul la care un savant, un pictor, un vizionar sunt capabili să reinven-teze „realul" după chipul și asemănarea lui; dar nu putem împiedica aceste lucruri să existe, să graviteze, să se nască, să moară, să-și poarte justele lor urmări până la capătul ciclurilor posibile. Din străfundurile unor inimi la limitele cosmosului, o rezonanță universală emoționează tot ceea ce există în căutarea veșnică a unui acord care va fi numele tainic al Domnului. O, putem minți, ucide și ne putem exclude, putem săvârși jalnice păcate de orgoliu, de neglijență sau de calcul, dar nu vom putea face nimic, niciodată, în ce privește miracolul perpetuu care face să coincidă dreptatea și bucuria, purele speculații ale matematicii și structurile lumii materiale, iubirea și obiectul iubirii, rugăciunea și jurământul divin.

Dacă eu, mic om neînsemnat, eroare fără însemnătate, cuvânt articulat în discursul tuturor creaturilor, pretind să mă izolez și să mă abstrag din cosmos și să-mi provoc catastrofa mea proprie, asta nu se va face decât cu prețul pierderii mele și fără a ști că voi contribui la planul providențial. Dar dacă răspund la chemarea numelui meu, dacă-mi asum vocația care mă deosebește și face adevărat cuvântul meu, dacă mă străduiesc cel puțin să converg cu ordinea cosmică și cu voința divină, oricât de nedemn aș rămâne încă, și vulnerabil în carnea trupului meu, eu am învins, iată-mă legat! Cu lucrurile, cu ființele, cu știința lor, cu misterul lor și al meu, mi-a fost dăruită o vecinătate.

LXIII.

ORDINEA SOCIALĂ.

În deșert a pătruns demonul spre Cristos și el locuiește mereu în pustietăți, pustiuri ale nisipului, ale apelor amare și stâncilor, pustiuri ale mulțimilor sau ale celor pe care-i poartă o inimă lipsită de iubire și de speranță.

Nu e bine ca omul să fie singur. Nu e bine nici ca omul să fie mulțime; și atunci înseamnă că e singur, căci asta înseamnă că oamenii sunt singuri în masă. Singurătatea este o stare divină la om, care se schimbă repede în a fi

diabolică. „în singurătate, un om conversează cu el însuși și, cum a spus un înțelept, nu e totdeauna sigur că nu conversează acolo cu dușmanul său”1.

Orice ordine socială veritabilă se bazează pe vecinătatea trăită, care este relația aproapelui cu aproapele.2 Fără vecinătate reală, nu mai sunteți răspunzător de nimic și de nimeni. Dar, fără sentimentul răspunderii fiecăruia față de celălalt, nu mai e posibilă libertatea civică; dictatura devine inevitabilă în orice societate a cărei maximă este: „fiecare pentru sine și Dumnezeu pentru toți”, dintre cei care nu cred în Dumnezeu.

Ceea ce vedem noi producându-se în statele atinse de gigantism, în care relațiile omenești, din cauza marilor distanțe, a maselor și a anonimatului, nu mai sunt decât abstracte constrângeri, care de altfel nu mai constrâng decât la proasta dispoziție, la trișarea socială, la anarhie în cadrul legilor. Atunci statul, pentru a subzista, trebuie să devină totalitar, adică această constrângere abstractă trebuie să se însoțească de o constrângere fizică, singura eficientă de acum încolo: poliția. Dar această ordine impusă din afară este în realitate suverana dezordine.

Nu există ordine adevărată decât în libertate. Nu există libertate decât la oamenii care-și realizează vocația și care o slujesc. Și omul liber este singurul care respectă libertatea semenilor săi. Toate se leagă. Simțul aproapelui, Note:

1 Daniel Defoe.

2 Iau termenul de aproape în sensul pe care i-1 dă parabola samariteanului cel bun. Cine este aproapele meu? Cel care are nevoie de ajutorul tău, sau cel care ți-1 dă? El poate fi oricare om, cel care trece pe drum și se oprește…

Responsabilitatea și libertatea sunt lucruri intim legate: ele se creează reciproc și nu pot subzista multă vreme unul fără altul. Și ordinea se naște din alianța lor.

Cei care n-au înțeles până acum că libertatea este baza vie a ordinii, că ea nu poate fi dată nimănui, ci doar asumată de fiecare ca un risc fără precedent, că ea este „incompatibilă cu slăbiciunea”, cum zicea Vauvenargues, adică incompatibilă cu egoismul, cu insignifianța și cu spiritul de combinații, cu arivismul, cu oportunismul și cu fuga din fața răspunderilor, cu prostia vanitoasă și cu lenea gândirii, cu respectul pentru bani, cu tonul palavragiu, cu blufful și cu sentimentalismul care fac cuprinsul oricărei demagogii, cultul succesului facil și întâmplător, frica de lovituri, frica de cuvinte limpezi – pe scurt, cu tot ceea ce caracterizează moravurile politice ale pseu-dodemocrațiilor noastre și gusturile lor de „mare public”, așa cum le întreține și le exploatează cinematograful, cărțile proaste de mare tiraj și publicitatea. Cei care n-au înțeles încă nici acum că libertatea este funciarmente incompatibilă cu toate

acestea; cei care nu știu să dovedească faptul că au înțeles asta – aceștia nu au dreptul să-și spună democrați, ei nu merită nimic mai bun decât un dictator.

Cei care încă nu au înțeles că libertatea înseamnă răspundere, aceștia nu au nici un drept să-și revendice o libertate din care ei nu ar ști să scoată nimic, dacă ar primi-o prin absurd și care le-ar face mai multă frică decât poftă, dacă i-ar cunoaște condițiile.

Dar ar fi insuficient să demascam ipocrizia și Dumnezeu știe dacă cuvinte ca democrație și libertate nu sunt ipocrizii, jalnice sau scandaloase, în gura miilor de proști sau de cinici care se prevalează de ele. Ar fi insuficient și chiar primejdios. Căci această ipocrizie este și ea un omagiu pe care slăbiciunea mulțimilor îl aduce oricărui ideal foarte nelămurit presimțit.

Efortul actual trebuie să se îndrepte către o definiție intransigentă și limpede a idealului, care doar el să justifice lupta noastră, și către căutarea mijloacelor de a încorpora acest ideal, mijloace care să nu fie ele însele trădări ale propriului lor scop.

Trebuie să-i ajutăm pe oamenii atât de slabi de astăzi să devină ceva mai responsabili, ceva mai demni de a fi liberi, ceva mai demni de a se lăsa omorâți sau de a omorî ei, căci aici am ajuns în numele libertății și al democrației. Acest „ceva mai mult" reprezintă o enormă ambiție, dacă luăm lucrurile în serios.

Am să-mi pot mărturisi acum idealul și viziunea mea? Oroarea mea de programe nu e deopotrivă decât cu întinderea scepticismului meu în ce privește mustrările propagandei. De asemenea, eu nu predic, vreau doar să spun care sunt concluziile care mi se pare că rezultă din starea în care ne aflăm. Cred în virtutea elucidării, care spune adevărul coborând glasul, fără nici un efort de a convinge.

Îmi fac raționamentul următor: gigantismul modern îi lipsește pe oameni de posibilitatea de a fi și de a se simți răspunzători în societate și în politică, deci de a fi liberi; această responsabilitate anxioasă cheamă pe dinăuntru dictatura și ne face neputincioși împotriva dictaturilor din exterior; dezordinea noastră intimă ne lasă deci, în chip necesar și fără greș, pradă „noii ordini" a totalitarilor; dacă nu ne place asta, trebuie să ne schimbăm metodele și atitudinile; dar care sunt metodele și atitudinile contrare gigantismului și care ar fi în stare să-l preîntâmpine?

Răspund că nu există ordine solidă și liberală decât în micile comunități, în orașele care păstrează măsura omenească. Acolo vecinul poate sta de vorbă cu vecinul și individul se poate face auzit. Consecințele acțiunilor sunt vizibile, dragostea și ura sunt concrete și puterile pot fi controlate și susținute de cetățeni, în cunoștință de cauză și de persoană. Răspund că aceste mici comunități nu vor putea subzista decât grupându-se, decât punându-și în comun resursele materiale, pentru a se apăra și a-și dezvolta autonomia

spirituală. Răspund că această „utopie” care se numește federalism este singura care permite cuvintelor libertate, ordine, umanitate și democrație să însemne un lucru care să mă emoționeze.

Cât despre cei care spun: „Și eu aș vrea o asemenea ordine, dar mi se pare imposibilă”, eu îi voi întreba ce consideră ei posibil, în afara războiului și a statului totalitar, care nu este nimic altceva decât statul războiului permanent?

Multe lucruri imposibile ni se întâmplă. Într-o bună zi, ele sunt de față, în ciuda noastră. Nu ar fi timpul să vrem ceea ce se întâmplă, să vrem imposibilul favorabil, adică să creăm o ordine și să trecem la ofensivă?

LXIV.

SENSUL CUVINTELOR.

Dar ofensiva presupune un plan. Un plan comun, limpede determinat și înțeles de o aceeași manieră de toți cei care vor trebui să-1 aplice. Un plan care se exprimă prin cuvinte, și prin cuvinte care să pună ordine în voințele noastre rătăcite: toate cuvintele limpezi sunt cuvinte de ordine.

Or, ce vedem astăzi? „Libertate”, „ordine”, „spirit”, „democrație” capătă, toate, sensurile pe care le-am vrea – și oamenii se omoară între ei pentru aceste cuvinte. Se pare chiar că se bat pentru ele cu atât mai pasionat cu cât se știe mai puțin limpede ce înseamnă.

Am spus că ordinea veritabilă presupune libertatea omului responsabil. Dar câți burghezi înfricoșați se încăpățânează să vadă în Hitler, acest om al maselor, „bastionul” ordinii lor împotriva bolșevismului? Alții se bat în numele libertății lor împotriva unui tiran care-și ducea războiul lui în numele libertății poporului german. Acest autocrat în cizme se proclama într-o zi singurul democrat „veritabil”. Dar celălalt dictator s-a ridicat împotriva lui în numele „adevăratei” democrații, cea a sovietelor, ali-indu-se pe de altă parte cu anumite națiuni care se intitulează foarte sincer democrații, dar pe care el le socotește plutocrații.

Trebuie să credem că oamenii se omoară între ei pentru niște neînțelegeri? Sau că vorbele nu mai înseamnă nimic? Există în spatele acestor cuvinte realități simple care să fie, pe de o parte, tirania și, pe de altă parte, libertatea? Dar spuneți-mi arunci, ce este libertatea pentru dumneavoastră? Ezitați, e complicat și, cu cât vă gândiți mai mult, cu atât înțelesul cuvântului vi se pare mai problematic. Totuși, vă veți expune viețile, de bună voie sau fără voie, pentru a salva această libertate, și asta e foarte bine. Dar ar fi și mai bine dacă acest cuvânt ar avea un înțeles care ar putea fi declarat fără ezitare. Dacă fiecare dintre dumneavoastră ar ști ce apără (căci a te lăsa omorât nu dovedește nimic; și dușmanii noștri se lasă omorâți). Cuvintele nu pot fi eficiente decât dacă au un înțeles definit. Și ceea ce definește înțelesul unui cuvânt este corespondența sa indiscutabilă cu anumite lucruri, cu anumite sentimente,

este faptul că el angajează în mod necesar niște acte. Or, această corespondență nu încetează să fie arbitrară decât în virtutea unui acord unanim. Asta vrea să spună că o asemenea corespondență nu se poate produce decât în sânul unui grup sau al unei comunități vii. O tradiție, un drept, o credință și o autoritate comune sunt singurele în stare să definească înțelesul a ceea ce nuinim cuvinte curente. Dar toate aceste lucruri au dispărut în secolul nostru. Și atunci cuvintele care aleargă pe toate drumurile nu mai duc nicăieri. Limba noastră este dezarticulată. Cu cât vorbim mai mult, cu atât mai puțin ne înțelegem. Doar moartea mai pune pe toată lumea de acord.

Secolul al XX-lea va apărea în viitor ca un fel de coșmar verbal, de cacofonie delirantă. S-a vorbit în el mai mult decât se vorbise vreodată; imaginați-vă posturile acelea de radio care nu mai pot tăcea nici zi, nici noapte, în care cuvintele sunt rostite atâtea pe secundă, fie că există sau nu auditori, că sunt sau nu lucruri de spus. Timpul în care cuvintele se uzau mai repede decât în orice alt secol al istoriei, timpul marii prostituții a acestor cuvinte care trebuiau să fie măsura adevărului și despre care Evanghelia spune că la sursa lor ele sunt „viața și lumina oamenilor”!

Vai, ce am făcut noi cu cuvântul? El nu mai știe nici măcar să mintă în anumite guri, a căzut mai jos decât minciuna, vreau să spun în totala lipsă de însemnătate. O, cât se bucură Diavolul de pălăvrăgeala amabilă sau emoționată a acestor spicheri sau vorbitori! El, care este marele confuzionist, el, căruia nu-i place nimic atât de mult ca echivocul lingușitor, torsul stilului oficial, vorbăria care nu spune nimic, de la sfârșitul banchetelor; și când ajungem abrutizați de discursuri, el, romanticul, este cel care ne sugerează că indicibilul este poate mai adevărat decât cuvântul limpede și distinct! El știe că, aflând limbajul nostru, el distruge comunitatea. El știe că, distrugând structurile sociale, el grăbește confuzia limbajului nostru. El știe că oamenii nu se pot angaja decât prin cuvinte limpezi și distincte și, contorsionând și deprimând sensul cuvintelor, el distruge însăși baza fidelităților noastre.

El știe că, pretutindeni unde unei pisici i se spune pisică, răul dă înapoi și își pierde din prestigiu; din cauza aceasta a inventat el limbajul diplomaților și pudorile lui nesănătoase. El știe că nimic pe lume nu ne va putea face să tăcem, acum când avem radioul, și el se instalează în toate microfoanele noastre. El organizează, în sfârșit, această inflație verbală, cuvintele nemaifiind decât „ascunzișuri” pentru acte, de la care el speră, nu fără îndreptățire, că vor reuși mai bine decât cele mai rele tiranii, să ne amețească simțul moral…

Voiam să spun că singurul remediu ar fi să-i opunem semantica, adică știința semnificațiilor, a limbajului precis și nuanțat, chezășuit de o lungă tradiție și de etimologii. Un minister al sensului cuvintelor, înzestrat cu puteri discreționare, aceasta îi trebuie Democrației, pentru că, la urma urmei, este un

regim în întregime întemeiat pe cuvinte1. (Ministerul acesta era odinioară Biserica. O analiză a vocabularelor noastre ar arăta că puținul înțeles comun pe care-l mai păstrează cuvintele vine de la amintirile biblice și liturgice.)

Aș putea indica douăzeci de remedii de felul acesta; dar știu preabine că ele vor rămâne fără virtute în lumea informă și gigantică în care trăim. Și pe urmă, la urma urmei, eu nu scriu aceste pagini pentru a propune, după alți o mie, reformele mele. Răul este prea profund, disperarea prea adevărată, oamenii prea ocupați să se distrugă unii pe alții, și cuvintele, tocmai, prea lipsite de forță, pentru ca vreun sfat să mai fie încă ascultat.

Dar iată încrederea indestructibilă care urcă prin rumo-rile noastre și restabilește tăcerea iubitoare: noi nu suntem stăpâni să distrugem adevăratul Cuvânt! Toate minciunile Diavolului și toate vorbăriile noastre se risipesc de îndată ce ne vorbește Duhul Sfânt, printr-o frază din Biblie sau prin liturghiile noastre, printr-un cuvânt pe care îl spuNote:

1 Regimul parlamentar, contractele sociale, legile, opinia publică, presa liberă, mitingurile, conferințele. Monarhia era întemeiată pe rituri, formule consacrate, ceremonie plastică. Dictatura este regimul loviturilor brutale și cuvântul nu mai e în ea decât minciună dirijată.

Ne un trecător, printr-o rugăciune născută din străfundul sufletului. Nu depinde de noi ca aceste silabe să trăiască; dintr-odată, ele ne-au vorbit (nașterea unui poem sau a ritmului unei fraze, undeva în noi, ne dă o slabă idee despre asemenea surprize). Dacă limbajul ne-ar aparține, de multă vreme nu ne-am mai fi putut înțelege. Dar dacă două ființe comunică, dacă aceste cuvinte mă pun dintr-odată în mișcare, dacă acest accent ajunge pentru a-mi reda forțele, prin acest miracol limbajul este restaurat în puterea sa originară și creatoare. Un tiran sau un stat vor putea foarte bine să interzică discursurile noastre și discuțiile noastre, „să înăbușe libertatea cuvântului"; la punctul la care am ajuns, nu va fi un prea mare rău. Dar nu vor putea face nimic în ce privește misterul care face ca, în anumite momente, unele cuvinte să ne vorbească, și nu altele, fie și cu voce scăzută. În taina unei temnițe, stăpânii îi vor putea reduce la tăcere pe vorbăreți și pe marii oratori, vor putea să-i înlocuiască prin discursurile oficiale; vor putea arde toate cărțile; vor putea să-i împuște pe profeți – ei au putut răstigni și Cuvântul! Dar nu vor putea niciodată merge mai departe.

Căci iată Pastile, unde Cuvântul a înviat; și, în confuzia limbilor și a minciunilor, când frica, suferința și rușinea nu ne mai îngăduie să mai articulăm nici chiar o plângere care să se facă înțeleasă – Cuvântul e Cel Care în clipa de față ne vorbește!

LXV.

VIRTUȚI.

Am indicat dimensiunile Ordinii indestructibile în care se încadrează drama destinelor noastre. Astfel înarmați și sprijiniți, putem să îndreptăm spre Satana și spre sinistrele sale planuri o privire care totdeauna îl descumpănește și-l face uneori să se risipească, răspândind un fum negru, care întunecă cerul o vreme, și poate ne face să plângem, apoi totul se limpezește și e iarăși drept.

Să nu-i opunem Diavolului injurii, pe care el le-ar lua drept tot atâtea omagii. Să ne întoarcem de la el și să privim Binele. Să ne înarmăm cu această mare încredere care supraviețuiește catastrofei, pentru că, cercetându-i în profunzimi cauzele, ea vede că acestea se distrug prin propriile lor efecte și că nici ordinea, nici bucuria, nici măreția și nici iubirea nu încetează să aștepte, intacte și suverane, dorința noastră. Ne este de ajuns să regăsim curajul de a fi virtuoși. Ne este de ajuns să-i redăm virtuții gloria ei.

Desigur, noi am făcut din virtute un lucru atât de trist, încât ar părea meschin să ne mai ținem de ea. Nimeni nu mai îndrăznea să vorbească despre ea; ea nu mai era nimic mai mult decât moralitatea. Nu mai știu ce notă ridicolă se lega de însuși acest cuvânt, care-i electrizase odinioară pe eroii Revoluției. Morala era plicticoasă și gangsterul era plin de prestigiu. Ceea ce se chema bon ton consta, în fond, în a prefera genul rău. Această dereglare a criteriilor1 a anunțat totdeauna sfârșitul unei cetăți și al culturii sale.

Orgoliului și brutalității proclamate drept virtuți de către totalitari, națiunile libere nu mai îndrăzneau să le opună decât vanitățile scurte și prudentele lașe, și aceasta se chema realism. Spiritului de răzbunare și resentimentului, ele n-au mai știut să le opună decât neliniștile lor de proprietari istoviți, și aceasta se chema apărarea.

Note:

1 Nu vorbesc de imoralitate, nu știu dacă era mai mare decât în alte timpuri. Spun numai că nu mai aveam nici măcar „ipocrizia” de a o condamna ca atare.

Ordinii. Grosolăniei spirituale, doar confuzia spirituală, și aceasta se chema dreptul de liberă critică.

Toate acestea se explică și generații de romancieri ne-au arătat în mod convingător că omul „moral” nu era decât un ipocrit, un slab, un refulat sau un plicticos. Însă războiul ne arată altceva. Când o democrație roșește pentru virtuțile sale, pe ce forță mai poate conta ea? Și când elita unei societăți nu mai concentrează decât ridicolul disciplinelor care au fondat-o și menținut-o, când ea își păstrează aplauzele pentru cei mediocri, pentru că aceștia amuză cel mai mare număr și aduc cei mai mulți bani, când ea aduce un cult starurilor de o prostie intolerabilă, când toate acestea par naturale, și contrariul antisocial sau plicticos, ce le mai poate ea opune barbarilor? Barbaria debilă și abrutizată a mulțimilor noastre, demisia fără eleganță a elitelor noastre, oare asta e ceea ce

trebuie să salvăm cu prețul vieții? Răspund foarte liniștit că nu. Tot ceea ce poate fi distrus să fie distrus. Toți surzii prea surzi ca să mai audă semnalul de alarmă să piară în surditatea lor. Ce putem noi să facem? Prostia este inexorabilă; nimic pe lume nu o va putea împiedica să se distrugă. Și, dacă este ucis ceea ce era deja mort, nu văd nimic rău în asta.

Toate acestea nu mă vor împiedica să am încredere! Nenorocirea ne readuce la ceea ce e serios. Ea ne învață să-i opunem răului binele, și nu jumătatea de rău a micilor perversiuni. Ea ne redă curajul de a ne opune acestui orgoliu propovăduit de totalitari, umilința, și nu suficiența; brutalității lor, acea virtu2 lucidă și mândră, și nu calcule „realiste"; setei de răzbunare și resentimentului, grosolăniei spirituale, dreptatea cu două tăișuri și austera riNote:

2 Folosesc termenul italienesc făcut celebru de Burckhardt și de Nietzsche cu privire la eroii Renașterii. L-am putea traduce aproximativ prin energie sufletească, îndrăzneală controlată.

Goare a gândirii, nu această isterie sentimentală și această panică de posedați bine verificați. Aș vrea să spun lucrurile acestea și mai simplu încă și mai cu blândețe și fără să condamn nimic; nu e oare ceasul prea măreț pentru strigătele noastre? Aș vrea să vorbesc despre binele și virtuțile pe care le iubesc și libertatea care vine după ruină, când pe cer se ivește iarăși primăvara pură peste rămășițele vieții. Îmi închipui o cetate ajunsă la ultimul stadiu al corupției sale. „Cer oricărui om care gândește să-mi arate ce mai subzistă din viață"3. Și eu răspund: Marea ordine de a trăi și de a asuma un destin nou. Virtutea nu este mai plicticoasă atunci când cei virtuoși au dispărut cu vechile lor certuri în care mai întârziam și noi. Nu mai e vorba de morala lor, care a murit în defensivă și pe care ei au apărat-o atât de prost. E vorba pur și simplu de măreția pe care vom ști să ne-o imaginăm și de o viziune nouă a forței... Așezat pe ruinele noastre, schițez...

Îmi place să înscriu aceste cuvinte: luciditate-seriozi-tate-umor, care formează un acord profund și însuflețit. Mai presimt și altele. E cel mai frumos joc!

Îmi place să copiez fraze pe acest ton: „Egoismul își are și el prostia lui, el nu este mai puțin ignorant în ce privește binele decât este onestitatea în ce privește răul." „Pentru a-i cunoaște pe oameni nu ajunge să-i disprețuiești."4 „Persoanele slabe nu pot fi sincere."5 Și visez la o antologie a acestor maxime de o mândrie fără ostentație...

Îmi imaginez că umilința trece prin zidurile celulei pe care o clădesc temerile și vanitățile noastre slabe, și că ea ne permite să fim liberi, asemenea celor care nu mai au nimic de pierdut.

Note:

3 Baudelaire încă, în plin secol al XLX-lea…

4 Benjamin Constant.

5 La Rochefoucauld.

Mă gândesc la acea puritate a inimii despre care lui Kierkegaard îi plăcea să repete că ar consta în „a voi un singur lucru”, și care să ne facă insensibili la amețeală.

Mă gândesc că omul cel mai lucid de pe lume este omul care se roagă.

Și că cel mai mare dintre psihologi este cel care înțelege iertarea. Căci iertarea cunoaște păcatul la fel de bine ca și Diavolul însuși. Dar îl cunoaște mai bine pe păcătos, pentru că deșteaptă în el curajul iubirii.

Mă gândesc că nenorocirea ne face iarăși sobri și că împărăția care le-a fost dăruită celor mai vorbăreți le va fi restituită celor taciturni prin cunoașterea primejdiei și obișnuința morții, mai absurdă și mai simplă decât oricând.

Ridic aceste virtuți în fața ochilor mei nu ca pe o utopie a unor zile de mâine mai bune, căci Ecleziastul avea dreptate, „. Oamenii nu știu nimic; totul le este în față, totul li se întâmplă deopotrivă tuturor; aceeași soartă și pentru cel bun, și pentru cel rău.” Dar în această lecție pe care epoca noastră ne-o reamintește, eu văd lecția noastră de măreție; ea ne redă realității noastre. Adevăratele virtuți nu se îndreaptă spre fericire, ci spre Ordine și dreptatea ei. Ele nu duc spre un happy-end, ci spre gloria Adevărului.

Îmi imaginez, nu visez; mă pregătesc să merg înainte. Simt că am părăsit această carte și că aceste câteva acorduri pe care le-am încercat îmi dau tonul unei armonii noi, unui stil de viață mai dur și mai plin de bucurie… „Chem și presimt – este o frază din Poe, care de câtăva vreme mă fascinează – o anumită energie calmă, strălucitoare și neîmblânzită, așa cum ne-o putem închipui dintr-un mare fluviu de aur topit…”

O da auod iubes, Domine! 6

Note:

6 „Doamne, dă ceea ce poruncești” (Augustin).

LXVI.

ALBASTRUL CERULUI

„Și-ți voi face crestele zidurilor de rubin.” (Isaia 54,11)

Ii opun Diavolului toate lucrurile lumii cărora el le ignoră virtutea și splendoarea. Îi opun chezășiile unei încrederi pe care nu o va atinge niciodată viclenia sa.

Ii opun ierarhiile Ordinii: ordinea cerească și strigătul de război al îngerului alb, ordinea lăuntrică a sfințeniei, ordinea cosmică și discursul ei imens, ordinea legilor jurate în cetate, ordinea cuvântului și ordinea virtuților.

Ii opun Duhul, Apa și Sângele, „care mărturisesc și toate trei una sunt” (I Ioan 5,6-8). Îi opun Focul limbilor, Sarea și Uleiul. Îi opun Pâinea și Vinul.

Îi opun, de asemenea, operele oamenilor, unde partea sa a fost consumată.

Îi opun albastrul cerului.

Albastrul cerurilor pe care le-am iubit. Albastrul cerului din île-de-France, blândețea artei și a vârstelor, și surâsul unei femei cu iubirea credincioasă și veselă. Albastrul cerului din Manhattan, topindu-se ca o inexorabilă bucurie între verticalitățile argintate ale zgârie-norilor. Albastrul cerului Alpilor, moarat de scânteietoarea negreață, la amiază, pe tăișul ghețarilor.

Fie ca aceste imagini să risipească farmecele satanice imprudent invocate în aceste file, confuziile crepusculare și larvare în care Prințul tenebrelor ne așteaptă oboseala; fie ca ele să facă să se risipească profunzimile înșelătoare pe care el le deschide aventurii dorinței, încurcându-ne virtuțile în viciile noastre și gustul nostru firesc al fericirii în amețeala nenorocirii; și ca ele să risipească sofismele abisului așa cum zorii de vară limpezesc cețurile! Se spune că demonului îi place ceasul miezului de noapte. O, să ne întoarcem fața către simbolul universal al rigorii și al păcii profunde a iertării, și să ne scăldăm privirea în întinderile de puritate arzătoare și aspră ale albăstruiul cerului în inima zilei!

2942 și 1944

Postfață după patruzeci de ani.

I

Am scris această carte la New York. Era război, pentru mine exilul și de multe luni trăiam singur. În jurnalul meu din acea vreme, găsesc câteva fragmente care evocă îndeajuns de bine, pentru mine cel puțin, cadrul și atmosfera lucrului meu.

5 West 16th Street, New York Sfârșitul lui decembrie 1941

Am găsit un atelier mic lângă Greenwich Village, sus de tot, într-o casă de piatră cafenie și am părăsit fără bucurie hotelul.

Podea albastru-închis, pereți în alb trandafiriu și jumătate de plafon înclinat, de sticlă, negru noaptea, striat de încheieturi albe. Două ferestre mari și joase spre curte. Chiar în față, clădirea înaltă a unei tipografii. Mai la dreapta, domin acoperișul plat, formând o terasă, al unei case cu trei etaje care este o mănăstire. Călugărițele, două câte două, se plimbă în sus și în jos pe acest acoperiș, citind. Cum nu e parapet, ne temem defecare dată că vor face un pas prea mult și vor cădea în gol, dacă ceea ce citesc le pasionează.

Miercurea Cenușii, 18 februarie.

De luni de zile încercam să încep1. Însă tot timpul fugeam pe stradă, în lume, la cinema, la cel mai mic pretext.

Astăzi, la ora două, m-am închis, fără să mă mai urnesc din loc, între fotoliul și masa mea – cele două brațe ale fotoliului atingând marginea mesei – în fața unui teanc de hârtie albă. Au trecut ceasuri, imobile. Telefonul a sunat de mai multe ori, alături de patul meu, fără ca eu să mă mișc. Mi-am recitit încet conferința de la Buenos Aires2, note răzlețe. La ora șapte, am început să scriu. E ora zece și am în fața mea introducerea și trei capitole terminate. Mi-e foame, mi-efrig, sunt fericit și alerg să mănânc ceva de 50 de cenți la cafeneaua din colț.

22 februarie.

După trei zile și trei nopți de muncă încrâncenată, am încercat ieri-seară o ieșire. Două semne mi-au dovedit că până una alta sunt prizonierul cărții mele și că aș face bine să nu mai scap de aici.

Trebuia să mă duc la niște prieteni după cină. Intru la întâmplare într-un mic restaurant, în josul lui Madison Ave-nue. Sala îngustă și adâncă pare goală. Trebuie să fi fost aproximativ nouă și jumătate. Ezit în prag: mă vor mai servi? In fundul sălii, doi bărbați și o femeie, la o masă stau de vorbă și beau. Unul dintre bărbați m-a remarcat și îl aud spunând: „Iată Diavolul!" Se întorc pe jumătate și râd. Am fugit. Nici un alt restaurant în acest cartier. Am urcat, fără să mai mănânc, la prietenii mei.

Note:

1E vorba de Partea Diavolului, care trebuia să apară la sfârșitul lui 1942 la New York într-o primă versiune. A doua versiune, mărită, datează din 1944. Ea a apărut în Elveția în 1946 și pe urmă la Paris în 1947.

2 „Conferință despre Diavolul în secolul al XX-lea", august 1941.

Nu am prieteni mai încântători în tot orașul și i-am văzut aproape în fiecare zi luna asta din urmă. Însă în seara aceasta nu aveam nimic de spus și mă întrebam, nu fără neliniște, ce se poate spune în general când suntem mai mulți într-un salon. M-am întors acasă devreme, dar n-am făcut nimic important toată noaptea. E limpede: sau scriu, sau ies.

26 februarie.

La Town Hali, Wanda Landowska cântă astăzi după-amiază Variațiunile Goldberg. Timp de o oră și jumătate, cu nervii vibrând ca și coarda clavecinului, de câte ori această matematică feciorelnică vivace ca sfințenia însăși nu m-a dus până în pragul lacrimilor! Uneori, de asemenea, mi se închideau ochii fără voie, căci am lucrat toată noaptea și pe mine emoția mă face să adorm. Am ieșit pătruns de o beție despre care îmi imaginez că e starea normală a îngerilor, și hotărât să reîncep totul.

Nu pot să ascult Bachfără să-mi fie rușine că scriu. Cum să fac să lovesc cuvintele cu o tușă la fel de vivace? Cum să le fac să danseze în bucuria de a spune adevărul? Și cum să le seduc la ritmul fără greșeală, fără destindere și fără remușca-re al unei gândiri, care să mai fie demnă de a fi gândită, de a fi primită într-o lume stabilită de o singură fugă de Bach?

1 martie.

Constat că de patruzeci și opt de ore nu am mai spus un cuvânt nimănui (la cafenea, îmi ajunge să arăt farfuriile cu un gest). Asta nu se poate decât într-un mare oraș.

Lucru nocturn. Dorm puțin dimineață sau după-amiază. N-a mai venit menajera. Funingine pe mobile, în cești.

5 martie.

Când am adormit dimineață, dacă sună telefonul ceva mai târziu și fac un efort să-mi revin în câteva secunde, înțeleg de ce se spune: mă trezesc și e vorba într-adevăr de un verb la reflexiv.

7 martie.

Am dat la dactilografiat primele cincizeci de pagini. Pe urmă, am rătăcit pe Fifth Avenue în mulțimea încetinită a zilei de sâmbătă.

Nu e încă primăvară, dar anotimpul se emoționează nelămurit. Vântul dulce dinspre mare urca pe bulevardele infinite, foarte ușor aurite de amurg, acolo unde se deschideau spre cer. Ajunge un asemenea vânt blând, puțin aur depărtat, un cer frumos de nori atlantici, pentru ca lumea să fie iarăși mai mare decât războiul și inima mai liberă să iubească? Da, în seara asta.

14 martie.

Plimbare în jurul unei mici piețe, ternă și noroioasă, în josul orașului, cu Ernst Erich Noth, romancier german. Îi vorbeam despre cartea pe care o scriu. „Cum, îmi spune, vă mai puteți pasiona de idei? Mai aveți o viață lăuntrică? Eu sunt mort de doi ani. Mă simt postum." Deși suntem cam de aceeași vârstă, iată un om mai modern decât mine.

16 martie.

M-am trezit de câteva minute. E ora unsprezece dimineața și mi-am spus: „De ce scrisoarea asta e îndoită? Cutia mea de scrisori e destul de mare pentru formatul ei, factorul ar trebui să știe." Vedeam un plic subțire, cenușiu, îndoit informă de V în spatele ușițeifără lumină a cutiei metalice. Mi-am pus halatul și am coborât cele trei etaje până în vestibul: da, asta era, plicul cenușiu, îndoit (o factură de la spălătorie). Mi se pare că asta nu mi s-a mai întâmplat de doisprezece sau treisprezece ani, de la Calw.1 Facultatea mea de mică clarviziune (clarviziune de detaliu fără interes) nu mi-a servit niciodată la nimic, decât tocmai să verific, de fiecare dată când se manifestă, că sunt deconectat de lumea utilului.

20 martie.

Ploaie torențială și topirea zăpezii. Călugărițele nu mai ies, sau poate au căzut în curte. Picăturile pline de funingine mi se strivesc pe hârtie, sticla geamurilor s-a topit, sau e poate prost aranjată în fereastră. Am legat cu un fir de sfoară verde piciorul rupt al micului meu fotoliu. Fericirea de a scrie și de a mă simți liber noaptea și ziua.

21 martie.

Am terminat capitolul despre Sfântul Mihail. Poate părea delirant „intelectualilor liberali" din New York.

Prima zi de primăvară, anunțată de tunet puternic la ora cinci dimineața. Jose Bergamin asigură că primăvara este anotimpul Diavolului. Dar eu voi fi terminat în curând.

23 martie.

O scrisoare a proprietarului îmi spune că etajul meu va fi demolat. Închiriam atelierul acesta cu luna și, deci, nu mai aveam altceva de făcut decât să plec, fără să mai insist.

25 martie.

Am scris finis la ora șase dimineața. Biserica Sfântul Mar-cu, în zorile reci, câteva bătrâne și un bărbat tânăr în fața bătrânului preot anglican, într-o criptă de piatră golașă. Să exorcizeze în mine partea Diavolului, cea pe care el a luat-o fără îndoială din lucrarea mea.

Idee bizară: dacă am terminat atât de repede cartea aceasta a fost pentru că am încercat s-o iau repede.

Notelor acestea din 1941 îmi place să le adaug povestirea unei seri în care am fost „vizitați" în casa noastră din Ferney, la 29 iunie 1954. După masa de seară, într-o atmosferă favorabilă, eram șase persoane care ne simțeam foarte bine și am sugerat să ne jucăm de-a întrebările și răspunsurile. Jocul acesta, pur telepatic și poetic, se joacă în perechi, în cea mai mare tăcere. Unul dintre noi, scrie trei întrebări, și celălalt în același timp trei răspunsuri; apoi invers; și acestea o dată făcute, fiecare citește cu glas tare, unul întrebările, și celălalt răspunsurile.

Din seara aceasta, reținem trei schimburi remarcabile.

Erau acolo Jean-Paul de Dadelsen, colaboratorul meu cel mai apropiat de la Centrul European de Cultură și pe care l-am numit, a doua zi după moartea sa prematură în 1957, „singurul mare poet luteran de limbă franceză". Una dintre întrebări era: „Ce s-ar întâmpla dacă Jean-Paul ar deveni Papă?" Răspuns: „Papa ar fi luteran."

Al doilea schimb: „Ce este mistica?" Răspuns: „Este o mică grădină închisă care se va deschide de Paști" (se știe că hortus clausus este un simbol fundamental al misticismului, flamand sau renan mai ales).

Dar al treilea schimb mă face să amintesc aici această seară memorabilă. Unul dintre noi scrisese: „Ce s-ar întâmpla dacă Diavolul ar intra în această cameră?" Partenerul și-a citit răspunsul: „Toate luminile se vor stinge." Și toate luminile s-au stins.

Invitat de editorul meu american să mă resituez astăzi în raport cu acest text de acum un sfert de secol, prima întrebare pe care mi-o pun este cea a subiectului ei și a realității sale. Mai cred, încă, adică, în existența Diavolului?

Mi-e foarte teamă că nu pot da la această întrebare directă un răspuns fără ocolișuri, și asta din cauza naturii înseși a subiectului, ambiguă până la contradicție, până la sofismul logic inevitabil.

Într-adevăr, dacă spun că nu mai cred în Diavol, asta înseamnă că el m-a avut, potrivit cu primul capitol al acestei cărți; și dacă el m-a prins înseamnă că el lucrează; or, nimic nu poate lucra fără ca să existe, decât poate Neantul, care, prin neființă neantizează.1 Astfel, scepticismul meu ar fi o dovadă de existență tocmai pentru că pune la îndoială? Pe de altă parte, dacă spun că cred în Diavol, aceasta nu e câtuși de puțin o dovadă că el există sau că el nu are nici nimic din mine, nici nimic în mine. De unde se vede că e aproape imposibil să se vorbească de el în chip inocent sau detașat, nici fără un fel de act indirect de credință sau de ateism.

Am să încerc totuși să mă explic mie însumi și să le spun și cititorilor acestei reeditări ce înseamnă Diavolul pentru mine în conjunctura actuală.

Proiecție?

Unul dintre procedeele favorite ale celui viclean constă în a-i convinge pe intelectuali că el nu este decât expresia mitică a terorilor intime ale oamenilor simpli și care.

Note:

1 Das Nichts nichtet „Neantul neantizează", spune Heidegger. Cf. Qu'est-ce que la Metaphysique? TR. FR. De Henri Corbin, Gallimard, 1938. Citat mai sus cap. LVI.

Nu l-au citit pe Freud. Astfel, Diavolul nu ar fi nimic altceva decât o proiecție. Dacă vreți să cunoașteți înțelesul termenului, consultați excelentul Vocabular al psihanalizei de J. Laplanche și J. B. Pontalis; veți citi acolo la pagina 348 (cF. Trad. Rom. Vasile Dem. Zamfirescu (coord.), Editura Humanitas, 1994, pp. 311-312): „ [.] două accepții ale proiecției: a) într-un sens comparabil sensului cinematografic: subiectul trimite în afară imaginea a ceea ce există în el în mod inconștient. Aici, proiecția se definește ca un mod de ignorare, cu, în compensație, cunoașterea în celălalt a exact ceea ce este ignorat în subiect.

B) Ca proces de expulzare cvasireală: subiectul aruncă în afara lui ceea ce refuză în el, regăsindu-l apoi în lumea exterioară. Se poate spune schematic că aici proiecția nu se definește ca „a nu vrea să cunoști" ci ca „a nu vrea să fii".

Prima perspectivă apropie proiecția de iluzie, a doua o fixează în bipartiția originară a subiectului și a lumii exterioare."

Pentru a ilustra primul sens, cronica mi-ar oferi sute de exemple, dar puține care să depășească în precizie pe cel al lui Ioan de Roma, dominican, însărcinat începând cu 1528 ca „inchizitor al credinței", de a proceda contra luteranilor și valdensienilor din Provența. Un text din epocă ne dă câteva detalii în ce privește metodele lui: „Zisul de Roma comandă să fie luat prizonier un anumit Jehan Gignoulx și, pentru că acesta din urmă nu voia să depună mărturie așa cum voia el, îl luă și îl legă de masă și îi unse picioarele cu grăsime, apoi puse să li se dea foc, zicând: „Vei spune că Lucifer a purtat-o pe Maica Noastră șapte ani și că el L-a zămislit pe Isus Cristos."

Și, când sărmanul om era cuprins de foc, el striga și mereu spunea că nu era nimic adevărat din toate acestea. Pentru care, zisul de Roma l-a pus de cinci ori pe foc, și a fost sărmanul om atât de ars, încât de atunci nu s-a mai ținut pe picioare și a murit în temniță din cauza picioarelor și nervilor arși."2

Un discipol ortodox al lui Freud ar avea dreptate să considere „iluzie" o asemenea proiecție, căci este limpede că acel călugăr se înșela în ce-l privește pe el însuși mai mult decât în ce o privește pe victima sa și localizarea lui Lucifer. Dar ar fi o iluzie de-al doilea grad să se creadă că Diavolul nu ar fi nimic pentru că Ioan de Roma înșela, de vreme ce eroarea sa dovedește contrariul, îl relevă pe Diavol, este în mod tipic opera Diavolului.

Proiecția este iluzie, se spune. Dacă Diavolul este proiecție, el este deci iluzoriu. Dar această iluzie operează; eâ este, prin urmare, realitate... Realitatea a ce, dacă nu a ceea ce nu este? Realitate a Diavolului, deci.

Cât despre cea de-a doua formă a proiecției, nu se poate spune că ar fi înșelătoare: ea nu este o iluzie asupra mea însumi, ci acțiune, ea este refuz deliberat a ceea ce adevăratul meu eu dezavuează, știind bine că lucrul acesta este real și că lucrul acesta este în mine. Că răul este în noi, nu din noi, iată ceea ce implică de fapt credința în Diavol. El lucrează în intimitatea cea mai bine păstrată a individualității mele, dar nu în liberul proiect al persoanei mele – proiect care îmi permite să-mi iau distanțele față de ființa mea naturală, să o judec și, în primul rând, să o văd. Eu mă văd rău, și ce înseamnă asta? Nu altceva decât că răul pe care-l văd acționează în mine fără a fi eu însumi. Este un personaj străin care mă parazitează pe mine ca individ. Eu îl expulzez și îl „redau" Stăpânului său, adică adevăratului său posesor, căruia eu îi refuz posibilitatea ca el să mă posede. Deci nu mai.

Note:

2 E. Arnaud, Histoire des premieres persecutions des Vaudois lu-theriens du Comtat venaissien et de la Provence, Paris, 1891.

E vorba aici de „greșită cunoaștere”; eu știu foarte bine că Diavolul este în mine și că aici îl pot eu surprinde. Este vorba și mai puțin de o „refulare”, cât, dimpotrivă, de o voință cum nici nu se poate mai conștientă de a respinge, la propriu vorbind, de un vomisment, adică de o acțiune curativă.

A boteza proiecție mecanismul acestei conjurări a răului care este în mine nu legitimează negarea realității răului, dar nici nu ajunge pentru a stabili realitatea ființei spirituale care i-ar fi producătorul. Un proces fiziologic nu dovedește nimic altceva decât eficiența structurii sale. Dar el nu este mai puțin indispensabil oricărei înțelegeri a unei eventuale transcendențe. Cu alte cuvinte:

— O ființă spirituală nu este nimic pentru omul care nu a făcut niciodată experiența trăirii ei. Chiar dacă această ființă există în sine, în lumea aceasta sau în antilume, în imanență sau în transcendență, ea va rămâne pentru mine un nume lipsit de interes și care nu are nici o importanță pentru mine, dacă nu i-am putut niciodată produce în mine forma ei.

— Trebuie să fi făcut experiența prezenței și a stilului specific al acțiunii ei pentru a o recunoaște în avatarurile sale cele mai diferite, dar această experiență trăită nu dovedește existența „obiectivă” a unei entități corespunzătoare; ea este doar condiția sine qua non a unei deschideri spre realitatea ei ipostatică.

— Deci nu am stabilit câtuși de puțin existența „obiectivă” a Diavolului descriind mecanismul proiecției, dar am arătat cum se poate manifesta „Luciferul latent instalat în orice inimă omenească”3. Nici Diavolul, și nici DumNote:

3 Baudelaire în Arta Romantică. În același sens, Nietzsche: „Nici noi nu negăm că credința „mântuiește„, și tocmai de aceea negăm că credința ar dovedi ceva.” Genealogia moralei, III, 24; trad. RoM. De Liana Micescu, Editura Humanitas, București, 2006, p. 174.

Nezeu nu ar exista pentru noi dacă nu am avea nici un mijloc de a-i face să existe subiectiv în noi, de a le trăi sau cel puțin de a le mima experiența – chiar și „negativă” în pustiul mistic.

— Chestiunea existenței Diavolului (sau a existenței lui Dumnezeu) nu este deci o chestiune detașată, detașabilă de o experiență, fie ea fulgerul Revelației.

— Dar niciodată experiența nu a rezolvat problema care se pune apoi: anume dacă „Dumnezeu” sau „Diavolul”, produși în noi și proiectați de noi coincid cu Dumnezeu sau cu Diavolul așa cum acționează în afara noastră.

Autocritica.

N-am răspuns deci, încă, la propria mea întrebare în ce privește existența Diavolului; am făcut doar să se simtă că nu e atât de simplu... La punctul acesta, poate ajuta o metodă negativă: am să încerc să spun ce mă uimește, mă neliniștește, mă șochează sau mi se pare inexact în cartea mea, așa cum tocmai am recitit-o.

O facilitate înșelătoare: Am scris cartea aceasta ca și când ar fi fost mai ușor sau mai puțin radical imposibil să-l cunoști pe Diavol decât pe Dumnezeu. Deci, ca și cum aș fi avut ideea că avem cu toții o experiență mai concretă și mai convingătoare a răului și a erorii decât a binelui și a adevărului. Lucrul acesta nu poate fi apărat în logică, dar corespunde cu un anumit lucru pe care cuvântul iluzie sau semnul de eroare nu ajung să le anuleze în ochii mei. Adică logica este insuficientă? Sau aș dispune eu de o cunoaștere a Binelui destul de imunizată împotriva „păcatului" pentru a mă face să concep și chiar să spun, fără teama de a fi prea atins de aceasta, ceea ce este păcatul?

Or, știu că omul nu este bun. El se naște așa cum l-a făcut programul său genetic, care nu poate fi „bun" decât printr-o șansă la, să spunem, zece miliarde. Dar această șansă s-ar vedea imediat compromisă de activitatea divergentă sau antagonistă a IO10 -l combinații realizate și realizabile; numărul acesta reprezentând Răul (Diavolul este Legiune). Rău este ceea ce împiedică Binele să se dezvolte. Eu îmi formez astfel o cunoaștere virtuală și negativă a răului, imediat exemplificată de consecințele indiferent cărui gest, cum ar fi cel de a apăsa pe butonul tranzistorului meu.

Omul are puține șanse împotriva Diavolului. Intervenția unui agent diferit (care în teologie se cheamă transcendență) pare indispensabilă în această conjunctură. Dacă nu, totul este absurd și, în primul rând, cartea mea în măsura în care e coerentă și nu se ocupă decât de subiectul ei. Este cel mai grav reproș care i se poate aduce și mă și mir că atât de puțini critici și-au dat până acum seama de asta...

Diavolul și invenția: La Madrid, în parcul Retiro, se poate vedea o statuie a Diavolului creator. Este un fel de Pro-meteu. Cred că am mai văzut una la Catania, la poalele Etnei; însă pe vremea aceea eram preocupat de Empedo-cle, care, se spune, s-a aruncat în vulcan pentru a-și dovedi că era zeu, și nu s-a mai întors de acolo.

Vorbeam de o ordine a lumii voită de Dumnezeu, căreia Diavolul ne stârnește să-i contravenim. Dar astăzi nu mai sunt sigur deloc că această ordine a lumii, prin ipoteză, ar fi necesarmente imuabilă sau veșnică și că ea nu prevede acțiunea liberă a oamenilor, nu numai ea, în cadrul ei, ci pentru ea, ca agent al evoluției ei – fie spre o transfigurare progresivă, fie spre o lentă degradare a energiilor.

Am demonstrat îndeajuns eficiența Diavolului în calitatea sa de denunțător, de contestator, de semănător de îndoială și de negator, cenzor și judecător? (Fiind stabilit că această eficiență nu devine ca atare decât prin noi și prin mâinile noastre; așa cum aminteam în cap. VIII, Mefisto nu poate face nimic decât prin Faust.)

Este limpede că Diavolul inspiră tehnicile, adică mijloacele de a schimba Creația pentru a o adapta mai bine dorințelor noastre de libertate sau de putere, pentru a o aservi mai bine pasiunilor noastre. Nu numai infernalul ciocan pneumatic și bomba H purced în chip evident de la Diavol, ci, de asemenea, toate remediile, instrumentele chirurgiei, avioanele, laserele, microfoanele de înaltă fidelitate, organele artificiale, mijloacele de a face să plouă sau de a ne petrece sfârșiturile de săptămână pe Lună.

Din aproape în aproape, devine evident că aproape totul, în viața culturală, depinde de el, de la poezia pură la ziaristică, trecând prin arte, filosofie, științe și științele umane. Nu există aproape niciuna dintre operele lor, dintre afirmațiile, formulările sau certitudinile lor provizorii care să nu se fi născut din punerea în chestiune, de fapt din negarea celor ce le-au precedat. Îndoiala este primul moment al oricărei cercetări, prima condiție a invenției – a doua fiind pasiunea de a se expune necunoscutului – așa cum un film se expune luminii, dar și cum un copil pierdut se expune gloanțelor.

Insă această pasiune care însuflețește jocul masacrului, care este viața intelectuală, este cea după un mai mare bine, după o calitate mai pregnantă, obscur chemată și presimțită. La urma urmei, cel care neagă totul, odată ce ne-a ucis iluziile de adevăr, ne va lăsa dezgoliți în fața Adevărului. Lucrul acesta se petrece în oricare dintre viețile noastre, chiar dacă în doze infinitezimale, și lucrul acesta se va vedea la Sfârșit. Cel care se îndoiește caută o certitudine, negatorul creează în ciuda sa însuși, în sensul în care e scris că „cel rău face o lucrare care îl înșală"; dacă face cu adevărat o lucrare, o operă, el înșală răutatea care-l îndemnase la lucrarea lui.

Administratorul: Cioran scrie că Diavolul nu este „decât un administrator, un prepus la slujbele joase, la istorie".

Poate că ar fi trebuit să-i consacru un scurt capitol Diavolului birocrat, funcționar de stat, impecabil până la sadism. Această omisiune, care mă uimește astăzi, se explică prin faptul că scriam această carte în Statele Unite, unde numai funcționarii de vamă în uniformă mi s-au părut demni de confrații lor europeni și emulii lor în zelul imbecil. Dar eram în război, și orice călătorie era interzisă.

Capitolul acesta l-ar fi introdus atunci pe cel care merita de pe atunci înțelesul Istoriei, care avea să devină atât de scump urmașilor marxismului, mai ales în Franța, și care a „justificat" în URSS genocidurile cunoscute.

Prințul acestei lumi, tradus în fața tribunalului, afirmă că el nu a făcut altceva decât să urmeze ordinele de Sus: el nu era decât un executant, un funcționar, un administrator al „asprelor necesități" (sunt singurele pe care le admite), un agent al înțelesului Istoriei și al catastrofelor ei moralizatoare.

Acesta este rolul pe care-1 avea de fapt dinainte, din povestea lui Iov.

Mai viclean decât demonul: în totul, ceea ce poate surprinde în această carte este că ea nu încearcă nici o clipă să trezească frica, și nici să evoce spaimele infernului, rictusul înfricoșător al demonului și ororile păcatului făcute sensibile prin spaimele ispășirii. M-am legat de vicleniile celui viclean, în versiunile lor contemporane. Se va spune că Diavolul meu este „foarte intelectual"... Dar singura mea temere este de a fi lăsat să se creadă că el ar putea fi, dacă există într-adevăr, altceva decât un intelectual, și înțeleg foarte bine asta, un intelectual din rândurile opoziției! (Ei sunt toți astfel, ca atare, chiar dacă slujesc sau își închipuie că slujesc Băncile, Producția sau social-fascismul.) Acțiunea Diavolului este modelul de acțiune al intelectualilor: ei nu au niciodată puterea, dar o exercită prin intermediul partidelor la putere, care n-ar exista fără ei sau și-ar pierde repede prestigiul. Dacă intelectualii nu au niciodată puterea, și nici nu se pune problema ca ei s-o câștige, asta nu se întâmplă aleatoriu, ci prin definiție. La ce i-ar servi unei opoziții să câștige puterea, dacă și-ar pierde însăși rațiunea de a exista, care este de a fi împotrivă? Este propria ei rațiune de a crea (sau, cel puțin, de a contribui la creație).

Preziceri: Când scriam în 1942 că viitorul politic, pe secole de-a rândul, ar avea toate șansele de a fi determinat de tabăra care are cele mai multe avioane, uitam fără îndoială că Hegel crezuse a fi putut demonstra că Napoleon va pune capăt Istoriei pentru că avea cel mai mare număr de tunuri. Trei ani mai târziu, Bomba pulveriza riiroshima și pe profeții de stirpea mea. Astăzi, când toată lumea o posedă și caută mijloacele de a nu se servi de ea, umanitatea se conduce în ansamblu cu o incredibilă mojicie. Această înfruntare a unor uriași imbecili mai mult decât pe jumătate paralizați deprimă orice simț care ar vrea să nu fie altceva decât simplu prospectiv.

„Dacă Stalin perseverează pe linia actuală" (p. 60) reprezintă una dintre erorile inevitabile, când se dorește ilustrarea unor previziuni de ansamblu discutând mișcarea unei societăți – aici Europa sau lumea occidentală; s-a recurs la o imagine curentă, sau ea va fi cea dintâi perimată, în mod sigur.

Dar pot și eu să înscriu un punct: prevedeam venirea după Cristos a unei „ere a religiilor aberante". Dacă mi se spune că ea se și zidește înseamnă că ignor aproape totul în ce privește fenomenul religios.

Ceea ce eu am anunțat înainte de război și, în această carte, în capitolul XXIII se realizează în lumea întreagă: „Era religiilor ni se deschide încărcată de

promisiuni echivoce." Ca urmare a refluxului aparent al creștinismului în Occident, fără a mai vorbi despre cvasiinterzicerea lui în URSS, de suprimarea lui în China și în ciuda Conciliului Vatican II și a progresului ecumenismului, este evident că Bisericile organizate au pierdut controlul asupra instinctelor religioase, în numele cărora se văd respinse ca represive și frustratoare. Mă gândesc la stupefiantele epidemii de fervoare și de austeritate care sporesc odată cu sectele din Statele Unite sau din Brazilia, din Chile sau din Sicilia, la reîntoarcerea masivă spre fetișism în Africa neagră, la provocatori, la beatnici și la hippy-ii de pretutindeni, la călătoriile psihedelice și chiar la furia gărzilor roșii dezlănțuite asupra țării-mamă a marxismului confu-cianist – doctrina care se voia totuși și se credea atât de minuțios atee... Dincolo de aceste simptome, persist să prevăd universala, însă subterana propagare a tuturor felurilor de religii gnostice, a căror funcție va fi să elibereze spiritul de orare de muncă și de răgazurile condiționate. „Plictisul s-a născut într-o zi a uniformității", dar mulțimea distracțiilor este cea care-l întreține și-l face imuabil. Plictiseala va fi produsul principal al regularii vieților noastre de către stat. El va fi măsura morală a creșterii entropiei pe planeta noastră. Religiile care vin vor fi deci subversive, violent negatoare, irațională, anarhice și poetice. Denunțate și persecutate de polițiile lumii întregi, dar mai ales în țările comuniste, ele vor declanșa forme noi de vânătoare de vrăjitoare și de exorcism. Nu se vor mai trimite oameni pe rug, ci la uzina de spălare a creierului, și pentru cei bogați divanul va înlocui patul de tortură. Însă Diavolul va fi, ca și mai înainte, în inima inchizitorilor, și nu a victimelor – acești „nevrozați", care sunt sarea pământului.

Foarte curioasă omisiune: La epoca în care scriam această carte, se vorbea mult despre „moartea lui Dumnezeu", se vorbea despre asta de ceva mai mult de jumătate de secol. Malraux reluase tema de la Nietzsche, Sartre avea să le țină isonul. Însă nimeni n-a vorbit – nici chiar eu!

— De moartea Diavolului. Și de ce această ciudată omisiune? Pentru că Diavolul era mort încă de mult dinainte, și că nici nu mai era nevoie să se amintească de aceasta? Sau pentru că el reușise mai bine ca oricând să se facă uitat cu totul, sau încă se făcuse trecut drept comunist în tabăra liberalilor și drept fascist față de toată lumea; câmp liber în favoarea unor asemenea proiecții!

Asta nu mă scutește totuși de reproșul că mă simt rușinat de a nu fi fost primul care să proclam: „Diavolul e mort!"

Sau poate trebuie să mă felicit pentru asta? Și de a fi primul care să spun că acesta ar fi fost triumful lui cel mai de seamă?

Să te păzești să-l urăști pe Diavol: Cea mai gravă, poate, din criticile pe care mi le aduc, este de a fi putut lăsa impresia că mă credeam radical

împotriva Diavolului și că-l condamn fără recurs, dar, mai ales, că îl uram așa cum burghezul îl urăște pe anarhist sau comunistul pe burghez, unul fiind coșmarul celuilalt, adică o proiecție a unei părți rușinoase din sine însuși, cea care-i provoacă spaimă cu atât mai multă, cu cât nu a îndrăznit nici să și-o asume, nici s-o îndepărteze de sine în cunoștință de cauză.

Or, în ciuda marelui principiu evanghelic care ne comandă să ne iubim dușmanii, dintre care el este fără îndoială primul – Satana însemnând, în ebraică, Adversarul prin excelență – eu mă simt incapabil nu numai să-i doresc iertarea și mântuirea, ci să și simt pentru el acel tip de atracție care se poate întoarce în ură. Personificare a răului, pe care o recuz, dar care acționează în mine din clipa în care îmi imaginez sau creez, mă simt mai aproape de el decât de cei mai mulți dintre sfinți, mai mult în complicitate nativă decât în război declarat și mi se întâmplă să-i admir tehnica și, în același timp, nu i-am putut disprețui funciar decât agenții. Nu că ar fi în ochii mei acel personaj „grandios" sau acel profund geniu melancolic pe care ni-l descrie literatura de la Milton încoace, însă a urî este un lucru sentimental, și deci inadecvat situației pe care a creat-o el și funcției sale spirituale. Satana este animalul cu sânge rece, mai mult un „monstru rece" decât însuși statul, potrivit lui Nietzsche. Niciodată distrat din milă, frică, indignare sau oboseală, vigilența lui este aproape fără greș, și noi nu i-am putea-o face și mai desăvârșită, ținând-o trează prin vane insulte, în loc să ne gândim mai degrabă la căi de a o adormi, cum ar fi, de exemplu, prin punerea la punct a unei tactici a adevărului abil și liberal asupra căruia el nu are putere, sau de a ordona morala noastră personală spre un țel pe care el nu-l poate concepe.

Nu mai puțin futil decât de a ne biciui pentru a-l urî ar fi să-l condamnăm pe acest Diavol, fără de care nu am ajunge departe. Căci, de fapt, noi nu putem să-l ucidem, și nici să-l acceptăm, nu putem nici reuși fără conivența lui, și nici să ne prăbușim fără acceptarea lui disprețuitoare. Atâta vreme cât lumea este ceea ce este – și ea nu e nimic altceva – Diavolul îi este prinț ineluctabil.

O lungă răbdare și o stăpânire intimă a resurselor înseși ale revoltei împotriva minciunii ne pot face să concepem o tactică a speranței, dar trebuie să acceptăm faptul că ea pare să tindă asimptotic spre această limită: ea contează pe stingerea finală a rațiunilor de a fi ale demonului, ca urmare a propriei sale acțiuni.

Prin degradarea energiilor pe care le stimulează și le concepe în noi, el ne atrage irezistibil spre cel mai jos nivel al nedif erentierii, al insignifianței și inerției finale, în care deșeurile ființei se consumă lent – în acea râpă a gheenei despre care ne vorbesc Evangheliile și care era, în realitate, locul de descărcare a gunoaielor la porțile Ierusalimului.

Ge-Hinnom sau Valea Hinnomului era într-adevăr numele uneia dintre cele trei văi care înconjoară Ierusalimul, în sila de acest loc, odinioară atribuit cultului lui Moloch, regele Iosua a poruncit să fie spurcat, și de atunci el a fost făcut locul de depunere a gunoaielor și stârvurilor care erau distruse, ca și în alte locuri, prin combustie lentă: „focul care nu se stinge", devenit focul veșnic al infernului în Evul Mediu. În gheenă, nu se ardeau decât cadavre și gunoaie, nu vii sau supraviețuitori dintre cei mai conștienți, cu care stă de vorbă Dante!

Însă, prin această acțiune de a consuma ambițiile pe care el nu încetează să le stârnească și, odată cu ele, și a egois-melor noastre, el contribuie la o ultimă eliberare. Prin opera sa istovitoare și care 1-a înșelat până la sfârșitul tuturor timpurilor, el ne va elibera de ispitele pe care are funcția de a le întreține, adică de această sfidare creatoare de pe urma căreia trăim noi și întreaga noastră cultură, sfidare care ne amuză și care ne pasionează, dar, în același timp, ne roade, ne persecută și ne înspăimântă în insomnie, până când se naște, la sursa ființei dezgolite, invocația, elanul, tresărirea spre odihna profundă a Celui Fericit, spre o patrie răcoroasă și surâzătoare, unde viclenia, șiretenia și efortul istovitor se vor stinge în sfârșit în har – și Satana va uita să mai existe!

III.

Și încă n-am răspuns... Însă m-am prins iarăși în joc, s-a văzut asta: cum încerc să-i delimitez mai strâns acțiunea lui presupusă în viața mea – fie chiar și cu gândul de a-1 „demistifica" – ipoteza își recapătă consistență.

Henri Matisse, căruia i s-a adresat întrebarea dacă credea în Dumnezeu, a răspuns: „Da, când lucrez."

Eu voi răspunde acum într-un fel asemănător: da, sunt cu adevărat constrâns să cred în Diavol când îi simt lucrarea în lucrarea noastră și când sufăr din cauza asta, în propria mea lucrare (dar fără el aș fi întreprins această lucrare?)

Și, pentru aceasta, voi da două exemple, dezvoltând indicațiile care rămăseseră prea eliptice în mica mea carte.

Decreația.

Aminteam în prima mea versiune că Diavolul, potrivit Evangheliei, este „părintele propriei sale minciuni". Și adăugam: „Pe aici intrăm în însăși taina răului [...] Minciuna e o creație monstruoasă, căci, prin esența ei, nu există! E un fel de decreație. Este o înșelătorie cu formă găunoasă, o născocire bastardă și o lucrare a unei arte neautentice" (capitolul IX).

Când cartea tocmai apăruse la New York, Saint-Exu-pery, într-o seară, cu vehemența lui obișnuită, mi-a făcut reproșul de a fi aruncat acest cuvânt, „decreație", fără comentarii și dezvoltări; atinsesem aici ceva important, spunea el, fără a face nici cel mai mic efort de a lărgi și dezvolta descoperirea mea. Pe

măsură ce înaintam în seară, această neglijență devenea o vinovată ușurătate, greșeală profesională și, ce să mai spun, greșeală morală, în cele din urmă un bluff de neiertat!

Nu mai sunt foarte sigur că i-am răspuns, dar, cum conversațiile noastre de la New York – întretăiate de jocuri de șah – se desfășurau deseori pe subiecte științifice, presupun că a trebuit să invoc entropia… Dar să reluăm acum asta și să discutăm cum ar fi trebuit să o fac în acele vremi depărtate, deodată apropiate…

Prin termenul „decreație", încercam să evoc concomitent, cu un singur cuvânt, mai multe operații ale spiritului opuse și complementare, cum ar fi invenția și negația critică, sinteza instantanee și analiza prin durată; dar și rezultatele lor concrete: recordurile locale și uzura generală, condensațiile de energie câștigate cu prețul uniformizării mediului și al creșterii deșeurilor; și, în sfârșit, un anumit stadiu al dozării forțelor contrare, mereu mobilizate de actul unic al creației, adică: predominanța, aici morbidă, a necesarului principiu al negării. „Decreație" însemna deci, pentru mine, proliferare a mecanismelor inumane în detrimentul libertății noastre, sau7 în limbaj psihologic: predominanța agresivității și a instinctului morții asupra dorinței și asupra instinctului vital.

Freud publicase cu câțiva ani mai devreme (1930) studiul său despre Disconfort în cultură, unde ajungea la concluzia că, „alături de instinctul conservării substanței vii, care tinde să o compună în unități tot mai mari, trebuie să existe și un alt instinct, antagonist, care tinde să dizolve aceste unități și să le reducă la starea lor originară, anorganică. Cu alte cuvinte, laolaltă cu Eros coexistă și un instinct al morții. Fenomenul vieții poate fi explicat prin convergența sau prin acțiunea antinomică a acestor două instincte."

Aici, Freud cita versurile din Faust al lui Goethe în care Diavolul își desemnează el însuși adversarul: nu ceea ce este sfânt și bun, ci puterea pe care o are natura de a crea, de a spori viul: [.] căci toate câte sunt.

Născute, vor pieri, pe drept cuvânt […]

Așa că tot ce voi numiți mereu.

Păcat, Distrugere, deci Răul, ține.

De însuși elementul meu […]

De n-aș avea-n văpaie lăcaș pentru-a petrece, N-aș mai găsi niciunde-un colț al meu.1

Toate acestea trezesc în spiritul unuia care se folosește de civilizația tehnico-științifică a acestei ultime treimi a secolului al XX-lea cele mai precise analogii fizice. (Freud nu invoca aici biologia.) Cel de-al doilea principiu al termodinamicii sau principiul lui Carnot formulează legea degradării

ireversibile a energiei, și Clausius va denumi entropie ceea ce permite măsurarea augmentării gradului de disoluție, dezorganizare, dezordine și uniformitate finală într-un sistem independent. Formele superioare ale energiei (luminoasă, nucleară, electrică) evoluează în mod fatal spre forma inferioară a energiei calorice. Ed-dington, în anii treizeci, calculase venirea unei „morți călduțe a Universului".

Astfel, găsim stabilit, în spiritul omului de astăzi, un principiu care nici nu poate să ne placă, nici nu-1 putem accepta, dar pe care nu se pune problema să nu-1 suportăm: instinctul morții, care nu este, fără îndoială, decât aspectul psihosomatic al entropiei. El ne conduce cu o mână sigură spre pierzania noastră, cea a persoanelor, cea a speciei. Aici este Diavolul.

Ne temeam de o conflagrație, așteptam erupția vulcanică, speram vreun flagel spectaculos, și avem creșterea insensibilă a unui concept negativ, ce deprimă lent. Nu crima, care înflăcărează, ci virtutea care-și pierde acea virtu și care plictisește.

Note:

1 Goethe, Faust, vs. 1339,1340; 1342-1344; 1377,1378, trad. RoM. De Ștefan Aug. Doinaș, Editura Univers, București, 1982, pp. 83,84.

Arestându-1 pe criminal, nu-1 veți prinde niciodată pe Diavol. Tot astfel cum, arzând pe rug martirul, nu veți stinge nici credința, nici erezia. Acțiunea finală, pe termen foarte lung, a entropiei, atât spirituală, cât și fizică, duce cu toată rigoarea la distrugerea persoanei umane dotate cu o vocație – adică a libertății unui om sau a unei întregi cetăți.

Îmi veți spune că Diavolul devine ciudat de retractil, prea dificil de recunoscut, și-mi dau seama că socotiți că am făcut din el un soi de abstracție. Dar acestea sunt căile și travestirile lui. El nu lasă amprente, urme de picior despicat, ci doar un fel de devastare mai mult simțită decât măsurabilă, un principiu al morții lente și sigure în adâncul cel mai profund al vieții, ceva imperceptibil iremediabil.

Sfântul Augustin credea că Răul este doar neființa. Pentru Goethe, el este „cel care neagă totdeauna". Trebuie totuși să fii, pentru a spune nu, nițel, cel puțin. Diavolul augustinian ar fi, prin forța împrejurărilor, mut, mefistofelicul este negator. In Cartea lui Iov, el este vorbăreț, un fel de retor atenian. Insă important este că, potrivit Evangheliei, el a ispitit însuși Cuvântul – în zadar – în ideea de a-L denatura. De unde se vede că entropia nu este numai degradarea energiei, ci și descalificarea virtuții, a adevărului și a vieții.

Diavolul este cel care neantizează, e devenirea Nimicului, pol al anti-Spiritului.

Dumnezeu, subiect pur, personalizează, Diavolul depersonalizează, agent al disoluției structurilor creatoare, deci al stabilirii acestei vaste unități –

uniformitate impusă la limită triturării formelor – pe care Baudelaire o prevedea „imensă ca plictisul și neantul”.

Cum se poate lupta împotriva acestui autentic „simț al Istoriei”, acestei săgeți a timpului pe care toată știința voia odinioară să ne-o demonstreze ca ireversibilă? Aici, se propun trei proceduri.

A defini binele sau adevărul este totdeauna o victorie asupra entropiei.

Iubirea activă și creatoare2, elanul de admirație, punerea unei metafore afective sunt factori de organizare la nivelurile cele mai înalte și cu prețul unei cheltuieli de energie neglijabile. Deci factori de negentropie.

Nimic mai puțin diabolic decât desemnarea, specificarea răului și fișa sa antropometrică. Răul descris ca atare încetează să fie diabolic. El mai poate distruge, ucide sau tortura, dar nu mai poate „decrea”. El s-a acuzat, s-a făcut recunoscut și, prin aceasta, și-a pierdut puterea de a seduce și de a denatura mișcarea însăși a oricărei creații, care este iubire. Diavolul se retrage din crima recunoscută ca atare, și îl reneagă pe criminal: el abandonează trupul, care va muri fără el pe scaunul electric.

Ceea ce este diabolic la propriu este depravarea binelui însuși la judecători și la călăi, cel puțin tot atât cât și la criminali.

2. Consumarea răului prin excesul său a fost rețeta mântuirii în secta carpocrațienilor3 (secolul al IV-lea). Irineu ne spune că acești gnostici făceau din Diavol instrumentul lor pentru a istovi viciile, cedându-le. Orgia le ținea loc de asceză, și comunitatea femeilor de remediu pentru adulter.

Jean Paulhan, prefațatorul romanului Justine al marchizului de Sade, îmi scria în dedicația sa: „Mai răul este dușmanul răului.” Inversare carpocratică a vechiului proverb care spune că „mai binele este dușmanul binelui”.

Note:

2 Dragostea-pasiune în schimb, care se degradează în căldură este o creștere a entropiei (vezi, în acest sens, cartea mea Iubirea și Occidentul).

3 Carpocrates, potrivit unei legende, a fost fiul lui Epifanie și al Alexandriei, adică al unui genial eretic adept al egalitarismului, mort la șaptesprezece ani, și al unei cetăți care a rămas simbolul marii civilizații elenistice (cf. Hans Leisegang, Die Gnosis).

3. Iertarea. Giovanni Papini, într-o reușită carte despre Diavol, apărută la câțiva ani după a mea (cum o dovedește formula sa mai mult chiar decât data ei), susține teza mântuirii finale a lui Lucifer. N-am nimic împotrivă, idee care este generoasă și s-a întâmplat să fie scandaloasă în ochii Bisericii de atunci, care a condamnat cartea. Dar, în sfârșit, pentru a putea fi mântuit, Diavolul trebuia să existe ca persoană. Or, s-a văzut că el nu este decât un înger căzut, redus la o funcție referitoare la om. Ca forță de ne-antizare a ceea ce există, și

nu numai ca inspirator al unor acțiuni nefaste față de ordinea stabilită, el nu poate decât să se nimicească cu tot ceea ce a ales Neantul în fiecare dintre noi, și nu se vede cum mântuirea sa nu ar fi ipsofacto suprimarea lui.

Pactul cu Diavolul.

Newton are o întreagă teorie în ce privește poziția geografică a infernului. Atitudinea sa psihologică e singura care este importantă pentru omul secolului nostru. Și poate, în mod ceva mai serios, ținuta sa spirituală.

Cine poate crede o singură clipă în infernul ca o peșteră centrală a planetei Pământ, dacă nu cel care ar putea crede încă în Dumnezeul cu barbă de la Capela Sixtină, plutind în spațiul intersideral?

Dar am amintit ce era gheena despre care Isus a vorbit în mai multe rânduri. Nu cunosc o mai bună definiție a infernului: locul de aruncare permanentă a gunoaielor și deșeurilor a ceea ce nu mai are rațiune de a exista. Pedeapsa omului care nu are vocație – adică a omului ce refuză să caute, să descopere și să-și asume ceea ce poate primi și ceea ce poate a și primit – va fi deci să fie aruncat „acolo unde focul nu se stinge". Neantul se reîntoarce în neant. Mai mult decât o pedeapsă, este reglementarea unei socoteli, o „constatare obiectivă".

Concepție satanică, mi se va spune, pentru că e exclusiv a iertării. Dar cum să ierți absența ființei?

Răul este ceea ce mă împiedică să-mi văd scopul, să-mi disting vocația și de a tinde spre ea cu toate forțele mele adevărate. Răul este ceea ce se opune utilității mele în calitatea mea de persoană distinctă în ochii Creatorului; păcatul este cel care face din mine un rebut, bun doar de aruncat în focul veșnic al prăpastiei Ge-Hinnom, unde se mistuie gunoaiele cetății sfinte.

„Devino ceea ce ești!" spune cuvântul orfic cu ecou prin filosofii greci și, aproape de noi, prin Goethe, Kierkegaard, Nietzsche, prin înțelepciunea mistică pusă în practică, prin smerenia în fața lui Dumnezeu și mândria persoanei în fața spațiului și uniformului.

Dar Diavolul ne spune: și în primul rând, cine ești tu? Ești sigur că ești? Ai să-ți petreci viața prea scurtă ca să te cauți în necunoscut, când nu sunt sigure decât puterile omului asupra altor oameni, sau asupra naturii și a timpului? Lasă-ți sufletul, fumul acesta, dacă există, eliberează-te de grija de a fi în șine și de a putea, tu… (nimic nu e mai puțin sigur). Vei avea, în schimb, forța și bogăția, prestigiul, tinerețea, cunoașterea utilă.

Pactul descris în acești termeni este figurarea mai mult sau mai puțin dramatică, condensată într-un singur eveniment decisiv, a unui fenomen care se produce și se reproduce în fiecare clipă de-a lungul unei vieți: faimosul „pact cu Diavolul".

De fiecare dată când mi se oferă un „succes” care nu răspunde la nimic din ce aștepta vocația mea, avantajul imediat și concret nu este decât o primă publicitate menită să mă convingă să semnez cu cel care spune că a avea acest succes este totul: câștig ceea ce nu sunt eu.

Puterea de a aservi pe un altul m-ar aservi, ca și fiecare bogăție nemeritată, necerută de persoana mea și pe care ființa mea ar respinge-o precum o grefă. Dorința însăși de a trata cu Diavolul, în speranța prost ascunsă de a-1 trage pe sfoară, descrie totdeauna o anumită naivitate, așa cum a observat foarte bine Georges Bataille în cartea sa despre Gilles de Rais. Acest mare senior breton, a cărui istorie adevărată a devenit legenda lui Barbă Albastră, recursese la serviciile unui tânăr și frumos vrăjitor venit din Italia pentru a-1 invoca pe Diavol și a trata cu el. El se hrănea cu iluzia de a obține de la demon puterea absolută și mijloacele de a-și reface imensa avere delapidată, în același timp „păs-trându-și pentru Dumnezeu sufletul și viața”. O asemenea „neghiobie” există chiar și la Faust; întreaga inteligență a doctorului nu-i ajunge pentru a-1 pune la adăpost de fascinația pe care o exercită Mefisto prin promisiuni imposibile.

Toate aceste calcule sunt false, orice s-ar întâmpla. Căci nu pot să-mi păstrez sufletul intact dacă-1 pun de acord cu o putere, cu iubiri, cu bogății care-mi sunt atribuite din exterior prin cine știe ce hazard al sorții. Dar dacă refuz să-mi potrivesc sufletul darului accidental care mi se oferă, dacă-1 păstrez pentru mine și „pentru Dumnezeu”, ce mai înseamnă atunci pentru mine acea putere, aceste iubiri și aceste bogății pe care nu le pot poseda cu adevărat? Un altul decât mine s-ar folosi de ele luând numele și forma mea. Mai bine să visez, să citesc sau să scriu asemenea lucruri frumoase și ca ele să-mi fie oferite prin procură grație unor eroi cu care îmi e cu neputință să mă identific pe timpul visului meu, fără ca vreun pact să-mi interzică să mă reiau în stăpânire când aș voi s-o fac.

Dar dacă „sufletul” meu este ceea ce îmi este propriu absolut, dacă el este în mine ceea ce ține nemijlocit de vocația mea și dacă „păcatul” este ceea ce mă abate de la opera esențială care este viața mea, de tot ceea ce vine să mă ispitească să accept ca făcut de-a gata – obiceiuri și cutume, decrete și mode, dogme și titluri – cum m-aș mai putea păstra pur de orice alienare fără să-mi pierd în același timp mijloacele de a trăi?

Se vede aici că pactul cu Diavolul este nu numai inevitabil, ci și vital, și, de fapt, aproape universal. O parte din oricare dintre viețile noastre este necesarmente alienată, și reprezintă tot ce trebuie să facem pentru un salariu în detrimentul unei vocații; sau pentru a ne câștiga traiul cu prețul rațiunilor noastre de a fi; tot ceea ce este indus în noi de către publicitate, modă, imitarea modelelor „bune”; tot ceea ce ne leagă deci, de bine, de rău, de ceea ce se

numește „societatea de consum” – inaugurată de Eva, atunci când a mușcat Mărul. Este, în fond, contractul social potrivit lui Rousseau, în întreaga măsură în care el trebuie să rămână coercitiv prin teama (la urma urmelor, legitimă) față de jocul erosului imperialist.

Pactul cu Diavolul rezumă într-un singur act un proces perpetuu, ce pare continuu, dar care este făcut din miliarde de replieri aproape imperceptibile ochiului liber în existențele noastre cotidiene, din miliarde de „păcate” microscopice, trădări infinitezimale față de aventura noastră extraordinară. Proces cu totul comparabil cu sporirea entropiei care șlefuiește toate viețile noastre și societatea însăși: pierderea, degradarea continuă a energiei produse în noi de viziunile de câte o clipă ale Țelului ultim, cauza Atracției universale.

Ireductibila parte a Diavolului este, la urma urmei, cea a asprei necesități de a prelungi în timp existențele noastre – „a persevera este diabolic” – de a privi elanul forțelor, care, prin har, ne ridică și ne poartă spre ultima transfigurare a individului care suntem în persoană pură, așa cum credința, în anumite străfulgerări, o anticipează.

Contrariul entropiei este iubirea.

După o treime de secol și o recitire strictă, și aceste glose, căințe și contraatacuri în care se trădează îndoielile pe care trebuia să le înfrunt într-o zi, iată că am ajuns la sfârșit și mă întreb nu ce am vrut să spun, ci ce spune în fond această carte, și iată ce găsesc: că ea îndreaptă atenția asupra Diavolului nu ca imaginat în Infern sau în Cer, adică refulat în inconștient sau proiectat în transcendență, ci surprins asupra faptului în viețile noastre.

L-am înfățișat pe Diavol lucrând în creațiile noastre – este partea „spiritului care neagă totdeauna” și fără de care am fi asemenea unor maimuțe – da și în decreație, care este sporirea imperiului fatalităților prin doar vina libertăților noastre, care și-au pierdut puterea. L-am arătat abătându-ne de la rațiunile noastre de a trăi și de la căutarea lor fără sfârșit, prin oferta pe care-o face de a ne îngădui să trăim mai bine potrivit lumii: în serie, în imitație, în modă; în vânt, în sensul Istoriei (dar făcută de alții), în ceea ce este făcut de-a gata și în ceea ce este făcut pentru a fi purtat în moralele neasumate, în judecățile nedeliberate, în dogmele nereinventate lăuntric.

Nu în crima care poate fi pedepsită cu spânzurătoarea, în profanare sau în blasfem, nici în viciul catalogat am căutat urma Diavolului, ci în imensa, lenta și sigura degradare a energiilor omenești, care se înfăptuiește în favoarea unui Progres material incontestabil, al democrației plăcerii pe care o permite și a regimurilor totalitare ce rezultă de aici.

Nelimitatul, omniprezența, prestiința și totalitatea, aceste atribute majore pe care marile religii le-au conceput ca fiind cele ale Dumnezeului suprem, fizica și matematica le pot transforma în Cosmos – ilimitatul-finit interzis

transcendentului, menit autarhiei, și deci sporirea entropiei până la risipirea finală a oricărei atracții.

Dar Dumnezeul pe Care îl rugăm în realitate este Cel care S-a făcut cunoscut și pe Care tocmai prin aceasta știința nu-L cunoaște și nu-L poate integra, și nici respinge. Și este singura definiție a lui Dumnezeu dată prin revelația Sa în Isus Cristos: „Dumnezeu este Iubirea."

SFÂRȘIT